

KILDEGJENNOMGANG

Middelalderske kirkesteder i Telemark fylke

Seljord kirke. Foto: C. Christensen Thomhav, Riksantikvaren

INNHold

INNLEDNING	4
PORSGRUNN KOMMUNE:	5
Mo (Eidanger) Sta. Maira(hovedkirke)	5
SKIEN KOMMUNE:	7
Gjerpen St. Peter og St. Paulus (hovedkirke)	7
Solum døperen Johannes (hovedkirke)	9
Mælum (Melum) St. Laurentius	11
Skien Sta. Maira (hovedkirke). Nedlagt kirke.....	13
St. Paulus og det hellige kors kirke. Nedlagt kirke.....	15
Klyve Sta. Margareta. Nedlagt kirke	16
St. Mikael Hulekirke. Nedlagt kirke	18
Ballestad. Nedlagt kirke.....	20
Bratsberg. Nedlagt kirke	24
Hakastein (?) Nedlagt kirke	26
Gimsøy klosterkirke. Nedlagt kirke	28
NOTODDEN KOMMUNE:	30
Lisleherad.....	30
Gransherad	32
Ryen Sta. Maria (Heddal, hovedkirke – Heddal stavkirke).....	34
Hellem. Kirke nedlagt før ca. 1590	36
SILJAN KOMMUNE:	37
Siljan (Slemdal) St. Mikael.....	37
BAMBLE KOMMUNE:	39
Bamble St. Olav (hovedkirke)	39
Mo (Sannidal) St. Lavrans.....	41
Kalstad (Kirkeholmen)	43
DRANGEDAL KOMMUNE:	45
Hæríkseid (hovedkirke)	45
Bø.....	47
NOME KOMMUNE:	49
Romnes St. Laurentius.....	49
Helgen St. Olav.....	51
Lunde døperen Johannes.....	53
Holla Sta. Maria (hovedkirke) Nedlagt kirke.....	555
Fen (Fenes) St. Mikael. Nedlagt kirke	577
BØ KOMMUNE:	59
Bø St. Olav (hovedkirke)	59
Gåra Nedlagt kirke.....	61

SAUHERAD KOMMUNE:	63
Sauer St. Lavrans (hovedkirke)	63
Nes St. Peter og St. Paulus	65
TINN KOMMUNE:	67
Atrå (hovedkirke)	67
Hovin	69
Dal	71
Mæl	73
Rollag. Nedlagt kirke	75
Frøystaul. Kirke nedlagt før ca. 1590	76
HJARTDAL KOMMUNE:	78
Hjartal (hovedkirke)	78
Tuddal	80
Sauland	82
SELJORD KOMMUNE:	84
Seljord St. Olav (hovedkirke)	84
St. Halvards kirke (Taraldskirken)	84
Flatdal	86
Svinjom	88
Åmlid	90
Kovadølen St. Laurentius kapell	91
Røim-kloven på Nasgrav	92
Garvik. Kirke nedlagt før ca. 1590	93
KVITSEID KOMMUNE:	94
Tveit (Nissedal)	94
Brunkeberg	96
Sund	98
Kvitseid St. Olav (?) (hovedkirke – Kvitseid gamle)	100
Tveit	102
Roholt	104
FYRESDAL KOMMUNE:	106
Moland St. Lavrans (hovedkirke)	106
Hegland	108
Veum	110
TOKKE KOMMUNE:	112
Eik(hovedkirke)	112
Eidsborg	114
Mo	116
Skafså	117
Høydalsmo	119
VINJE KOMMUNE:	121
Vinje (hovedkirke)	121
Rauland	123

Nesland hellige kors og St. Olav	125
Øyfjell	127
Hovden	129
Edland	131
FORKORTELSER	134

INNLEDNING

Kildegjennomgangen er en oversikt over middelalderske kirkesteder. Den dekker både kirkesteder som er i bruk i dag og noen av de som er nedlagt.

Gjennomgangen er ordnet etter kommunenummer, mens rekkefølgen på kirkestedene er tilfeldig.

ID er henvisning til id.nr. i Riksantikvarens database over kulturminner, Askeladden, www.asketadden.ra.no .

Kildene som er benyttet, er både arkiver, bygdebøker og eldre skriftlig materiale. Oversikt over forkortelsene for disse kildene, fins på siste side.

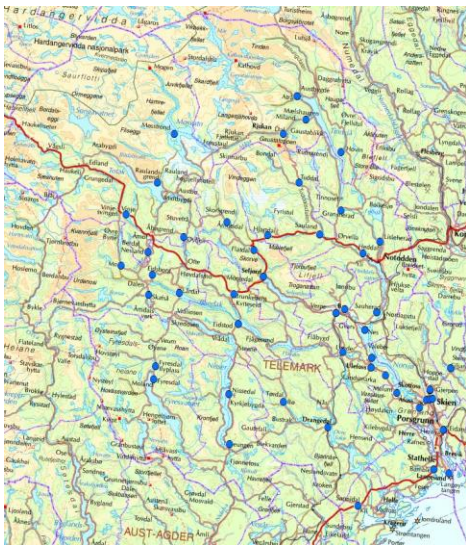
Kildegjennomgang for registrering av middelalderske kirkesteder er utført av NIKU ved Jan Brendalsmo på oppdrag av Riksantikvaren.

Forberedelse av kildetekstene for publisering og kopling til ID-nummer i Askeladden er gjort av Jan-Erik G. Eriksson, Riksantikvaren.

Registreringen av middelalderkirkegårdene i Telemark fylke er utført av NIKU i 2007, og av Riksantikvaren Distriktskontor Syd fra 1996-2006.

For kirkesteder i middelalderbyen Skien vises også til boken *Faglig program for middelalderarkeologi – Byer, sakrale steder, befestninger og borger* (Riksantikvaren 2015). Boken er også tilgjengelig i PDF-format gjennom Riksantikvarens Vitenarkiv: <http://hdl.handle.net/11250/279986>

Henvisninger til ID-nummer i Askeladden kan inneholde mer en ett ID-nummer. Dette skyldes at det gjenstår et oppryddingsarbeid på kirkestedene i Askeladden, når redigeringen av denne teksten gjøres. Lokalteter som det henvises til, kan derfor etter hvert bli borte.

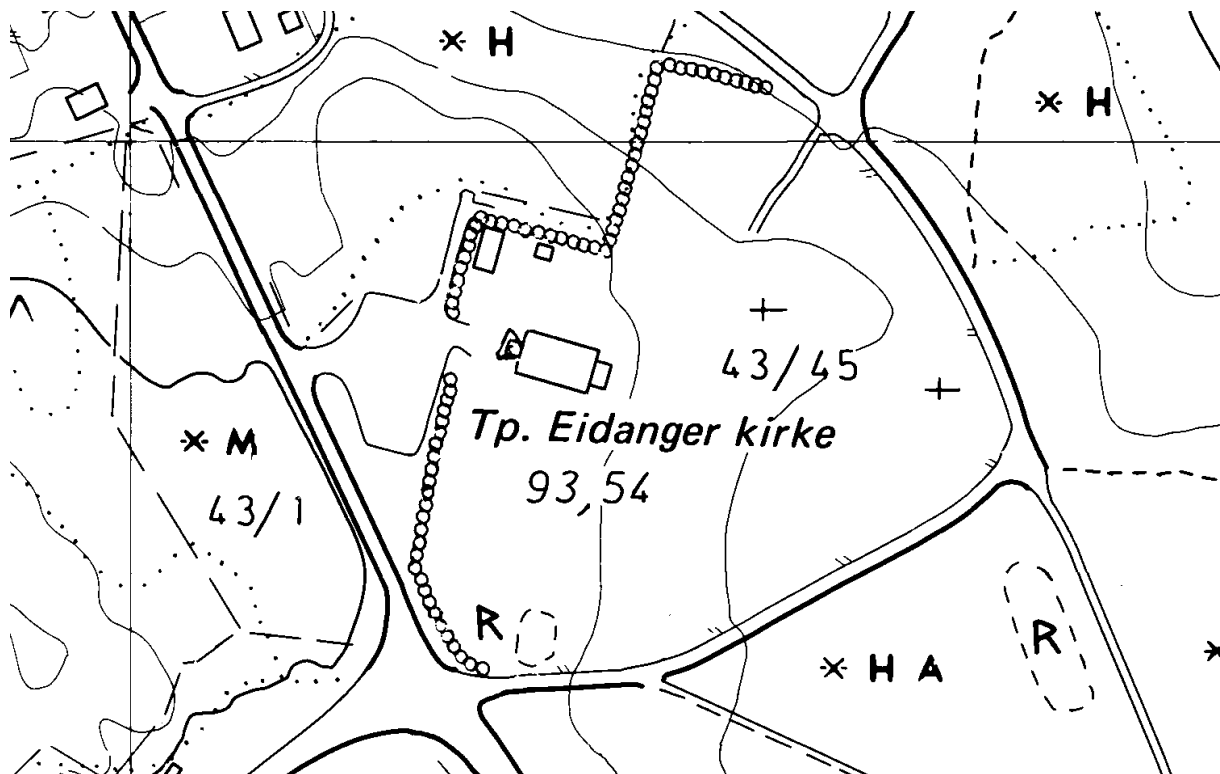

PORSGRUNN KOMMUNE

MO (EIDANGER) STA. MARIA (hovedkirke), gnr. 43 Prestegården (Eidanger sogn).
Porsgrunn kommune.

ID 84065

Den romanske steinkirken hadde opprinnelig rektangulært skip og smalere, rektangulært kor med innvendig apside. Trolig i middelalderen ble koret forkortet slik at den innvendige apsidan forsvant, og på 1780-tallet ble vestmuren revet og skipet kraftig forlenget (Nygaard 1996:17f). I 1398 ble prestbolet ført som *prestbolæt allt* uten navn men med skyldstørrelse (RB 23), rimligvis et bruk steint og reint av kirkestedsgården. Kirken står på (gnr. 43) Prestegården hvis opprinnelig navn er *Mór*. Denne var i middelalderen bruk av opphavsgården *Adalheim*. I 1521 brant *Mór*, og *Adalheim* kom da ved makeskifte inn under kirkens mensa og ble ny prestegård (DN IX:502, jfr. NG 74, 84). På 1570-tallet het det således *Alhiem nu Prestegaardenn* hhv. *Prestegaardenn thend gamble*, og sistnevnte lå da med bygsel til Eidanger kirkes mensa (St. 55). Den gamle prestegården lå på det som i dag heter Prestmoen nord for kirken. Et bruk (43/5) under Prestegården heter Øvall (*Ødeuoldt*, St. 55), nok lagt øde i seinmiddelalderen, og er trolig en tredje part av opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Dennes navn var trolig *Eidangr* (jfr. NG 84). I 1401 skulle biskopen under *visitas lligge firir Moon ij neter* og han tok 4 huder i katedratikum (RB 570). I 1433 skulle han være *a Monom ij nætter* (DN VI:448). 22 februar 1426 var biskop Jens på *visitas j Twæitom widher Moo kirkiu j Hæidanghræ* (DN IX:242). Om lag 100 m sør for kirken begynner restene av et stort gravfelt som strekker seg videre sør langs den store moreneryggen. (kartreferanse: CD 027-5-4).

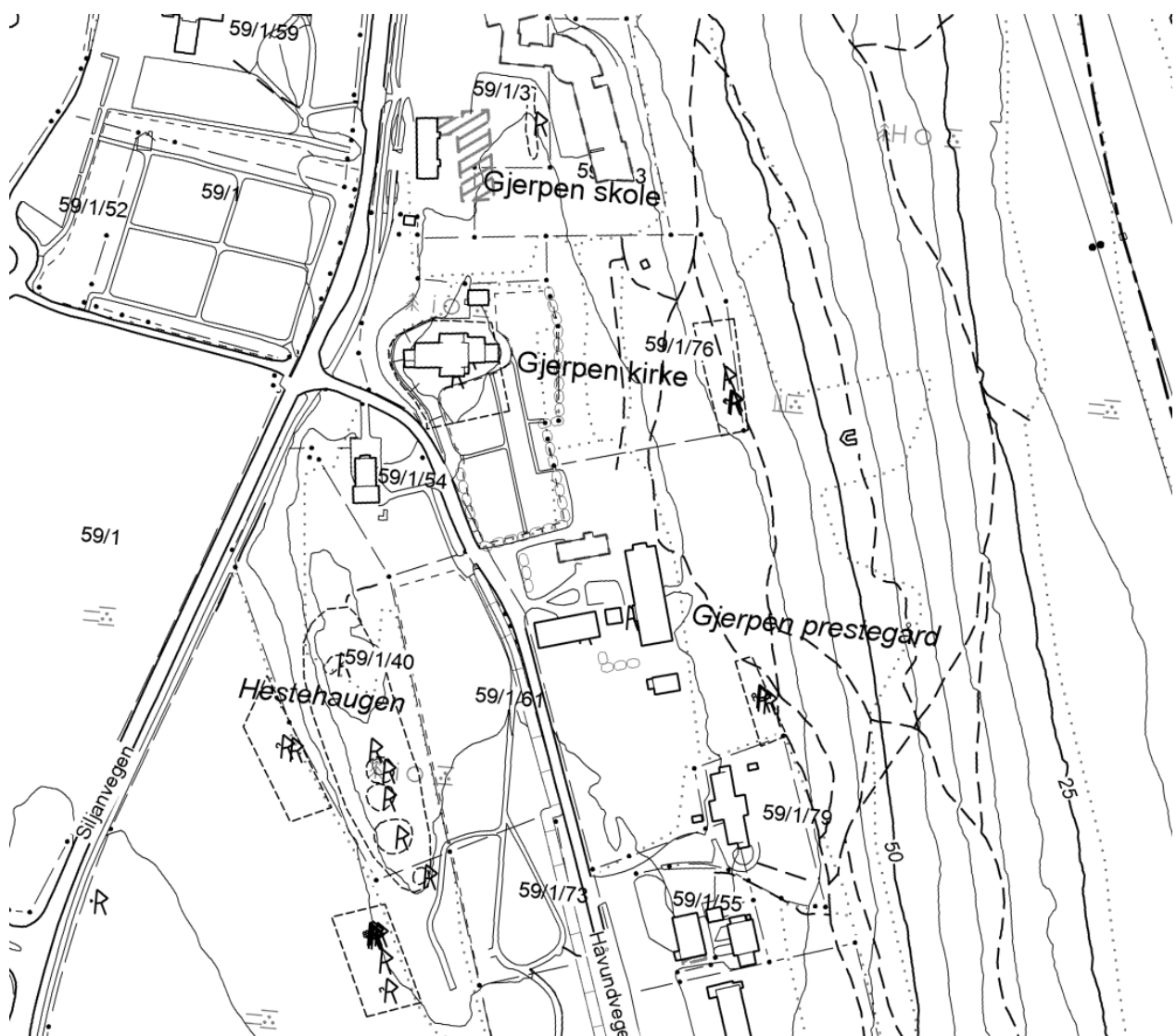

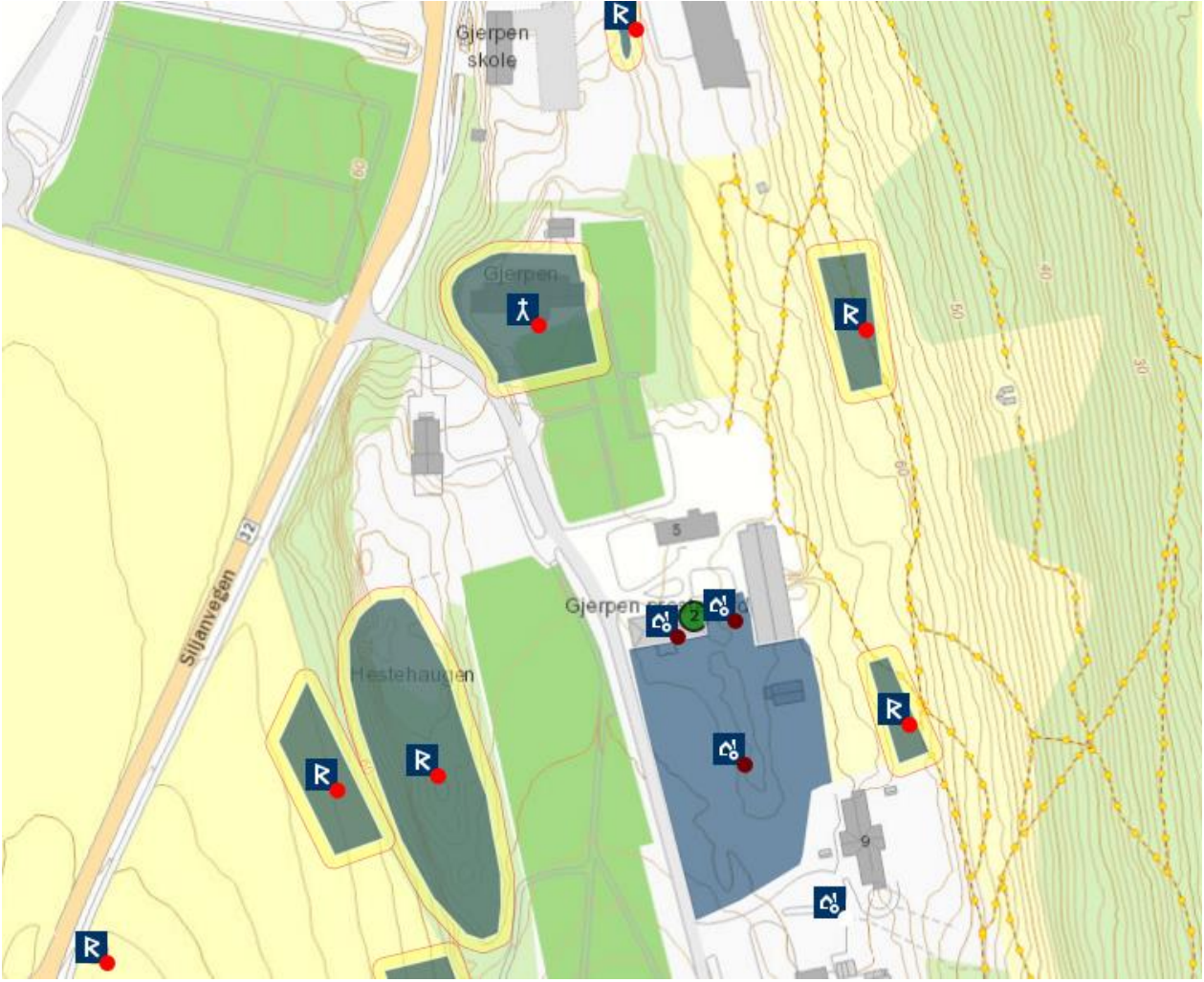
SKIEN KOMMUNE

GJERPEN ST. PETER OG ST. PAULUS (hovedkirke), gnr. 59 Prestegården (Gjerpen sogn). Skien kommune.

ID 84252

Den opprinnelig romanske kalksteinkirken fra rundt 1150 hadde rektangulært skip og rektangulært, smalere kor med innvendig apside. Som følge av kraftige ombygginger på 17- og 1800 tallet er nå kun det middelalderske koret bevart (Nygaard 1996:23). I 1398 ble prestbolet ført som *prestbolæt alt aa Gerpini* uten skyldstørrelse (RB 36), rimligvis et bruk steint og reint av kirkestedsgården. Samtidig lå en skyldpart i *sydra Gærpini* lå til Gimsøy kloster (RB 26). Kirken står på (gnr. 59) Prestegården som er identisk med Gjerpen store (NG 115). Til opphavsgården i tiden da kirken ble reist må ıregnes så vel Prestegården som (60) Gjerpen lille. Sistnevnte er identisk med *sydra Gærpini* (NG 115). (kartreferanse: CD 029-5-3/029-5-1).

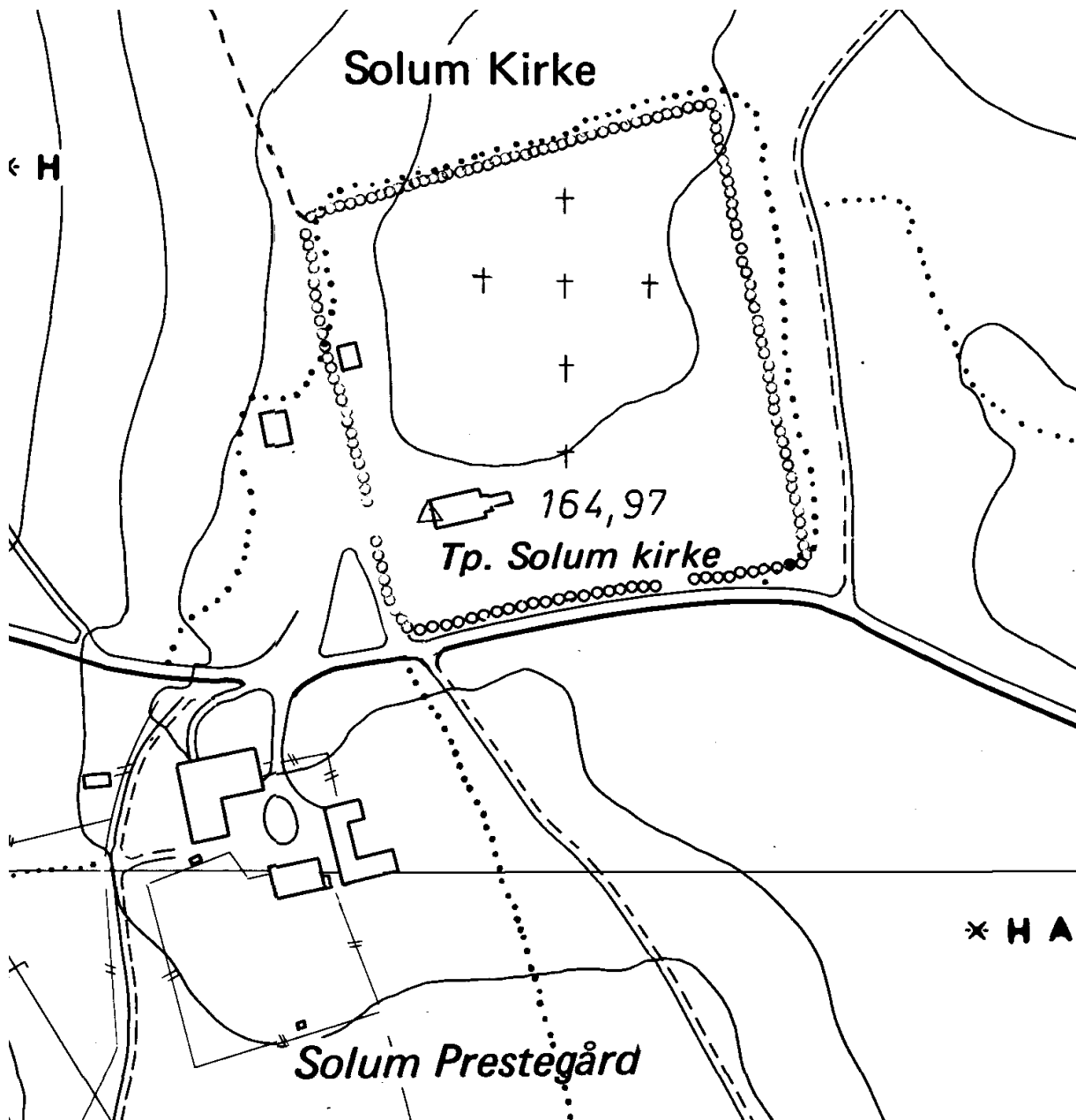

SOLUM DØPEREN JOHANNES (hovedkirke), gnr. 3 Prestegården (Solum sogn). Skien kommune.

ID 85521

Nåværende kirke bygd 1766 (Gjone 1965:344) står på (gnr. 3) Solum prestegård. Kirkegården ble i 1854 utvidet og regulert (Gjone op.cit.). I 1398 ble prestbolet ført som andre innførsel under mensa og med betegnelsen *j prestboleno* uten navn men med skyldstørrelse (RB 18), rimligvis et bruk av kirkestedsgården men da ikke lenger i bruk som prestebol. På 1570-tallet ble sogneprestens og kirkevergenes beretning til Pouel Huitfeldt undertegnet *Actum Solim* (St. 55), så da må skyldparten ha vært tatt opp igjen som prestebol. Drøye 100 m sørøst for kirken ligger et større gravfelt. (kartreferanse: CC 028-5-4).

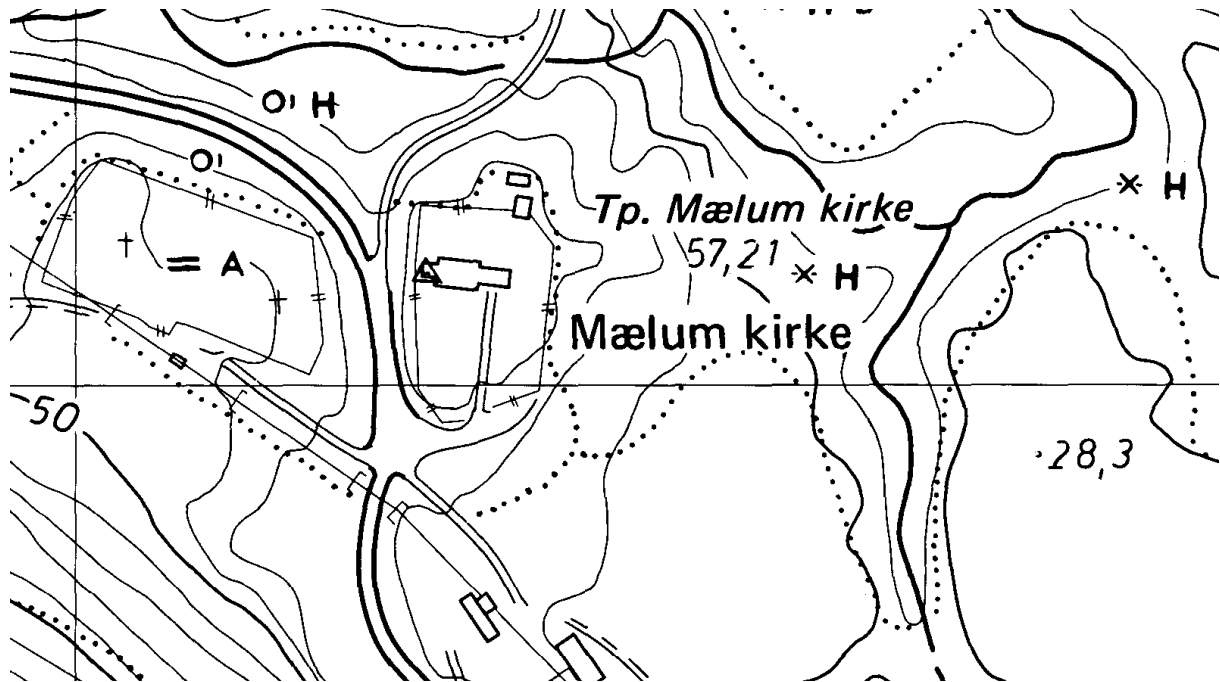

MÆLUM (Melum) **ST. LAURENTIUS**, gnr. 70 [nå 270] Mælum (Mælum sogn). Skien kommune.

ID 85082

Nåværende kirke bygd 1728 (Bjørnstad 1970:12f) står på (gnr. 70) Mælum, men dagens gårdstun ligger noen hundre meter mot nordvest. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør foruten Mælum trolig også (dagens gnr. 69) Haukelien regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. I 1398 ble prestbolet ført som *prestboleno* uten navn men med skyldstørrelse (RB 16), rimligvis et bruk av kirkestedsgården, og på 1570-tallet lå *Mellom prestegaardt* som bygselpart til Solum hovedkirkes mensa (St. 54). Fjellet mellom Mælum og (63) Gjærum heter Kyrkjeåsen. (kartreferanse: BX 029-5-3).

SKIEN STA. MARIA (hovedkirke), (Gjerpen sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 212638

Kirken stod på det som nå heter Handelstorvet i nedre del av sentrum, på en tidligere høyde kalt Bjørnskjær. Etter bybrannen i 1886 ble restene av kirken fra 1770-tallet fjernet før ny kirke ble reist annet sted. Det viste seg da at de underliggende bygningsrester på den gamle kirketomten var reist på en knaus som lå 6 m over nivået for middelalderbyen. Direkte på fjellet var det ruiner etter en ca. 6x7 m murbygning, sekundært påbygd et 11x11 m rom i vest. Disse rester er tidligere tolket som rester av en kirkes kor og skip, men det kan også være at den eldste delen er rester av et vaktårn som så i ettertid er blitt benyttet som kor og at det yngre tilbygget har vært skip. Ingen skal være gravlagt ved denne kirken i nyere tid, men i stedet ved Gjerpen kirke rett utenfor byen (Nygaard 1996:87, Ekroll 1997:180f, Hanssen 1900:135). I 1398 ble det ikke ført prestbol til kirken (RB 40), men muligens kan presten på et tidspunkt ha hatt bolig i *Kirkestuffuenn* i selve byen og som på 1570-tallet lå til kirkens fabrica (St. 53). (kartreferanse: CD 029-5-3).

Kirkegård: 1444 (brev om jordehandel, skrevet *a kirkiugardenum j Skido*, DN X:182), 1451 (brev om jordehandel, skrevet *a Skido kirkiogarde* av lagmannen i Skien sysle, DN III:817), 1604 (*Sken by eigir ij Gerpen Kirckegord fra syndre sletten oc ij hjørnet syndre paa kircken alt det stycke som der er østenn faare, som mig er Berett*, ref. i Hanssen 1900:134f)

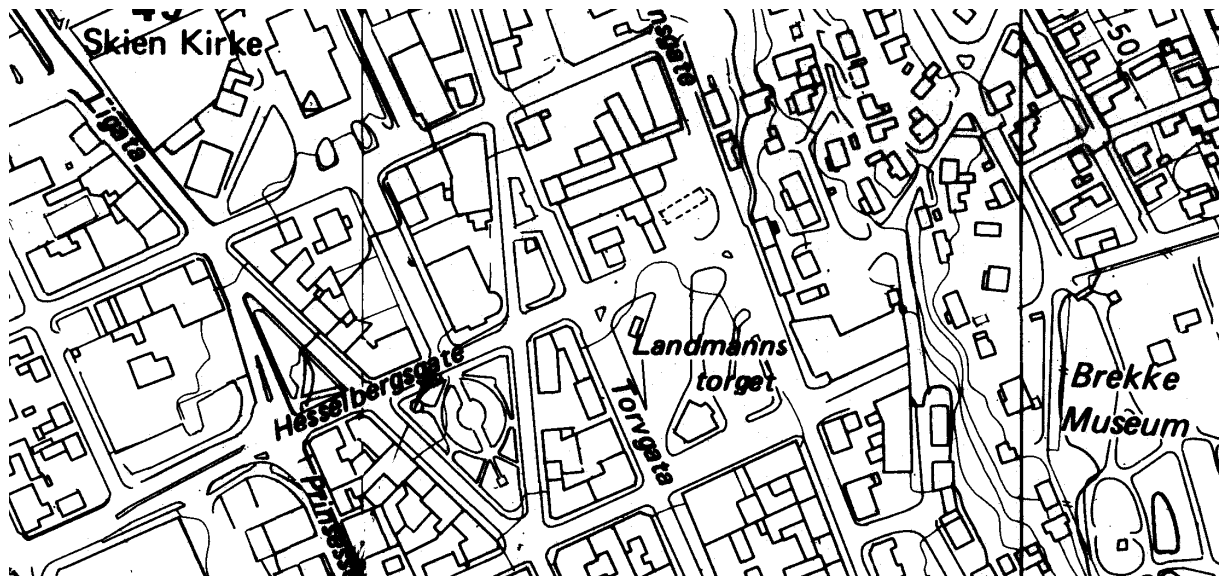

ST. PAULUS OG DET HELLIGE KORS` KIRKE, gnr. ukj. (Gjerpen sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

Ingen registrering i Askeladden.

I et diplom datert 1395 i Tunsberg ble det formulert et avlatsprivilegium til en kirke i Skien dedisert St. Paulus og Det hellige kors. Intet er for øvrig kjent om denne kirken, men det er mulig at den kan ha stått på det nåværende Landmannstorvet nordøst i sentrum. Her var det «gammel kirkegård» før brannen i 1886. Området ble brukt til kirkegård fra 1668. (kartreferanse: CD 029-5-3).

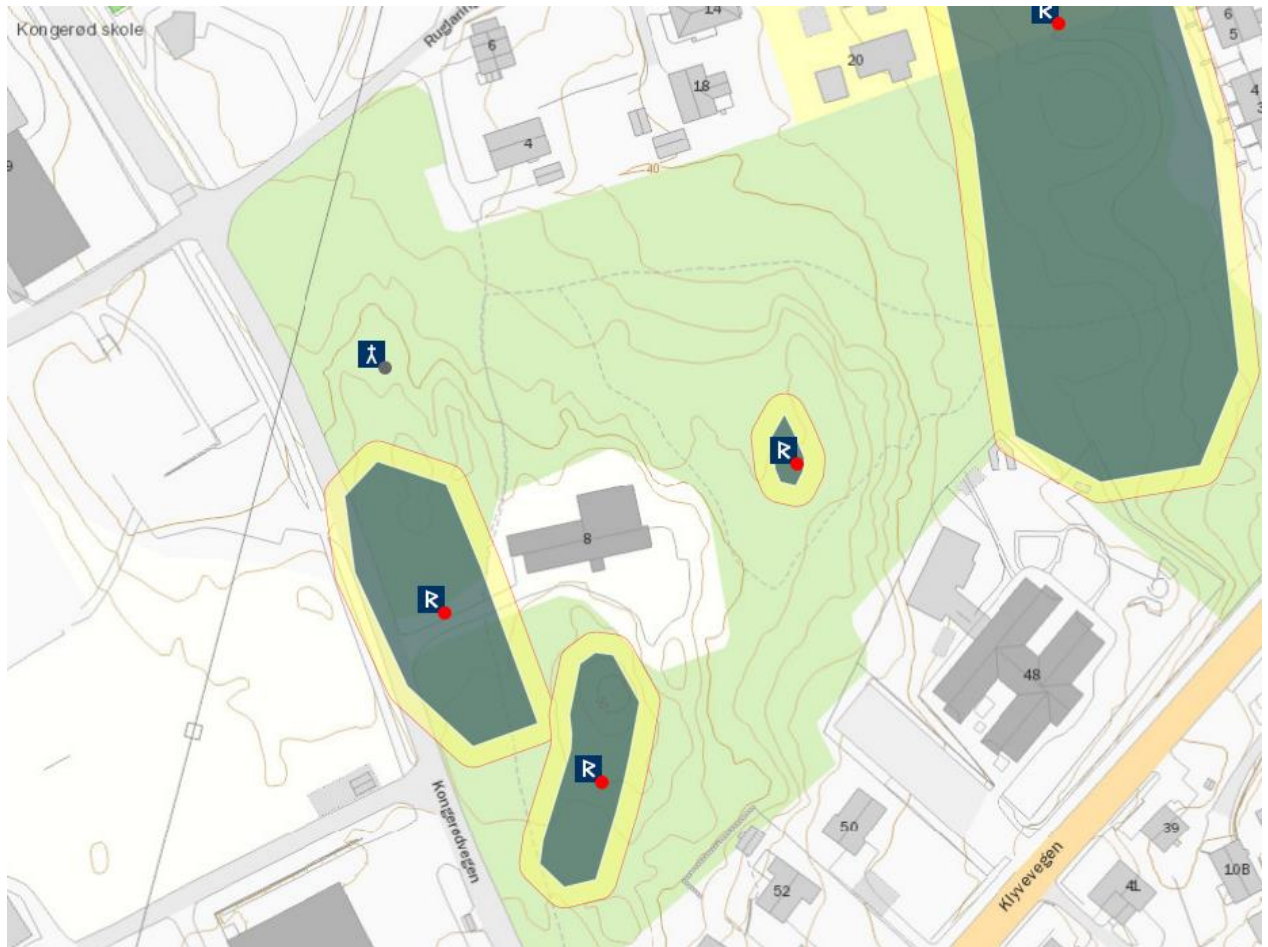

KLYVE STA. MARGARETA, gnr. 23 Klyve østre (Solum sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 84795

Kirken stod mest trolig på (gnr. 23) Klyve østre (Refsdal 2001:35f), selv om Rygh (NG 162) har den på (7) Klyve vestre. Gjone (1965:297f) argumenterer derimot for sannsynligheten av Klyve vestre. Det er uvisst hvor på Klyve kirken stod, og området i dag er i det store og hele forstadsbebyggelse til Porsgrunn. I 1401 foretok biskop Eystein en deling av det lille som var av kirkens landskyld på mensa hhv. fabrica (RB 19), og i tiden fram til 1570-tallet kom det kun inn et par skyldparter. I stiftsboken 1574-77 ble det notert at "Kloffues Capels er aff Claus Huitfeldt Och Mester Franndtz [biskop] med hindis goedtz laugh thill schienn Presteboell" (St. 53), hvilket betydde at kirken var nedlagt og at det dermed ikke lenger ble holdt tjeneste der. 20 år seinere nevnes ikke kapellet av JN, så bygningen må da ha stått til forfalls. Det ble ikke ført prestbol til kirken i 1401 (RB 19), og heller ikke på 1570-tallet gis det indikasjoner på et slikt gjennom bygselparter i Klyve til mensa ved Skien hovedkirke (St. 53). Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Klyve østre også (dagens gnr. 24) Knarrdal kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Om lag 1700 m vestsørvest for Klyve heter det Kjerkeås. På (bnr. 32) Rugla ligger fire gravhauger med diameter ca. 30 m, og kort sørvest for disse ligger 3-4 mindre jordblandede røyser. (kartreferanse: CD 027-5-1).

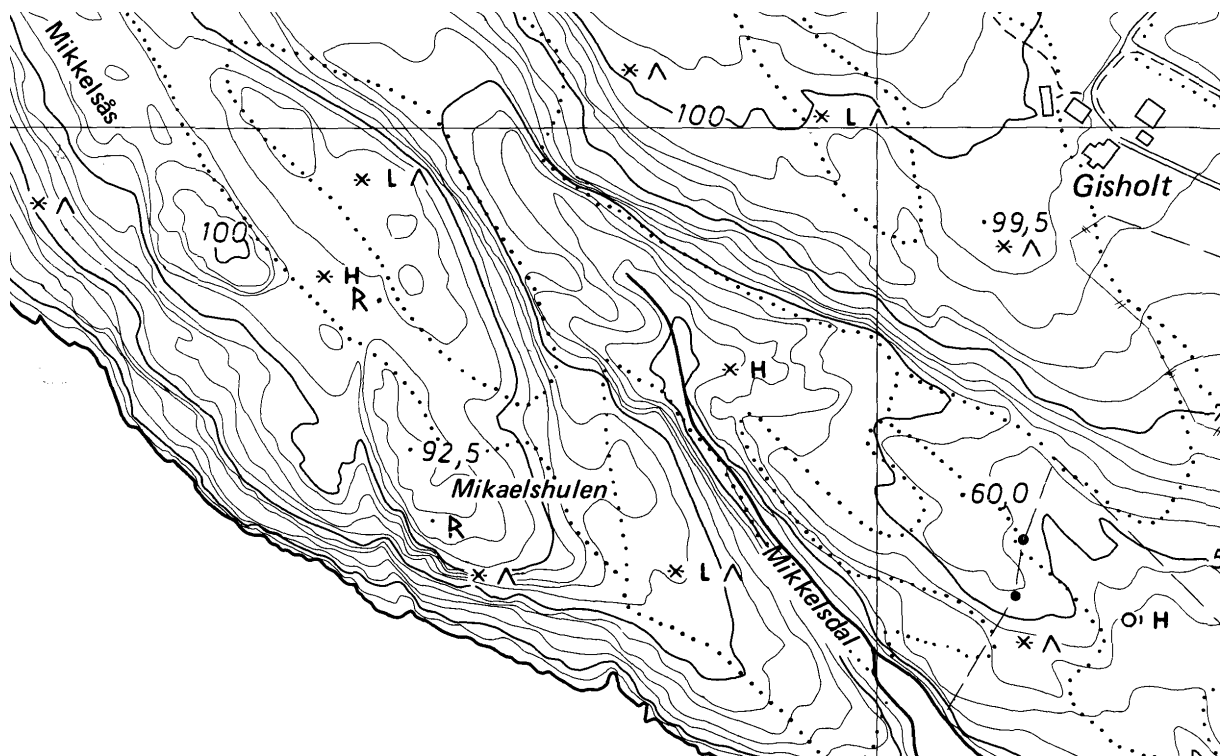

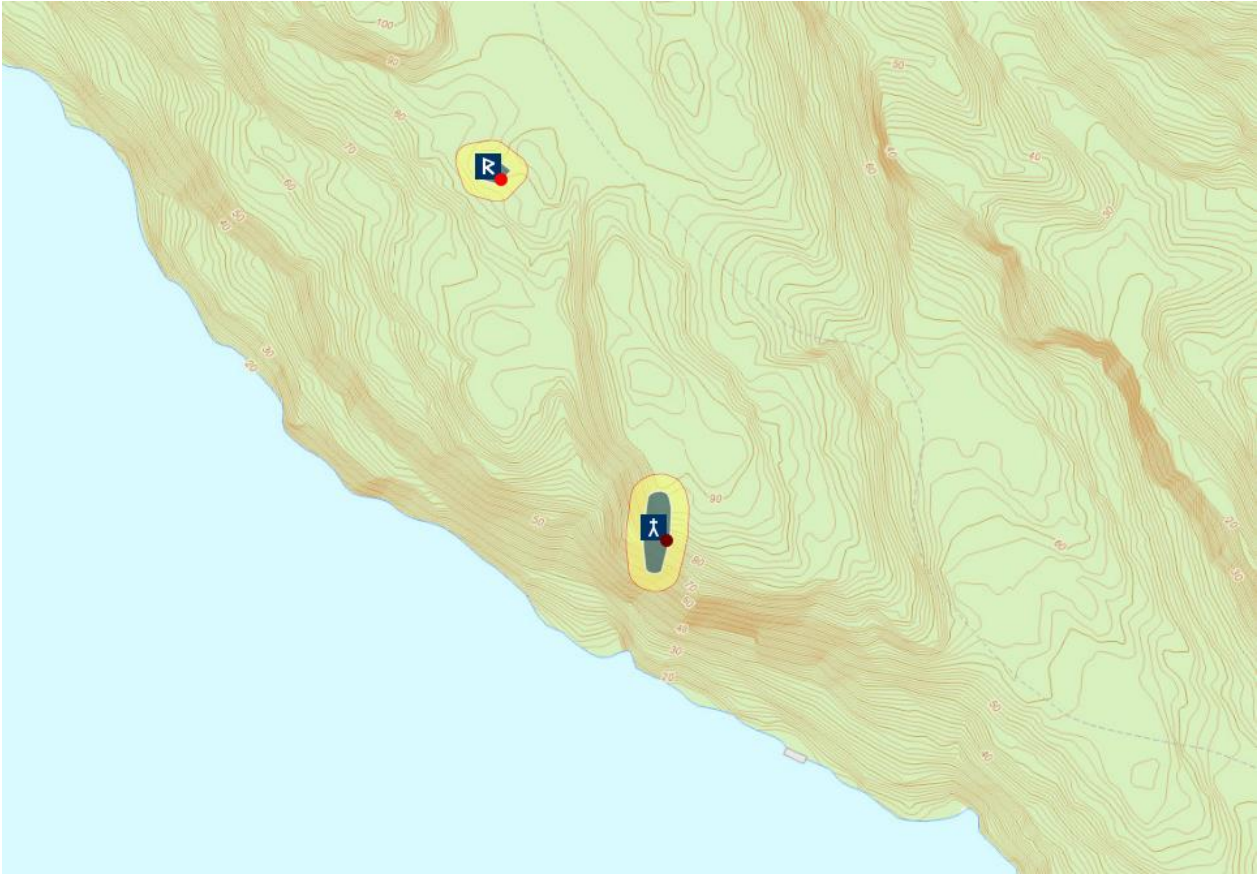

ST. MIKAELS HULEKIRKE, gnr. 81 Gisholt østre (Melum sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 32983

Toppen av Mikkelsås ligger på 93 moh. og hulekirken ligger om lag halvveis ned mot Nordsjø på 15 moh. Området ligger under (gnr. 81) Gisholt østre. I 1398 ble det ikke ført prestbol til kirken, men en større skyldpart (*ij mærka boll*) i kirkestedsgården Gisholt ble ført først i fortegnelsen over mensa (RB 17). Dette er trolig samme part som på 1570-tallet lå med bygsel til mensa ved Skien hovedkirke (St. 53), hvilket kan bety at presten ved kirken holdt hus på Gisholt. Både mensa og fabrica ved Mikaelkirken var på 1570-tallet lagt til mensa ved Skien hovedkirke (St. 53), hvilket betyr at det da ikke lenger ble holdt tjeneste der. JN nevnte da heller ikke kirken 20 år seinere. Tidlig på 1800-tallet skal det fortsatt på toppen av fjellet over hulen ha vært synlige tegn på en kirkegård, og den ble fortsatt benyttet som sådan på 1600-tallet (NG 162). Dette til tross noterte Wille på slutten av 1700-tallet: ”Jeg gik øverst op paa Klippen for at finde Begravelser, men uagtet jeg ledte overalt, var det meg ikke muligt at finde dem, ligesom heller ingen Begravelser vel kunde have Sted i den haarde Klippe. Kun en Stendynge laa midt ovenpaa Kirken, hvori var gravet, og ligeoverfor i den saakaldte Gjedø sees en ligesaadan Stendynge... Gulvet [inne i kirken] hælder meget ud ad Indgangen og bestaar af Sand, hvori man ved at grave finder Kul” (Daae 1882:158). Øst for Mikkelsås går den trange kløfta Mikkelsdal ned til Nordsjø. (kartreferanse: BX 029-5-4).

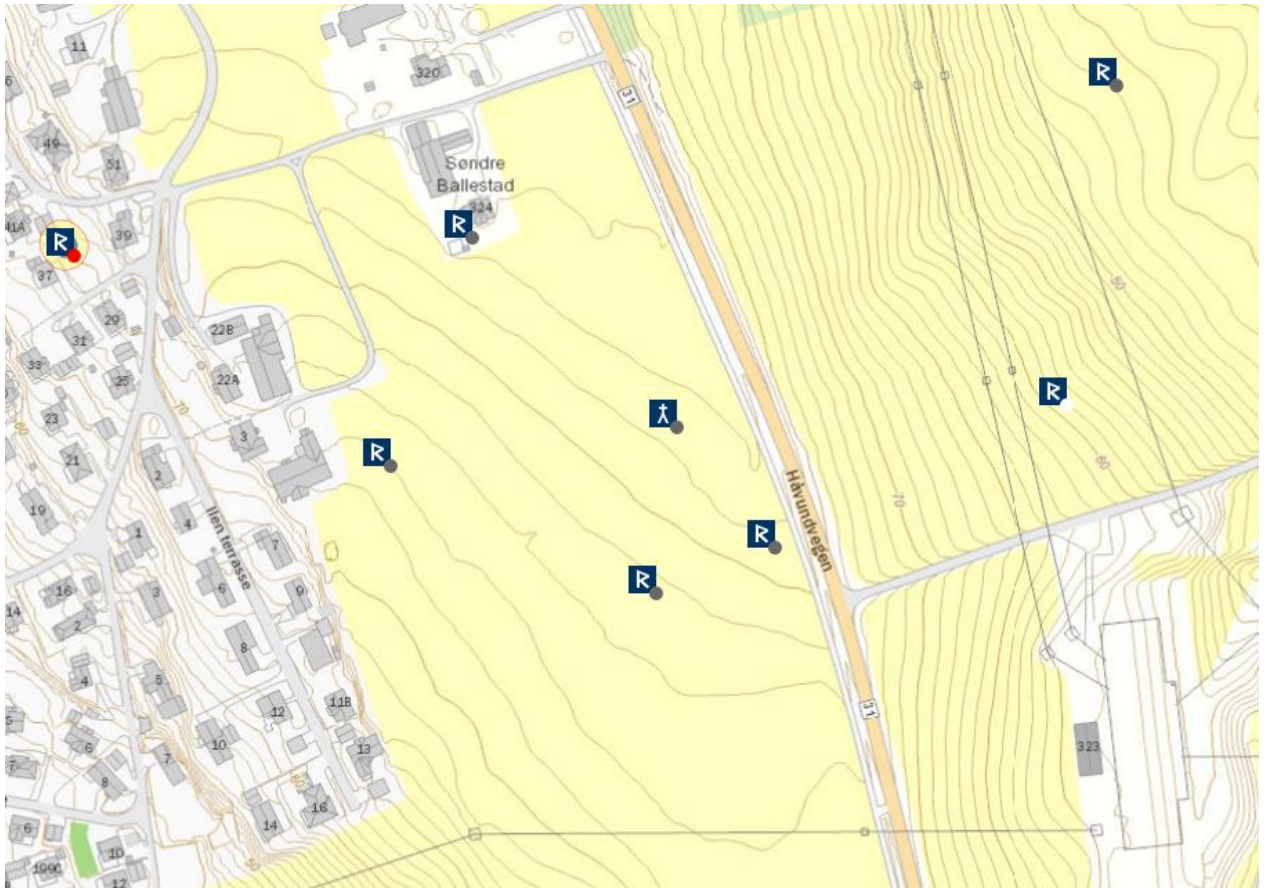

BALLESTAD, gnr. 65 Ballestad (Gjerpen sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 83847

Det ble ikke ført prestbol til kirken i 1398, og det lå heller få skyldparter til så vel mensa (3) som fabrica (2) (RB 35). Det lå heller ingen bygseparter i Ballestad til mensa ved Gjerpen hovedkirke på 1570-tallet (St. 43f) og som kunne gitt indikasjoner på et tidligere prestbol på gården. Kirken er ikke nevnt på 1500-tallet, så den ble trolig lagt ned på 1400-tallet. Kirken skal ha stått på søndre Ballestad ”rett vest for Hovundveien en 4-500 meter nord for den nåværende tverrveien til Menstad. Her ligger i terrenget som heller svakt mot vest det såkalte *Kjerkejordet*, og i bakkanten nedenfor *Kjerkeolla* som aldri går tom for vann. Ved pløying på jordet er det stadig kommet opp store steiner, likeså skal gjenstander være funnet dom senere er kommet bort” (Christensen 1971:221). (kartreferanse: CD 028-5-3).

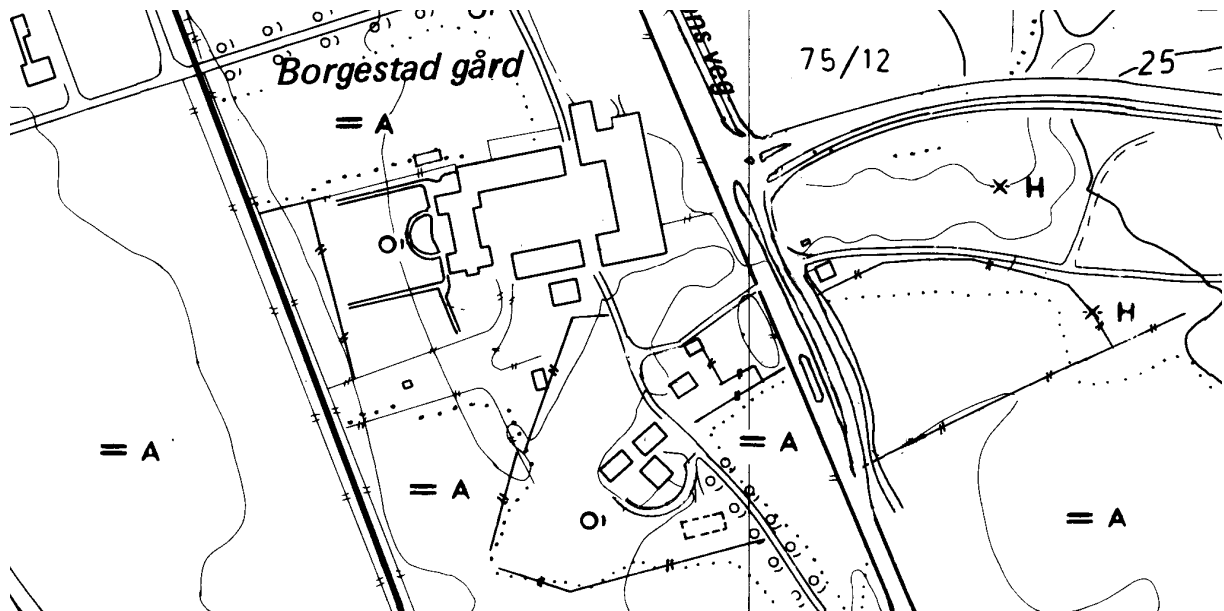

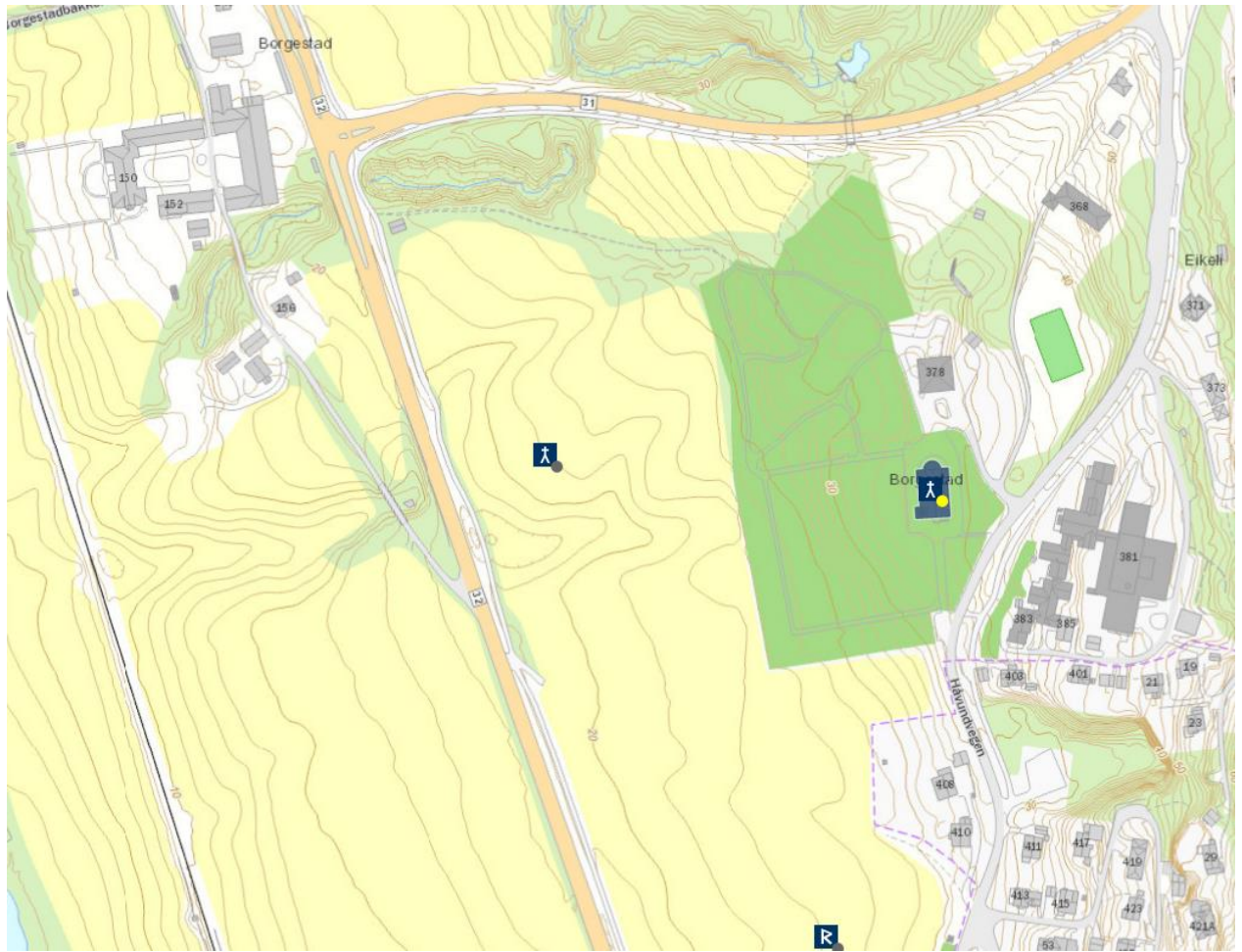

BORGESTAD, gnr. 74 Borgestad (Gjerpen sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 96284

I 1398 ble prestbolet ført som *prestbolæt* uten navn men med skyldstørrelse (RB 25), rimligvis et bruk av kirkestedsgården. Dette prestbolet lå ikke som bygselpart i Borgestad til mensa ved Gjerpen hovedkirke på 1570-tallet (St. 43f), så det må i mellomtiden ha blitt makeskiftet. Kirken stod trolig på Kjerkejordet [Kapelljordet på 1700-tallet] under (74) Borgestad, hvor det i nyere tid ved pløying er observert det som kan være hjørnesteiner etter kirken, like ved veien om lag 200 m sørøst for den nåværende hovedbygningen på Borgestad gård, og ca. 200 m vest for Borgestad kapell. En bronsenøkkel fra dette området oppbevares på gården (Christensen 1971:221). Det er mulig men usikkert hvorvidt Borgestad var del av (dagens gnr. 73. 76) Borge i tiden da kirken ble reist, noe som henger sammen med tolkningen av navnet Borgested (NG 119f). Presten på Borgestad må ha vært velstående (en av ætten som hadde gården?), for i 1333 solgte han en båt (*atta lesta feiriu*, DN I:226). Kirken er ikke nevnt i St. eller JN, så den ble trolig lagt ned på 1400-tallet. (kartreferanse: CD 028-5-3/4).

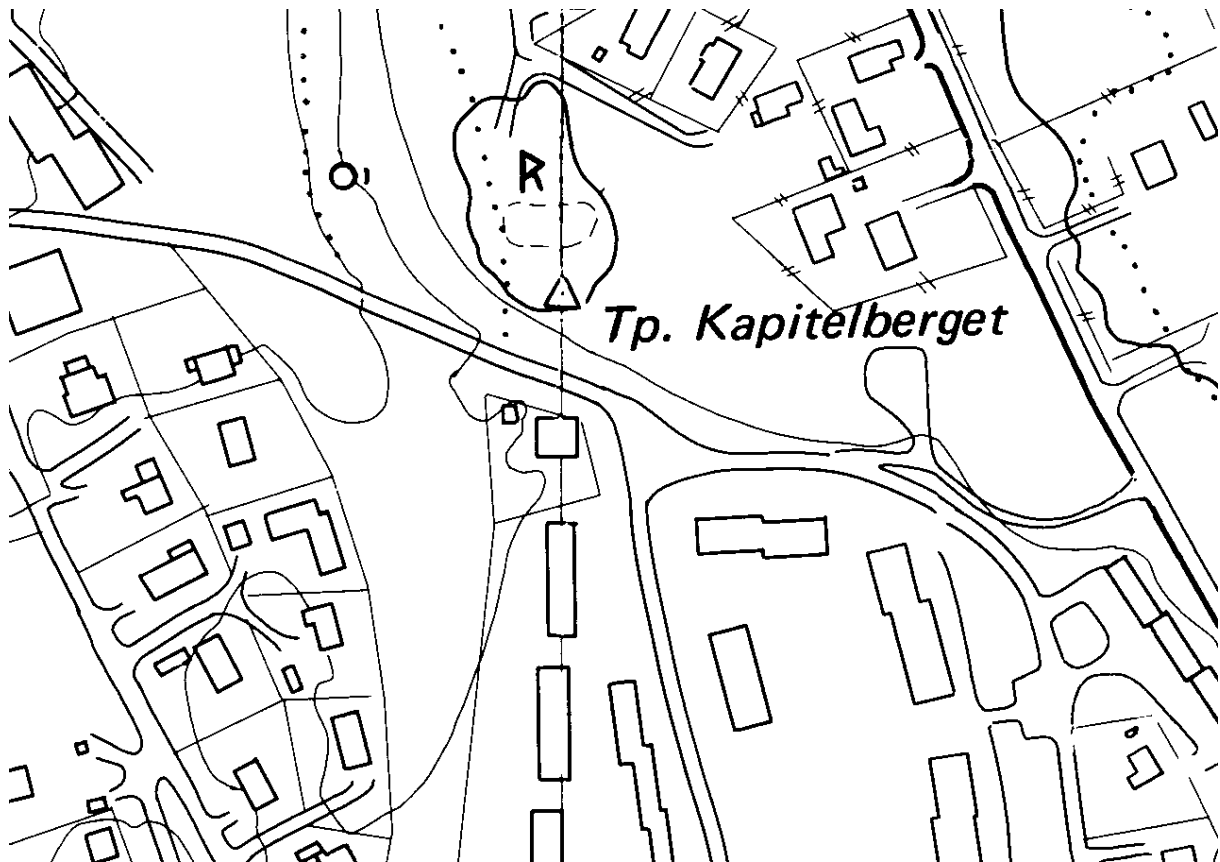

BRATSBERG, gnr. 63 Bratsberg (Gjerpen sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 33323

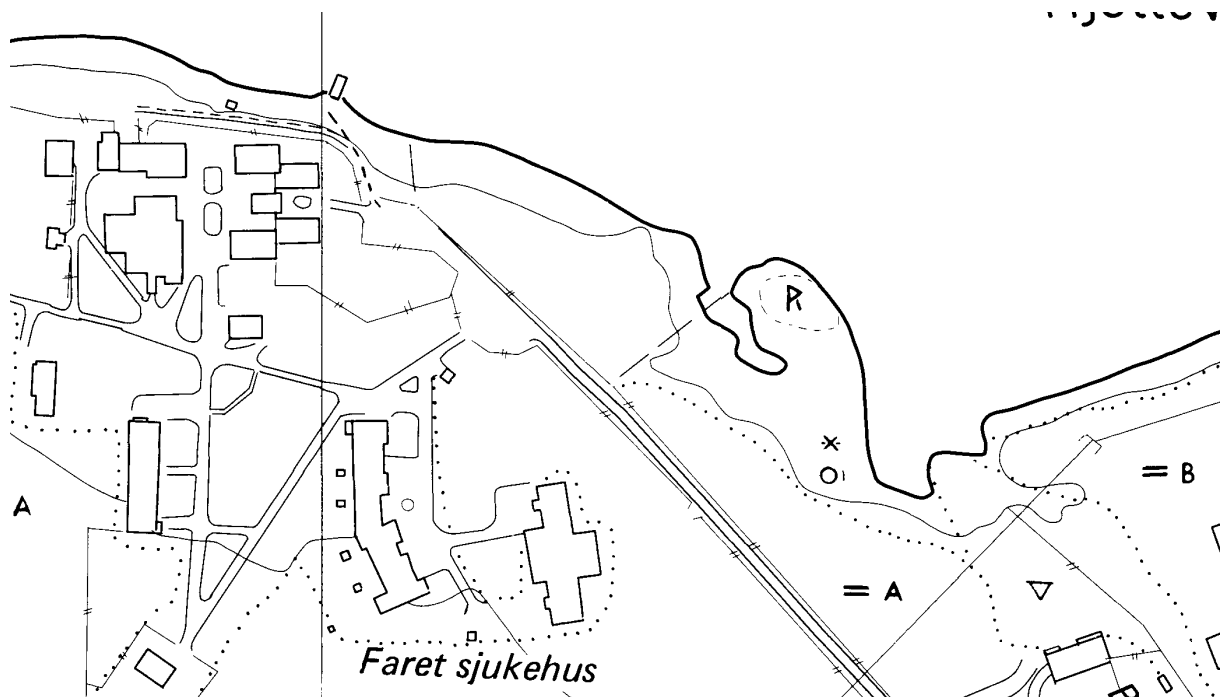
Kirken stod på (gnr. 63) Bratsberg, på lokaliteten Kapitelberget under (bnr. 27) Kapiteljordet. Dette åkerstykket gikk på slutten av 1700-tallet under navnet *Capel-Jordet* (Daae 1882:157). Ruinen ble oppdaget i 1783, gjenoppgdaget i 1849, undersøkt av Nicolaysen på 1860-tallet og av Fischer i 1928-32. Kirken hadde rektangulært skip med et kraftig tårn plassert over skipets østre del, og den hadde rektangulært, smalere kor med innvendig apside og krypt under koret. Kirken er bygd i lokal kalkstein, trolig i første halvdel av 1100-tallet (Nygaard 1996:31). Gården Bratsberg lå Dagsættan, der Dag Eilivsson er kjent som kong Magnus Berrfots lendmann tidlig på 1100-tallet. Kirken eller prestbol til den er ikke nevnt i verken RB, St. eller JN, så den ble rimligvis bygd som høgendeskirke eller gårdschapell (*oratorium*). Det er ikke kjent at det skal ha vært gravplass til kirken, men krypten under koret kan ha vært planlagt som mausoleum. (kartreferanse: CD 028-5-1).

HAKASTEIN (?), gnr. 18 Hakasteinsfaret (Solum sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.
ID 35116

I 1354 ble et drap lyst i Hakastein kirke av drapsmannen og med vitner til stede. Det heter i opptaket av vitneprov at kirken da lå til Gimsøy kloster (DN I:341). Verken kirken eller gården er nevnt i andre kilder, og Hakastein er trolig gått inn under Gimsøy kloster som hovedgård ved dettes opprettelse. I 2001 ble en kirketuft dokumentert ved arkeologisk arbeid på (gnr. 18) Hakasteinsfaret (kalles kun Faret) rett vest for Skien. Organisk materiale fra diket som avgrenset kirkegården rundt tuften ble radiologisk datert til midten av 1300-tallet og viser trolig til tidspunktet for kirkestedets nedleggelse. I etterreformatorisk tid er kirkegården blitt benyttet som gravsted for folk som er blitt avrettet på den nærliggende Galgeholmen. Muligens kan denne tuften være rester av Hakastein kirke (Brendalsmo & Hommedal 2001). (kartreferanse: CC 028-5-2).

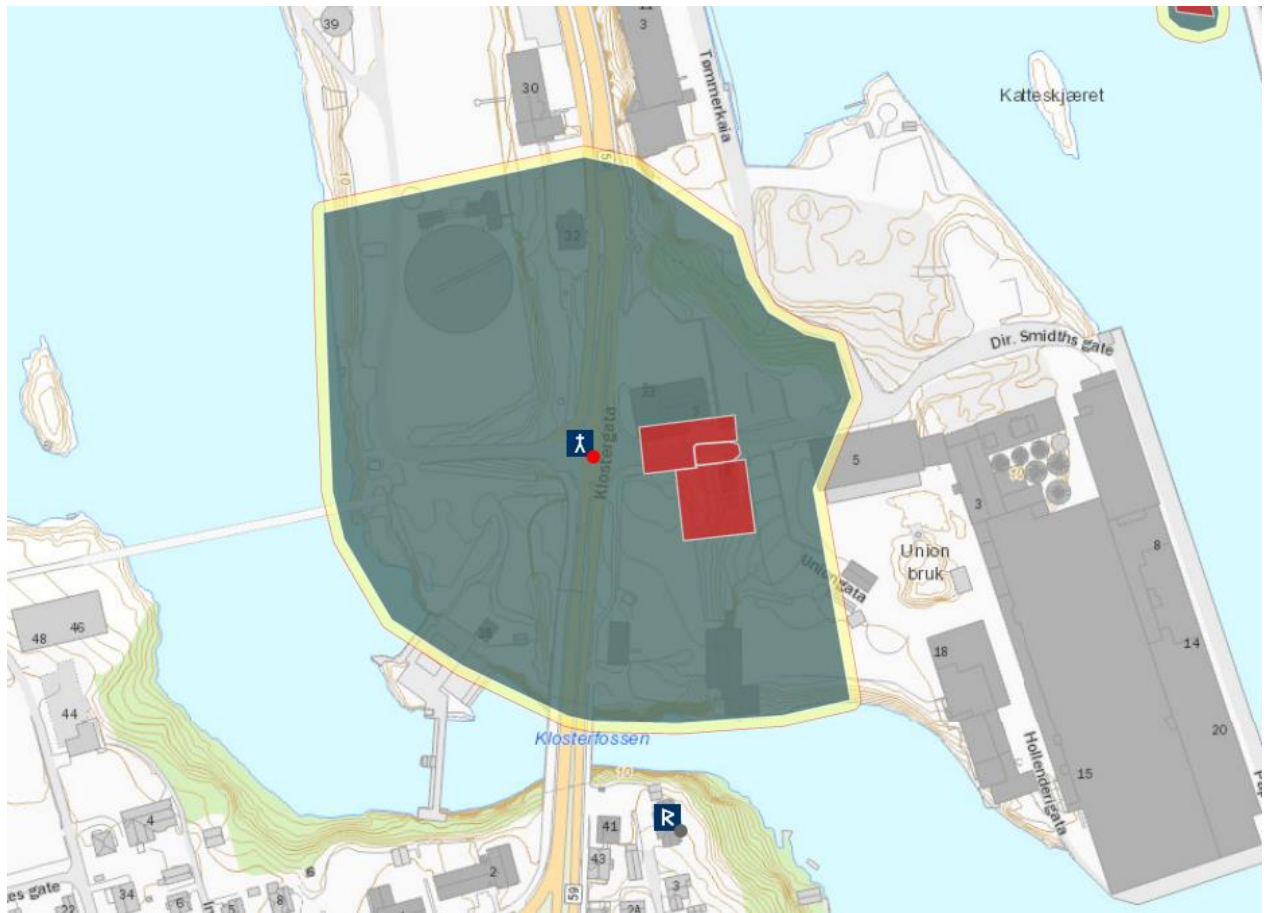

GIMSØY KLOSTERKIRKE, gnr. 17 Gimsøy kloster (Solum sogn). Nedlagt kirke. Skien kommune.

ID 64715

Gimsøy kloster ble grunnlagt av Dag Eilivsson på Bratsberg som benediktiner nonnekloster noe før 1150 (Lunde 1987:99). I 1161 ble høvding og lendmann Gregorius Dagsson drept i en trefning nær Konghelle, og liket ble ført til Gimsøy kloster og gravlagt der: ”Da var Baugeid, syster til Gregorius, abedisse der” (Soga om Håkon Herdebrei, kap. 14). Klosteret ble bygd på ei øy i en mindre foss rett ut for Skien by, men intet er kjent når det gjelder kirken eller den øvrige bygningsmassen. I dag er området dekket av industribygninger og veier. Klosteret ble sekularisert tidlig på 1500-tallet og brant i 1546 (Lunde 1987:99), det var lensherreresidens i 1665 og setegård i 1723 (NG 144). Ca. 1400 hadde klosteret allerede et meget stort jordegods (RB 25ff). Biskopen hadde i middelalderen tilsynsplikt ved klosteret, og det berømte hyrdebrevet om de labre tilstander for kristenlivet i øvre Telemark er pennført *j Gymsøy Martæins mæssodagh* (11 november) 1395 (DN IX:186). I 1433 ble det notert at biskopen under visitas skulle ha 2 nattleger (*dwælioms per*) ved klosteret (DN VI:448). 1395 er Gimsøy nevnt som visitassted (DN IV:651), og 10. oktober 1463 var biskop Gunnar der på visitas (DN XXI:539). Andre visitasdager var 4. oktober (DN IV:349), 19. november (DN IV:615), 11. november (DN IX:186). (kartreferanse: CD 29-5-3/28-5-1).

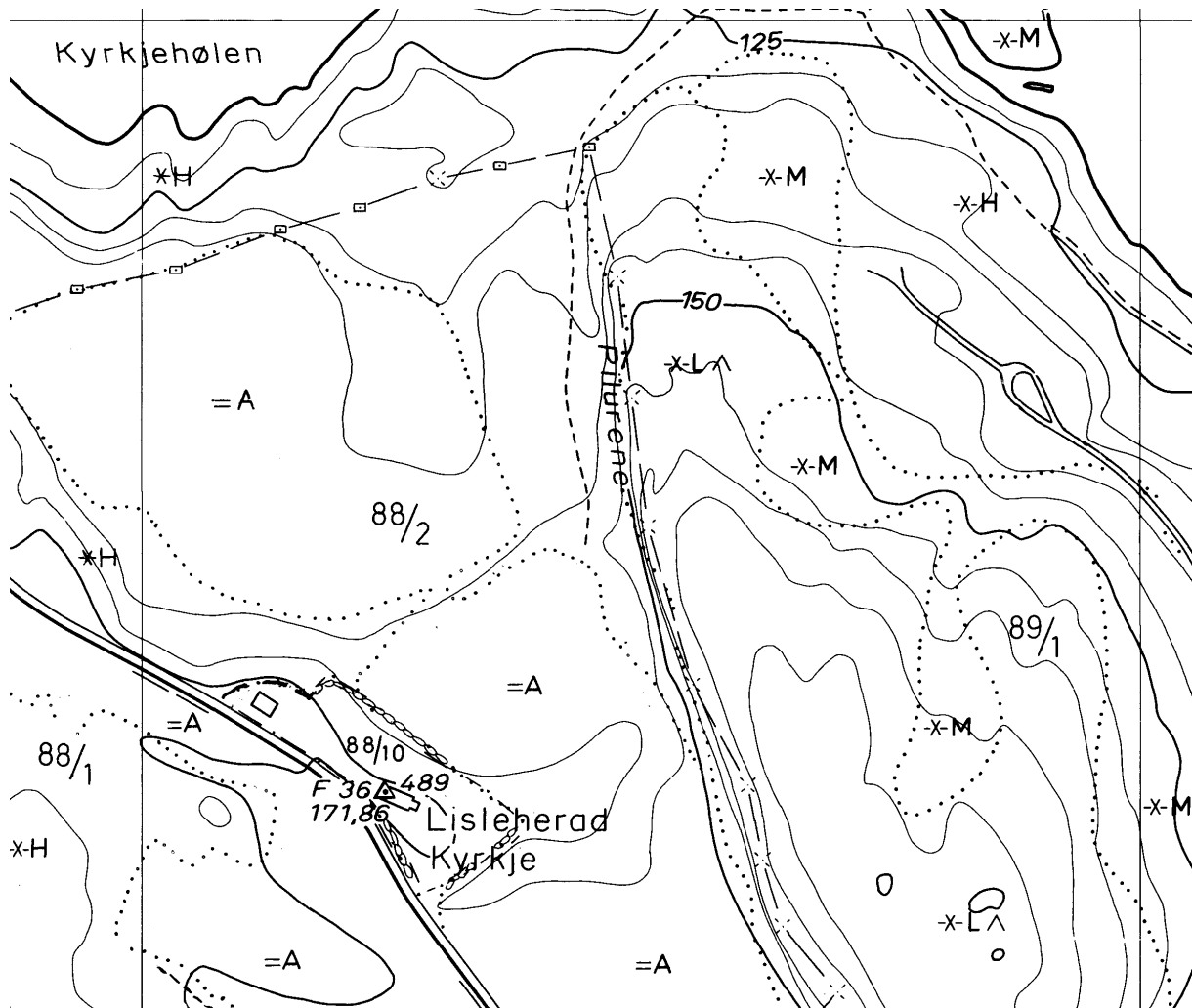

NOTODDEN KOMMUNE

LISLEHERAD, gnr. 94. 95 Hove nedre og øvre (Lisleherad sogn). Notodden kommune.

ID 84310

Nåværende Lisleherad kirke står på (gnr. 88) Landsverk. En stavkirke ble revet i 1873 og erstattet av den nåværende "på same grunn som kyrkja no" (Berge 1954:49ff). På 1570-tallet lå kirken som anneks under Hjartdal hovedkirke (St. 211), mens den fra 1590-tallet lå til Heddal (JN 16). Ei bukt rett nord for nåværende kirke heter Kyrkjehølen. (kartreferanse: BV 038-5-2).

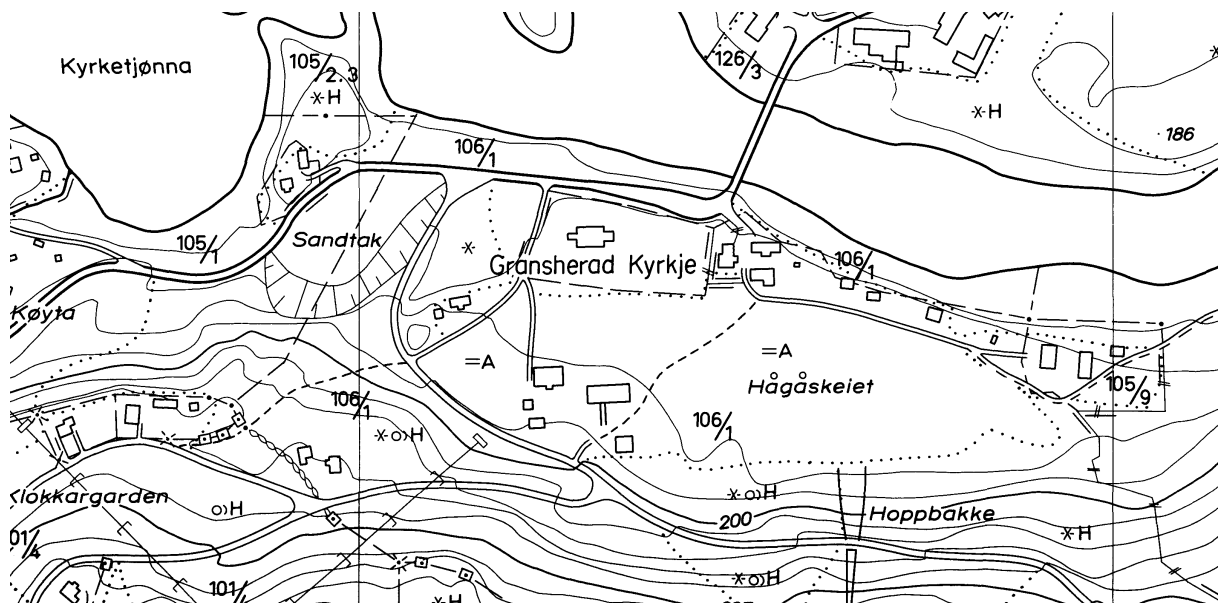

GRANSHERAD, gnr. 10 (=106) Kirkevollen (Gransherad sogn). Notodden kommune.

ID 84407

Nåværende kirke står på (gnr. 106) Kirkevollen, hvis opprinnelige navn ifølge Rygh, med referanse til JN (s. 395), nok er Landsverk (NG 296), mens bygdeboka hevder det skal være Hvalen og at gården er skilt ut fra Bøen nordre (Tjønnås 1977:203). Eldste kjente kirke på Kirkevollen var en stavkirke. Denne ble erstattet av ny kirke i 1849, reist ”på den søndre sida av kyrkjegarden, bak og nær gamlekyrkja”, samt at det ble opparbeidet ”til åker eit stykke jord på Kyrkjevollen i staden for den nye kyrkjetomta” (Tjønnås 1977:712f). Rett vest for kirken ligger Kyrkjetjønna, ei lone i Tinnåi. Noen hundre meter sørvest for kirken ligger (bnr. 4) Klokkargården under (5=101) Hesledalen, men det er usikkert hvor gammelt dette navnet er. På 1570-tallet lå det en mindre skyldpart (3 kalvskinn) i *Lanndtzwerck* til mensa ved Hjartdal hovedkirke (St. 209), en indikasjon på et tidligere prestebol til Gransherad kirke. Dette styrkes ved at Kirkevollen på 1600-tallet lå som bygselgods under mensa ved Heddal kirke (Tjønnås 1971:203). Ifølge samme forfatter (op.cit. s. 707) skal stavkirken ha vært viet St. Olav. (kartreferanse: BT 040-5-4).

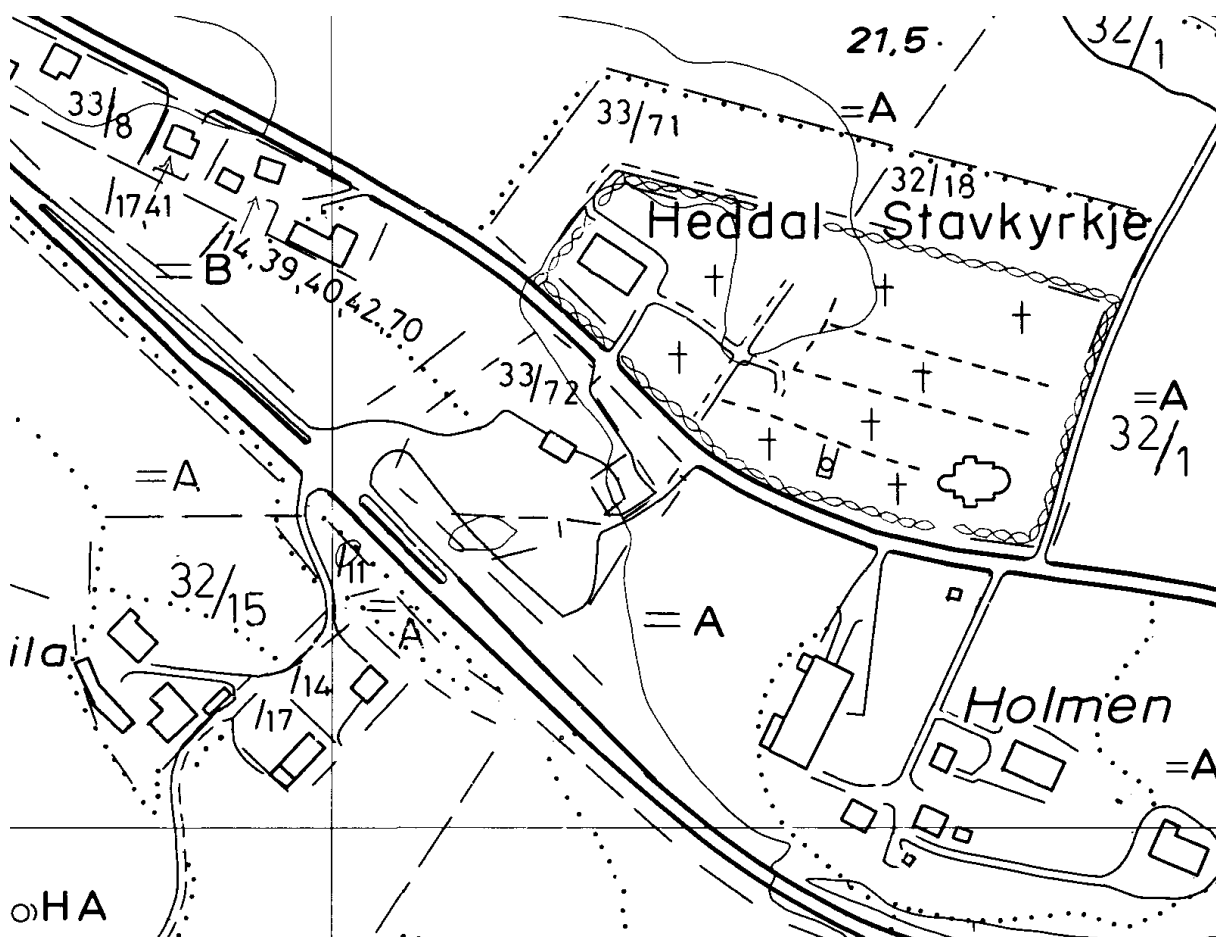

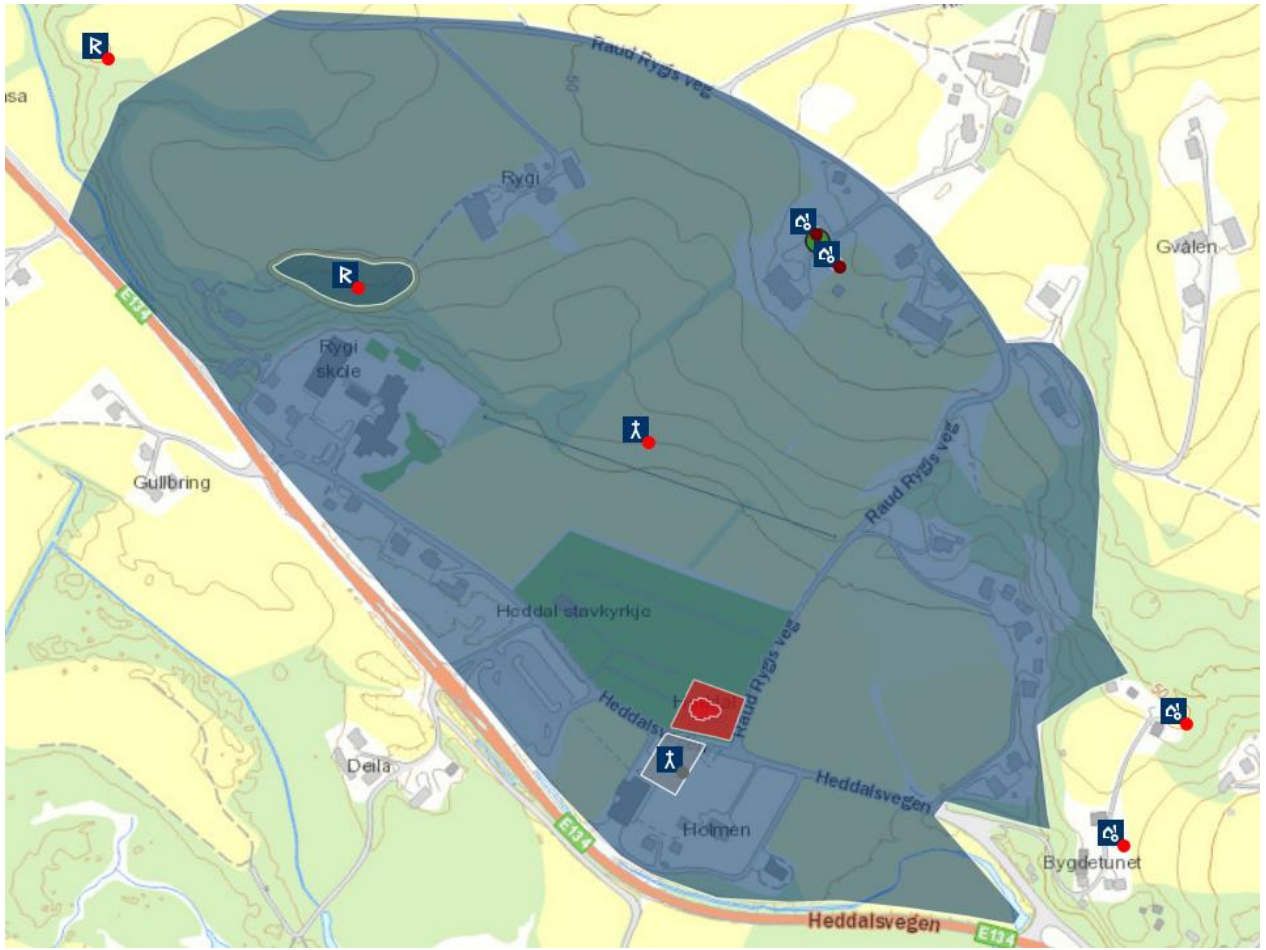

RYEN STA. MARIA (HEDDAL, hovedkirke – Heddal stavkirke), gnr. 32 Rygi søndre (Heddal sogn). Notodden kommune.

ID 84513

Stavkirken står på (gnr. 32) Rygi søndre. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Rygi søndre også (dagens gnr. 31) Rygi øvre, (33) Rygi nedre, (34) Prestegården hvis opprinnelige navn er Holmen (NG 242) samt (35) Gvålen kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. 1398 ble prestbolet ført først i fortegnelsen som *J prestboleno iii marka boll* (RB 4). En sannsynlig tolkning er at presten her lå i sameie eller teigblanding med de andre brukerne på kirkestedsgården. Betegnelsen *prestbolet* gjør likevel at en bør forutsette at presten hadde egne bygninger, men at disse bygningene kan ha ligget som del av kirkestedsgårdens samla tun. Bnr. 3 under nabogården (gnr. 36) Spærud øst for kirken heter Klokkarrud, men navnets alder er uvisst. 2-300 m nordvest for kirken ligger rester av et gravfelt. Ifølge sagnet skal det ha vært fire bønder som tok initiativ til å bygge kirke i Heddal: Rau Rygin, Vrang Stivi, Mut Tubås og Kjeik Sem, og førstnevnte tok på seg byggearbeidet. En fremmedkar – Valfin – tilbød Rau å gjøre jobben, mot å få sol & måne & Raus hode etc. (Holta 1926:11). (kartreferanse: BU 037-5-2).

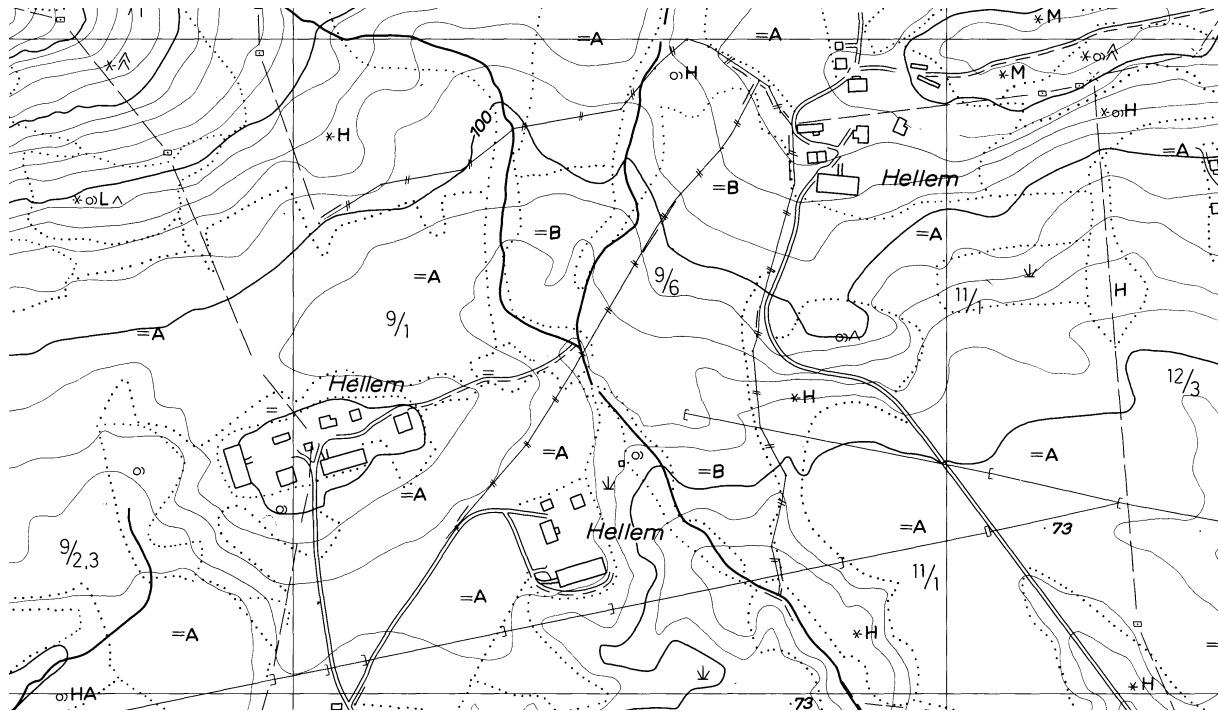

HELLEM, gnr. 9. 11 Hellem nordre og øvre (Heddal sogn). Kirke nedlagt før ca. 1590. Notodden kommune.

Ingen registrering i Askeladden – lokalisering ca. 770 m N for ID 32947

Eneste skriftlige kilde til en kirke på Hellem er omtalen av Bård prest i 1308. Han er nevnt først av de 8 som da bevitnet en lagmannsdom i Skien ang. en jordehandel (DN I:116).

Hellem er en av de sentrale gamle gårdene i Nordbygda i Heddal. (kartreferanse: BU 038-5-3).

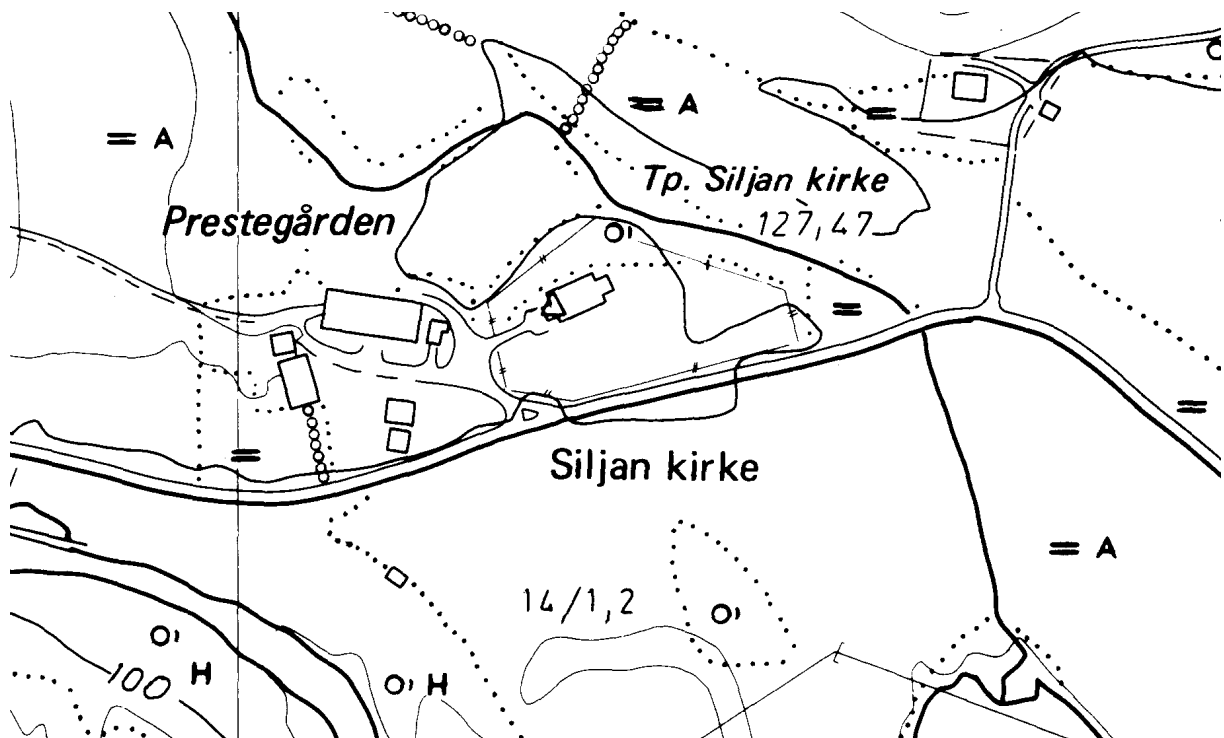

SILJAN KOMMUNE

SILJAN (SLEMDAL) ST. MIKAEL, gnr. 14 Prestegården (Slemdal sogn). Siljan kommune.

ID 85431

Kirken står på (gnr. 14/1) Prestegården, hvis opprinnelige navn er *nørdræ Sæilium*. Steinkirken hadde opprinnelig rektangulært skip og smalere, rektangulært kor. I 1838 ble skipets vestmur revet og skipet påbygget ca. 9 m mot vest og tilført et vesttårn (Nygaard 1996:89). I 1847 ble kirkegården utvidet ”ved det sydøstre hjørne av kirkegårdens hegn” med 1 ½ mål (Bakken 1973:425f). Ut fra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør foruten Prestegården også (dagens gnr. 18) Sørbø og (19) Øverbø (derunder dagens Nordbø) kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Dennes navn var rimligvis *Sæilium* (Siljan). Disse gårdene ligger på rekke østover fra Prestegården på flatene på nordsiden av Siljanelva. Prestbolet ble i 1398 ført som *prestbolæt alt*, uten navn men med skyldpart (RB 41), rimligvis et bruk steint og reint av kirkestedsgården. På 1570-tallet lå *Prestegaardenn i Slemdal* som bygselpart til mensa ved Eidanger hovedkirke (St. 56). I 1433 skulle biskopen under visitas ha nattlege *j Slæmdall j nat* (DN VI:448). (kartreferanse: CE 030-5-1).

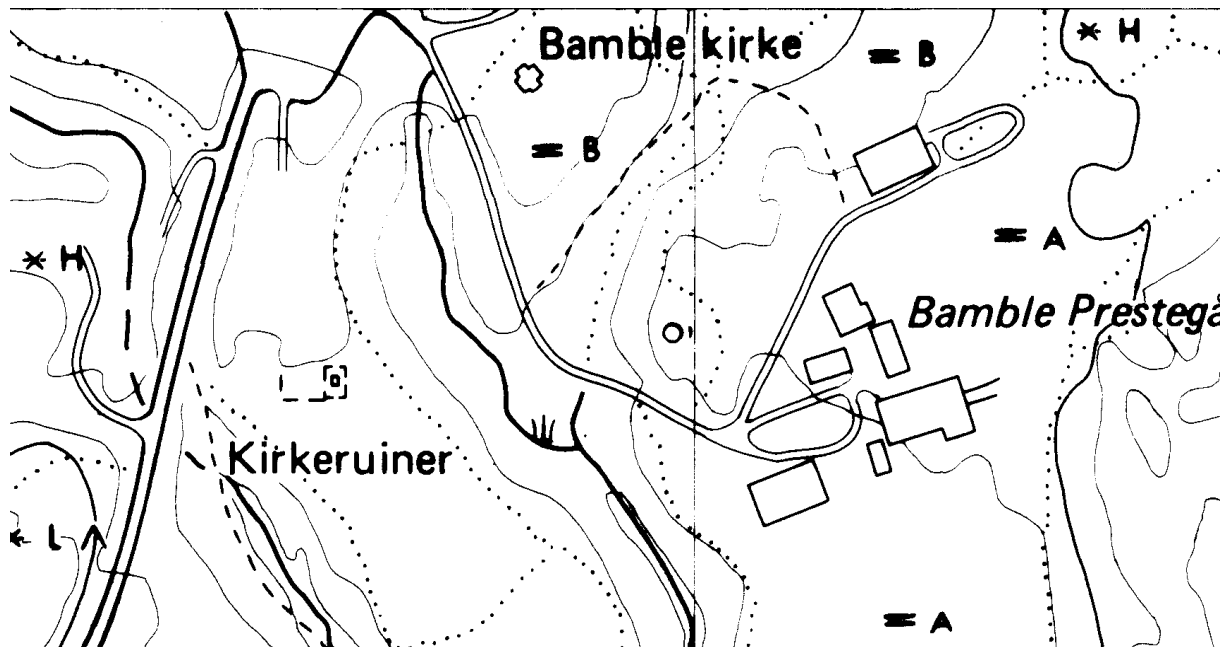

BAMBLE KOMMUNE

BAMBLE ST. OLAV (hovedkirke), gnr. 41 Prestegården (Bamble sogn). Nedlagt kirke.
Bamble kommune.

ID 52378

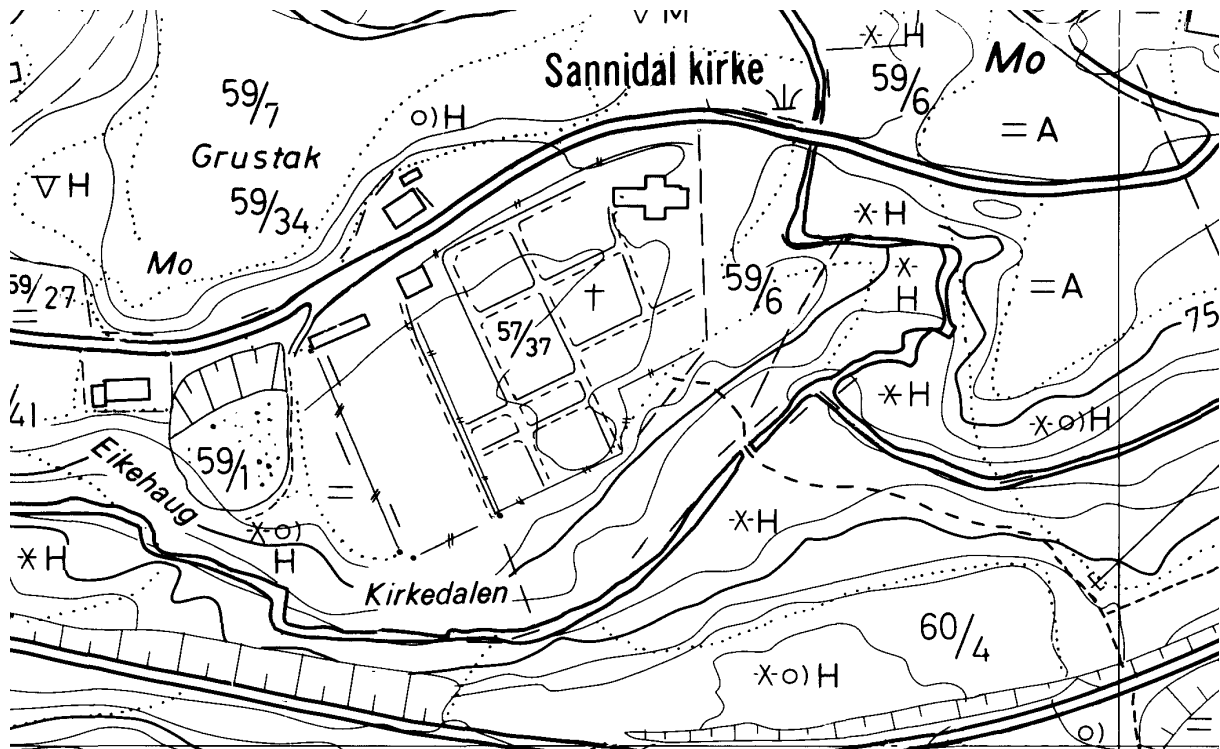
Den romanske steinkirken står i dag som ruin. Den har rektangulært skip og smalere, rektangulært kor med et middelaldersk sakristi i stein bygd til på korets nordside. I 1845 ble kirken lagt ned og bygningen benyttet som steinbrudd (Nygaard 1996:1f). Ny kirke sto ferdig i 1845 drøye 100 m nordøst for den gamle kirken. Etter en plan av sogneprest Lammers ble stein til nykirkens grunnmur tatt fra den gamle kirkegårdsmuren, og deretter ble stein fra kirkebygget tatt til gjenoppbygging og utviding av den gamle kirkegårdsmuren (Barland & al. 1945:7f). Det råder noe uklarhet rundt kirkens avslutning mot vest, men muligens har skipet strukket seg lenger enn den synlige avslutningen av i dag og hatt vesttårn. Kirken står på (gnr. 41) Bamble prestegård, hvis opprinnelige navn er *Skeidi* (NG 59). Kirken ble hele tiden benevnt kirken på *Skeidi*, på samme måte som prestene kalte seg til *Skeidi* og sognet ble kalt *Skeidi* sogn. (kartreferanse: CD 024-5-4).

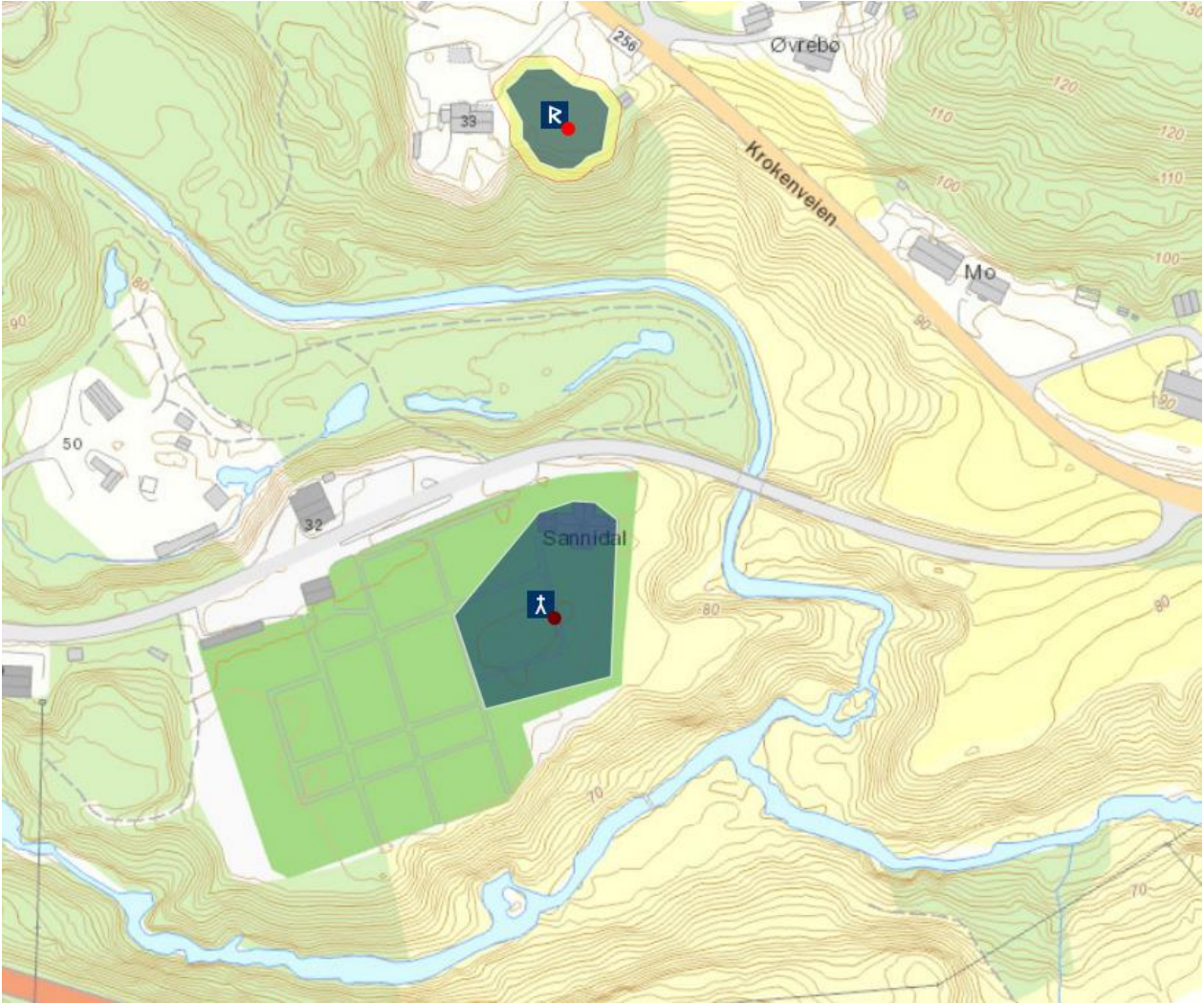

MO (SANNIDAL) ST. LAVRANS, gnr. 17 (= 59) Mo (Sannidal sogn). Bamble kommune.
ID 85399

Kirken står på (gnr. 59) Mo, på odden i elvemotet mellom Loneelva og Kvennvannselva. Materialer fra en eldre stavkirke er blitt gjenanvendt ved byggingen av nåværende kirke reist 1772, en tømmerkirke med korsformet grunnplan. Det kan se ut til at nykirken ble reist noen titalls meter nord for stavkirketuften (Tande 1972:5f, Midgaard & Tande 1953:624f, 635f). Rett ned/sør for kirken heter det Kirkedalen. (kartreferanse: BV 021-5-2).

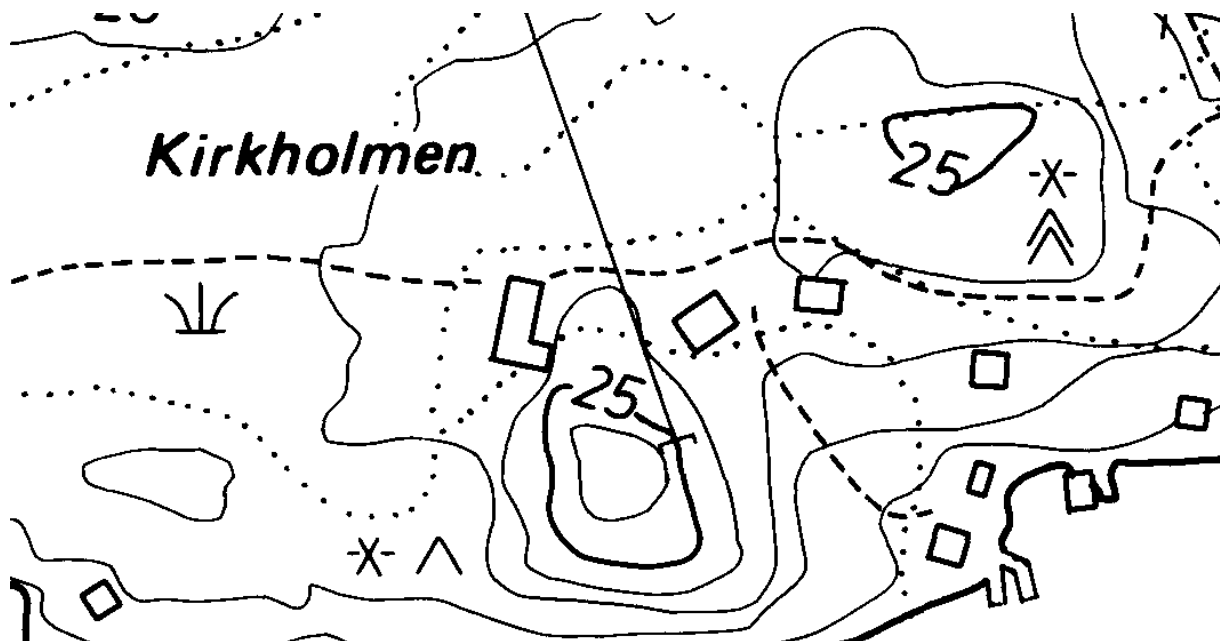

KALSTAD (KIRKEHOLMEN), gnr. 12. 13. Kalstad søndre og nordre (Skåtøy sogn).
Nedlagt kirke. Bamble kommune.

ID 162209

Under (gnr. 12) Kalstad ligger bruket (12/50) Kirkeholmen. Her er det ved grunnarbeider påtruffet skjeletter fra kristne graver, første gang rundt 1830, og i 1931 ble 15 kranier tatt inn til Anatomisk institutt, Oslo. Materiale fra tre av disse er radiologisk datert til seinmiddelalder og/eller tidlig nyere tid (AD 1440-1650, 1420-1630, 1670-1955). Funnstedet er rett øst for midten av Store Kirkeholmen, under/rundt et hus som ligger mellom to bratte knauser øverst på sandryggen. I første halvdel av 1800-tallet skal det fortsatt ha funnets en steingard rundt gravplassen. Et svaberg få meter nord for huset der gravene ble funnet kalles Kirkemurane, og knausen øst på holmen heter Kirka (RAA/ Tønsberg, jfr. NG 40). To varianter av kirkeflyttingssagn finnes mht. Kirkeholmen: "En stor malmplate utenfor døren og gamle kirkeklokker og andet fra en gammel kirke lå på Kirkeholmen, som de ute på ørne vilde ha til kirkeplads. De nævnte saker blev en mørk nat flyttet op til Mo, hvor kirken nu står... En anden versjon ... går ut på at man for å avgjøre striden om hvor kirken skulde bygges blev enige om å plante et kors på Kirkeholmen en bestemt dag. Stod korset der neste morgen skulde kirken bygges her. Men på en eller anden måte ordnet det sig sånn at korset var vekk om morgenen, og fandtes igjen i Sannidal" (Kragerøposten 13.04.31). I begge tilfeller gikk flyttingen til kirkestedet Mo i Sannidal. Det lå ingen bygselparter i Kalstad til Bamble hovedkirke på 1570-tallet (St. 51f) og som kunne ha indikert et tidligere prestebol til (den sannsynlige) kirken på Kirkeholmen. Nåværende Kragerø kirkegård ligger på (13) Kalstad nordre, og Kragerø by er anlagt på Kalstads grunn. Kragerø Christi kirke ble bygd i 1652. (kartreferanse: BX 021-5-3).

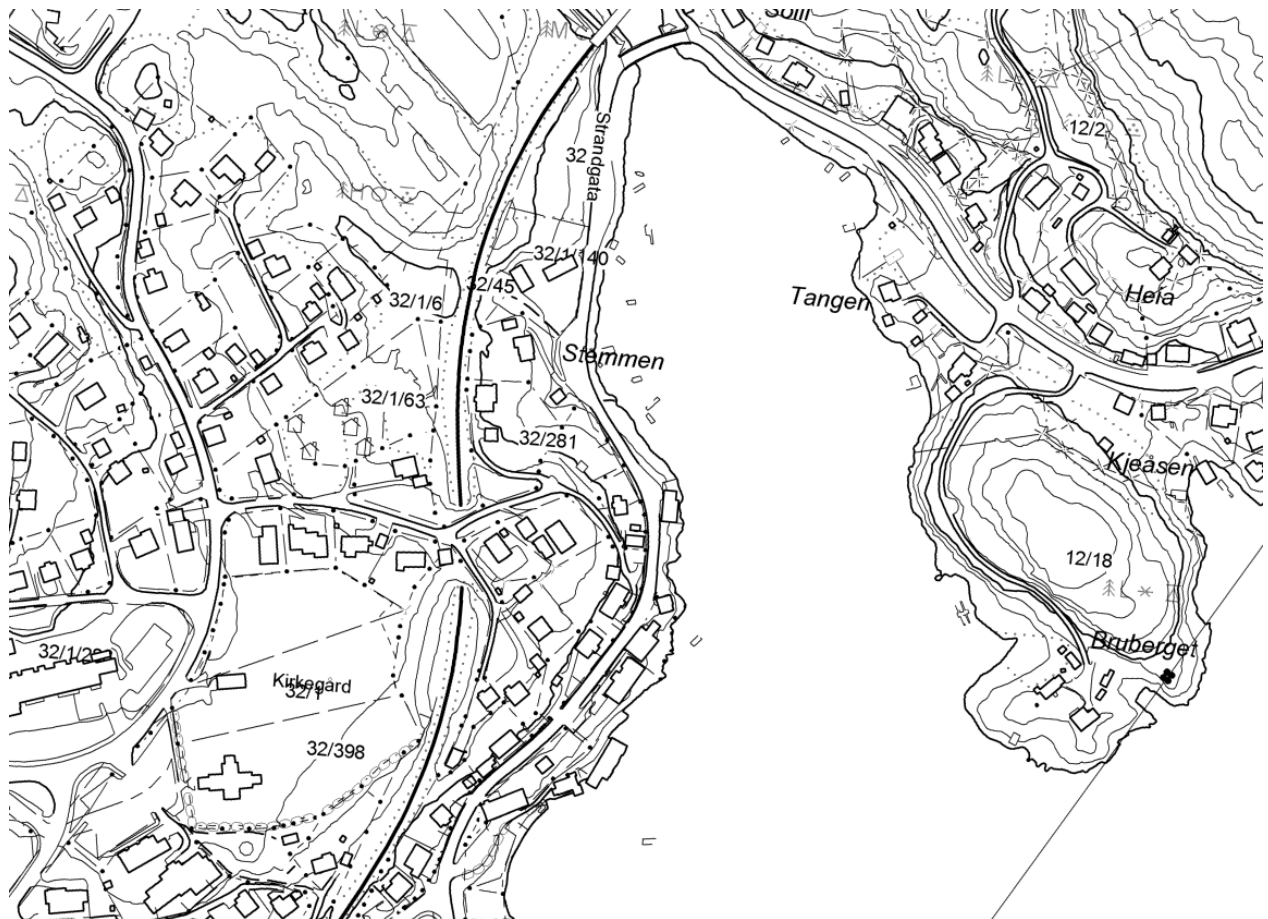

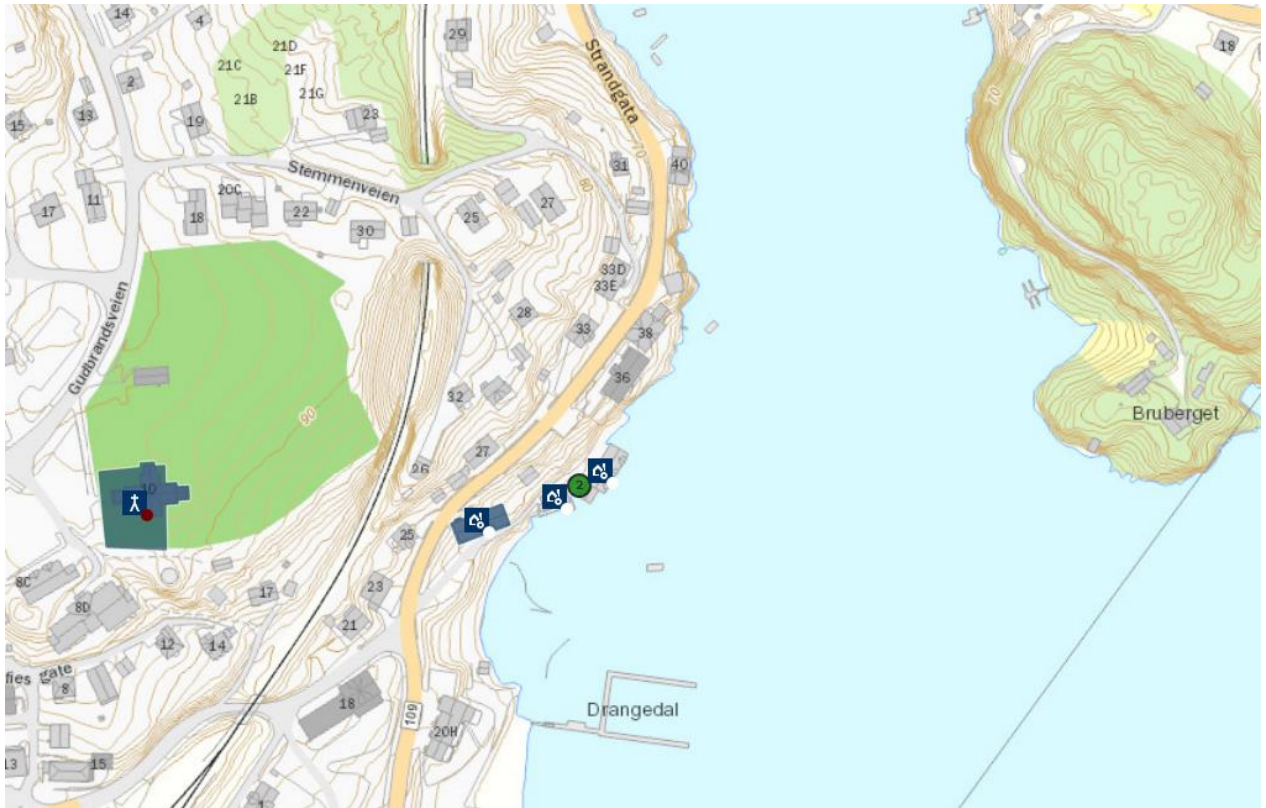
DRANGEDAL KOMMUNE

HÆRIKSEID (DRANGEDAL) (hovedkirke), gnr. 32 Drangedal prestegård (Drangedal sogn). Drangedal kommune.

ID 84034

Kirken står på (gnr. 32) Drangedal prestegård. Drangedal er områdenavn og Hærikseid er navnet på kirkestedsgården (NG 9). Nåværende kirke sto ferdig rundt 1775, den erstattet da en stavkirke som var blitt påbygd ca. 1700. Stavkirken skal ha stått der vestre korsarm nå er ("truleg dekte ho snauvt halvparten av det nåværande vestkorset"), og utvidelsen medførte at stavkirken kirken ble dobbelt så stor ("ho blei forlenga til om lag der syd- og nordkorset nå startar") (Naas 2000:8f). Området rundt kirken som i dag er tettbebyggelse har navnet Prestestranda. Rett sør for kirken i Toke ligger en gruppe holmer kalt Tjuvøyane. (kartreferanse: BU 026-5-1/3).

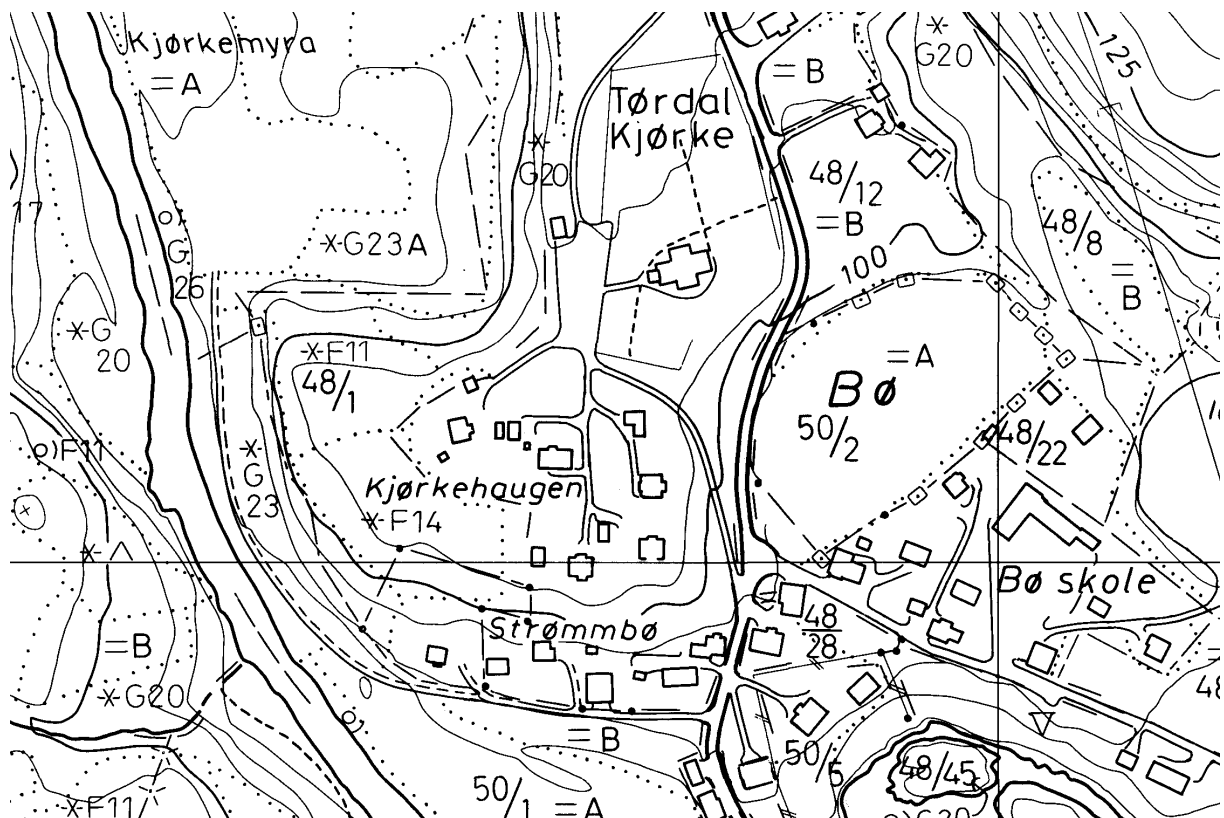

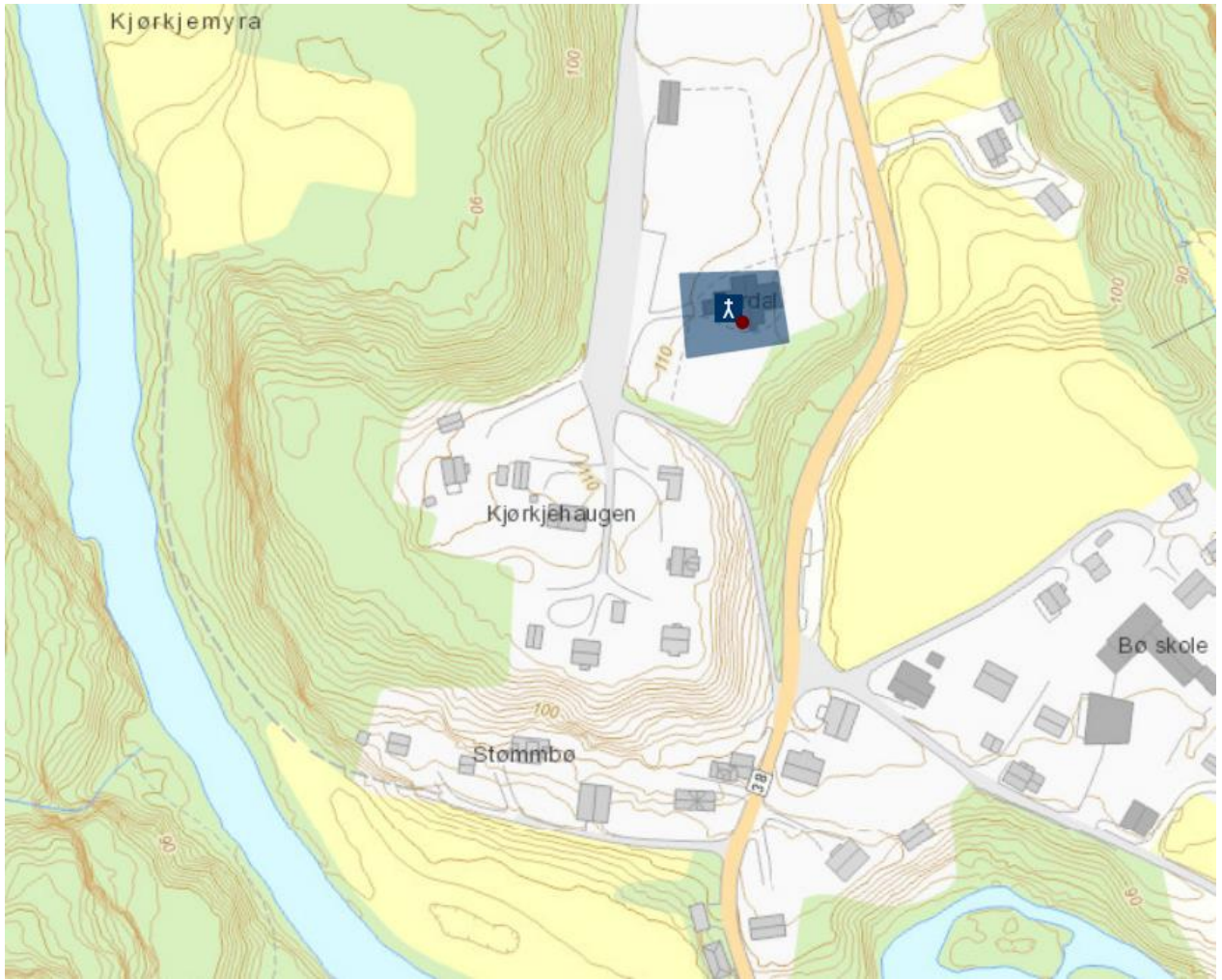

BØ (TØRDAL), gnr. 48 Bø Kirkejord (Tørdal sogn). Drangedal kommune.

ID 85707

Nåværende kirke med korsformet grunnplan står på (gnr. 48) Bø Kirkejord. Det ble utført flere reparasjoner på en stavkirke på stedet, således 1630-34 og 1717. I 1748 ble ny kirke reist, men denne ble i 1808 erstattet med den nåværende (Sannes 1924:136f). Det kan se ut til at kirkene hele tiden er blitt reist i det samme området. I opphavsgården i tiden da kirken ble reist inngår dessuten (dagens gnr. 49) Bø Bærejord og (50) Bø nedre. Kirken er ikke nevnt i 1398 eller i stiftsboken på 1570-tallet, så det finnes ingen oversikter over landskyld til kirke eller prest i middelalderen. På 1570-tallet lå det en mindre skyldpart i *Bøe i thiurredall* til mensa ved Drangedal hovedkirke men uten bygsel (St. 50), så vi har ingen indikasjoner på et tidligere prestbol ved Bø kirke i middelalderen. Brevene som ble skrevet på Bø i 1443, 1466, 1469 og 1482 ble utferdiget av presten i Drangedal. Dette viser at det da ikke var egen prest ved Bø kirke (jfr. DN I:778, 1441). At det har ligget landskyld til fabrica vises ved et makeskifte i 1466 der biskop Gunnar byttet gården *Grafuo som laa vnder Byaar kyrkio j Thyrysdal* mot fire kuer, eller om sognebøndene heller ville, en tjærekjele til kirkens vedlikeholdsarbeid og ei ku til dens fabrica (DN I:876). Et annet brev fra 1469 (DN IX:307) viser det da lå jord også til mensa. Stiftsboken fra 1570-tallet er ellers svært etterrettelig, så det kan være at all landskyld til Bø kirke og prest er blitt lagt til hovedprest og -kirke i Drangedal før 1570, selv om et slikt arrangement var svært uvanlig. I 1401 lå det *æingia tiund* til kirken, men biskopen under *visitas ligger iij neter ok faar æinkti cathedratium* (RB 571). Rett sør for kirken heter det Kjørkehaugen, og i vest mellom kirken og elva heter det Kjørkemyra. (kartreferanse: BR 027-5-2).

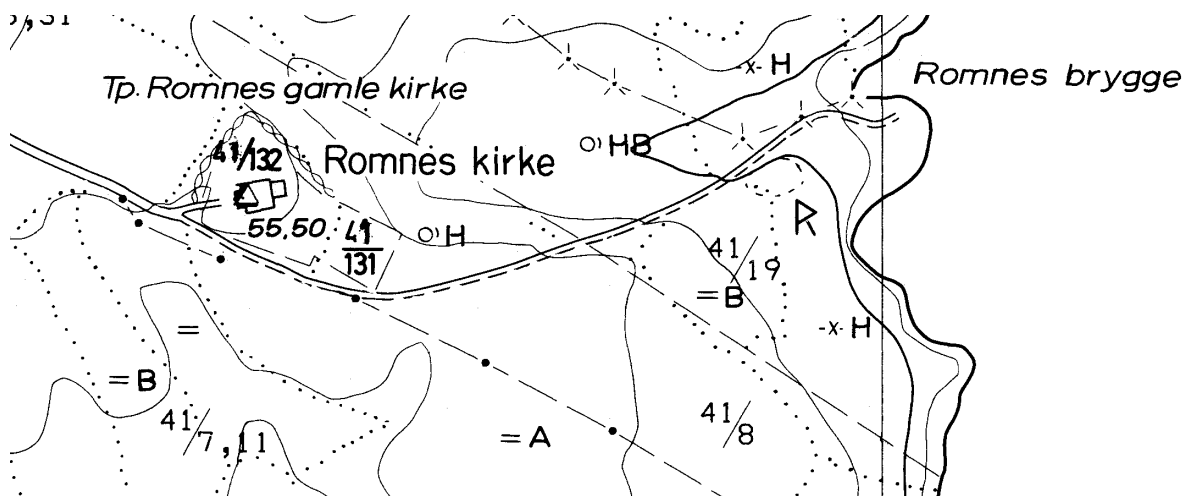

NOME KOMMUNE

ROMNES ST. LAURENTIUS, gnr. 41 Romnes (Holla sogn). Nome kommune.

ID 85315

Kirken står på (gnr. 41) Romnes som ligger på et nes ut i nordenden av Norsjø. Den romanske steinkirken har tilnærmet kvadratisk skip og et smalere, kvadratisk kor med utvendig apside. Kirken ble nedlagt i 1867, da en ny kirke skulle avløse så vel Romnes som Holla kirker, men gravplassen på Romnes ble bestemt opprettholdt (Nygaard 1996:61f). "Begravelsesplassen har dog vært benytta av Romnes og Sannes. Dens størrelse etter opmåling i 1840 var 2948 kvadrat alen" (Ytterbøe 1925: 56). I 1398 ble det ikke ført prestbol til kirken (RB 16), og på 1570-tallet lå det kun en part i *Romneses østre* uten bygsel til mensa ved Holla hovedkirke (St. 48). Rett ned i sørvest for kirken ligger Kirkestranda. Drøye 100 m øst for kirken ligger restene av et gravfelt i strandkanten. (kartreferanse: BV 031-5-4).

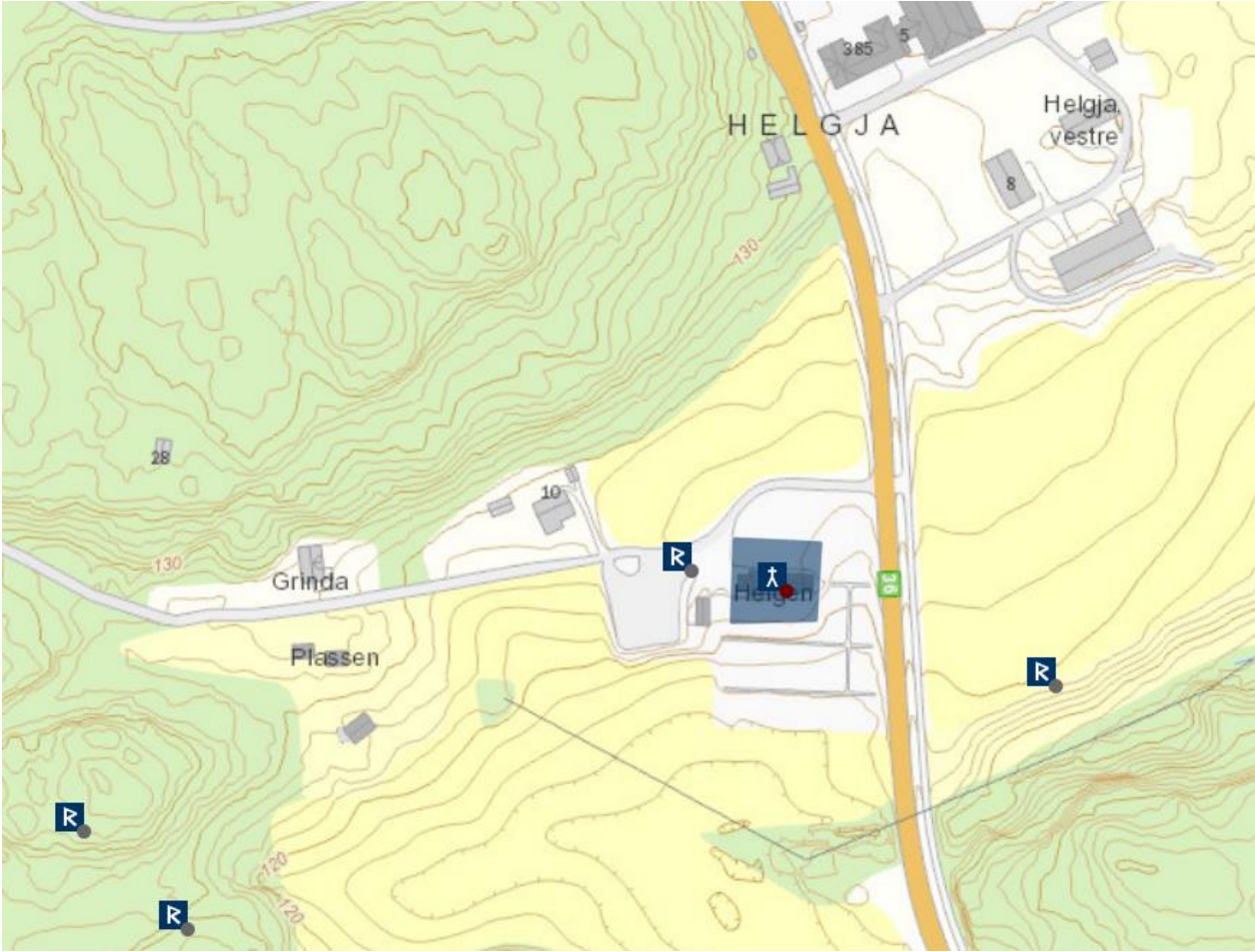

HELGEN ST. OLAV, gnr. 54 Helgen vestre (Helgen sogn). Nome kommune.

ID 84527

Nåværende kirke fra 1735 står på (gnr. 54) Helgen vestre. Den skal være reist på den plass der en eldre stavkirke ble revet i 1734, og den skal være 2 alen bredere enn stavkirken. "(...) en antar at kirken var bygd før år 1200, gravfunn i jorda under nåværende kirkes gulv i 1927, tyder på det" (Fotland & al. 1985:1). Ifølge tradisjonen var kirken planlagt bygd noe østligere, nærmere Ytterbøe (Ytterbøe 1925:42). I 1398 ble prestbolet ført som *prestbolæt* uten navn men med skyldstørrelse (RB 14), rimligvis et bruk av kirkestedsgården, og på 1570-tallet lå en bygselpart i *Helgenn* til mensa ved Holla hovedkirke (St. 48). Prestbolet kunne være identisk med (dagens gnr. 52) Prestgrav, hvis eldste omtale er i 1665 (NG 175), og som var "prestegods liketil 1850" (Ytterbøe 1925:527f). Men det ser snarere ut til at (54) Helgen vestre er det tidligere prestbolet, da landskylden fra *prestbolæt* 1398 kan følges hos Helgen vestre fram til 1818 (Ytterbøe 1925:531f). Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør foruten Helgen vestre og Prestgrav også (dagens gnr. 53) Helgen store regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Trolig kan også (47) Hvala, (51) Bø (Storebø og Lillebø) og (55) Ytterbø irednes. (kartreferanse: BW 030-5-4).

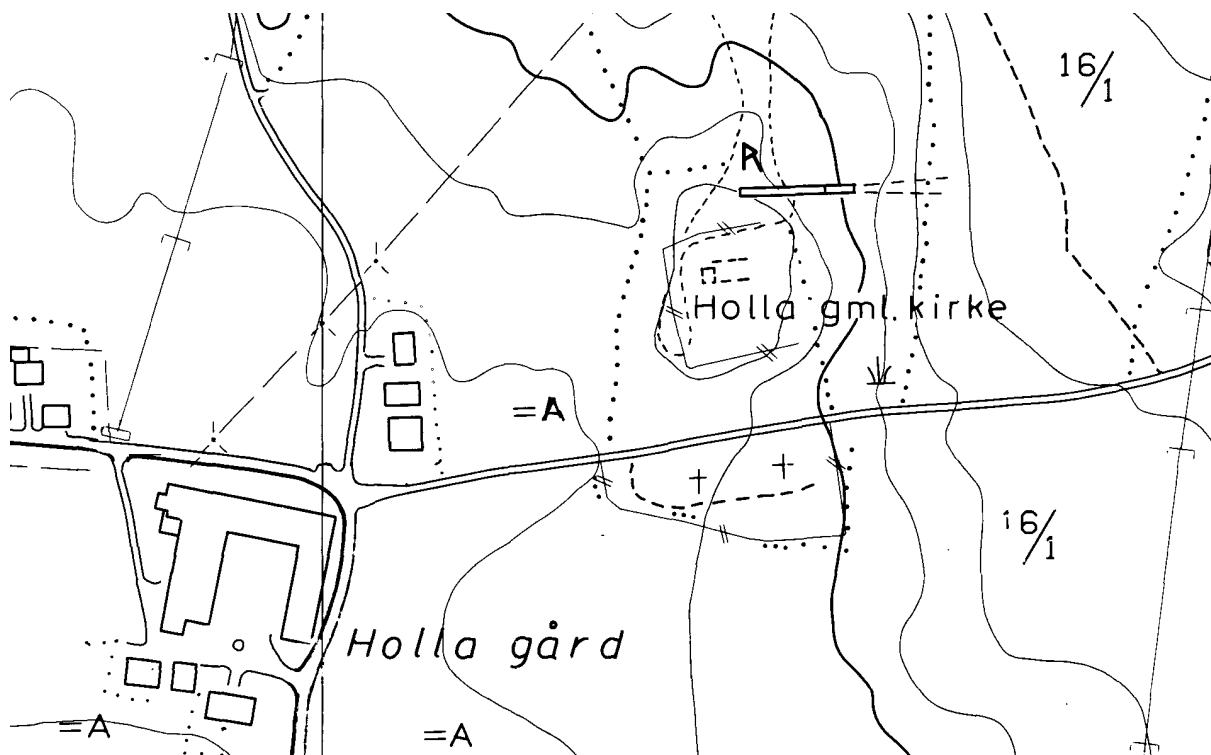

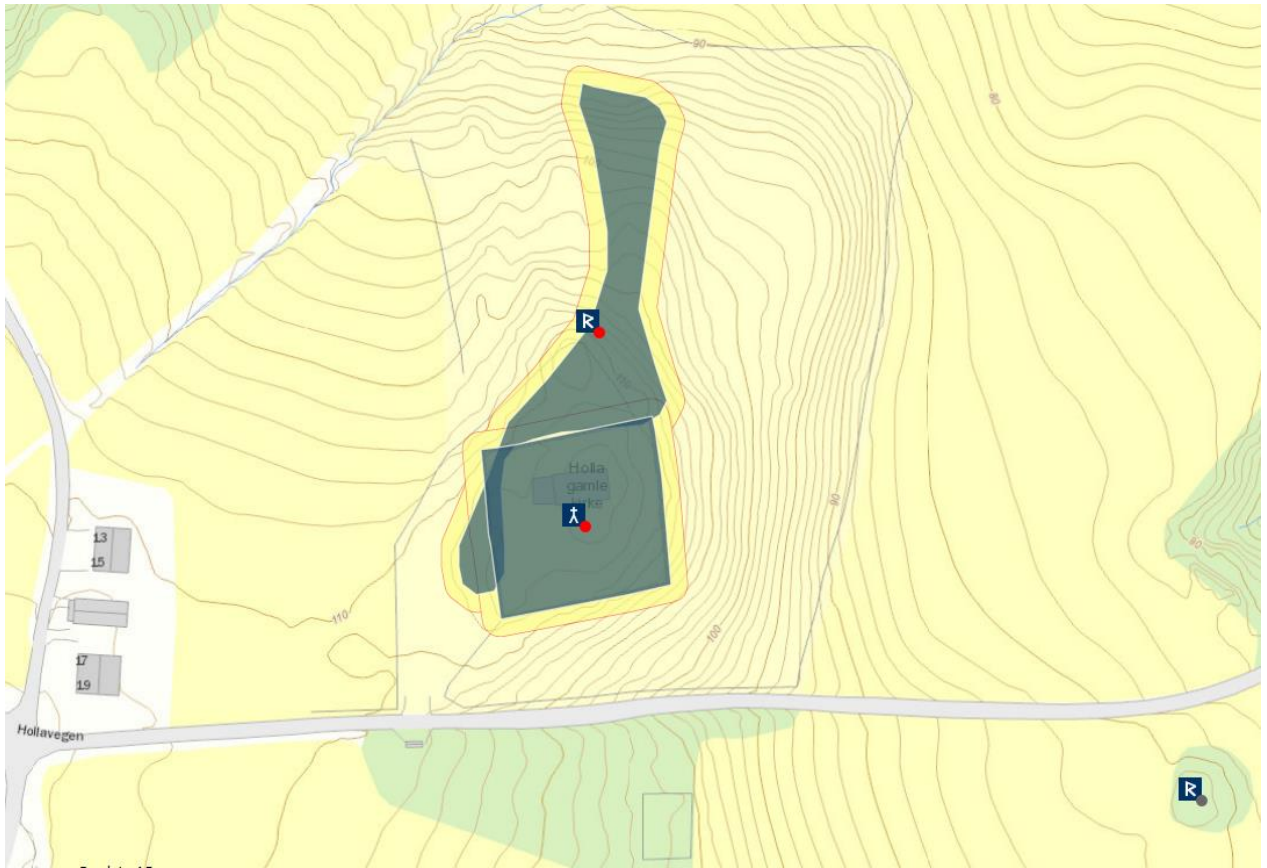

HOLLA STA. MARIA (hovedkirke), gnr. 16 Sanden (Holla sogn). Nedlagt kirke. Nome kommune.

ID 77951

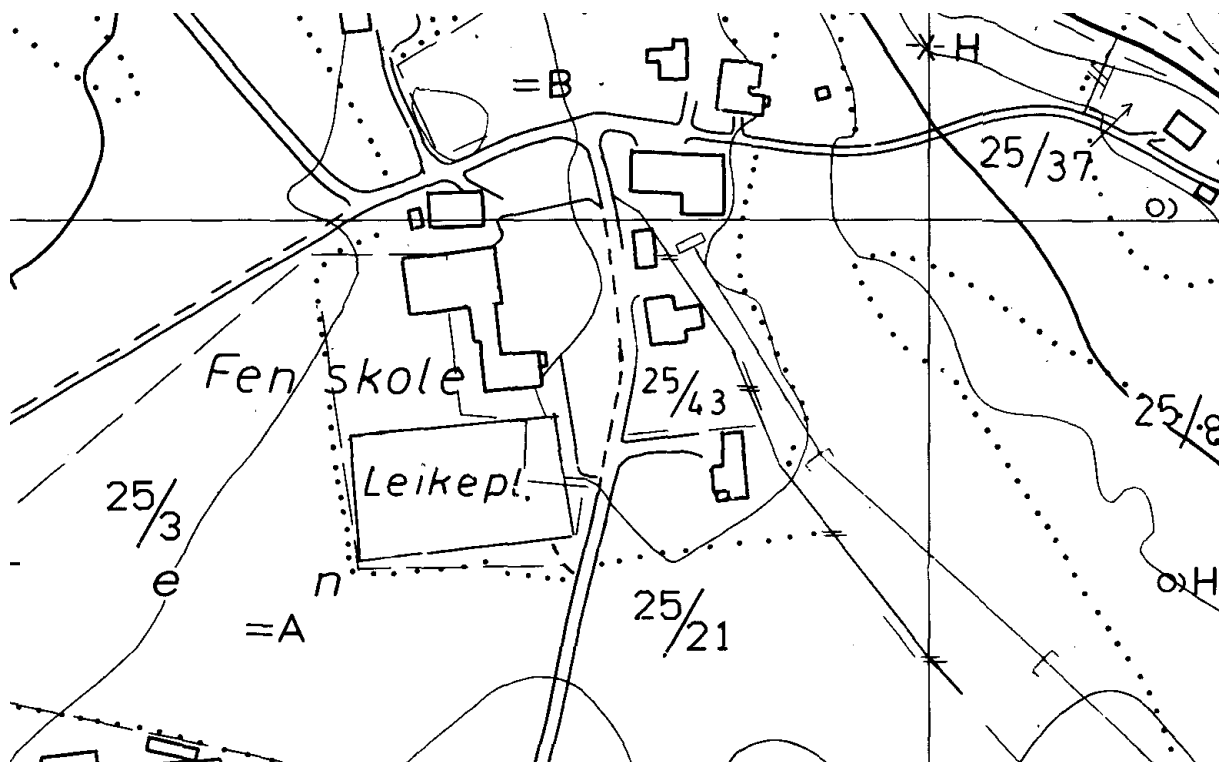
Den romanske steinkirken, som i dag står som ruin, har rektangulært skip og smalere, tilnærmet kvadratisk kor. Etter at kirken kom på private hender på slutten av 1600-tallet fulgte den stort sett eierne av Holla jernverk. En ny kirke ble bygd lenger nede i bygda og tatt i bruk i 1867, og middelalderkirken ble revet i 1878 (Nygaard 1996:27f). 1398 ble prestbolet ført som *prestholeno* uten navn og med skyldstørrelse (RB 13), rimligvis et bruk av kirkestedsgården. Kirkeruinen står på grunnen til (gnr. 16) Sanden, en nyere tids utskilling fra (gnr. 13) Holla. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Sanden og Holla også (dagens gnr. 12) Holla jernverks grunn og (11) Holla prestegård regnes til opphavsgården Holla i tiden da kirken ble reist. Utfra to brev fra slutten av 1300-tallet (DN XIII:34, IV:652), der presten på Holla ved begge anledninger opptrer sammen med kanniker, kan det stilles spørsmål ved hvorvidt ikke Hollapresten også innehadde en slik posisjon. I en domssak 1480 nevnes han først i brevet, foran de øvrige prester og lagmannen (DN XVIII:104). Det foreligger ingen opplysninger i 1401 mht. bispevisitas og katedratikum, men i 1433 skulle biskopen ha 1 nattlege + 2 nattleger (*dwælioms þer*) på *Hollenæ* (DN VI:448). 25 mars 1429 var prosten på Gjerpen trolig på visitas på Holla (DN XIII:97), og 3. oktober 1466 var biskop Gunnar på visitas (DN I:876). 1482 ble det tatt opp vitner i forbindelse med at *her Torgiuls Torleifson prester a Hollenæ haffdhæ bygth etth naust* på annenmanns grunn på (dagens gnr. 24) Søve i Holla (DN XII:250). Øst og nord for kirkeruinen ligger rester av et gravfelt. (kartreferanse: BV 030-5-2).

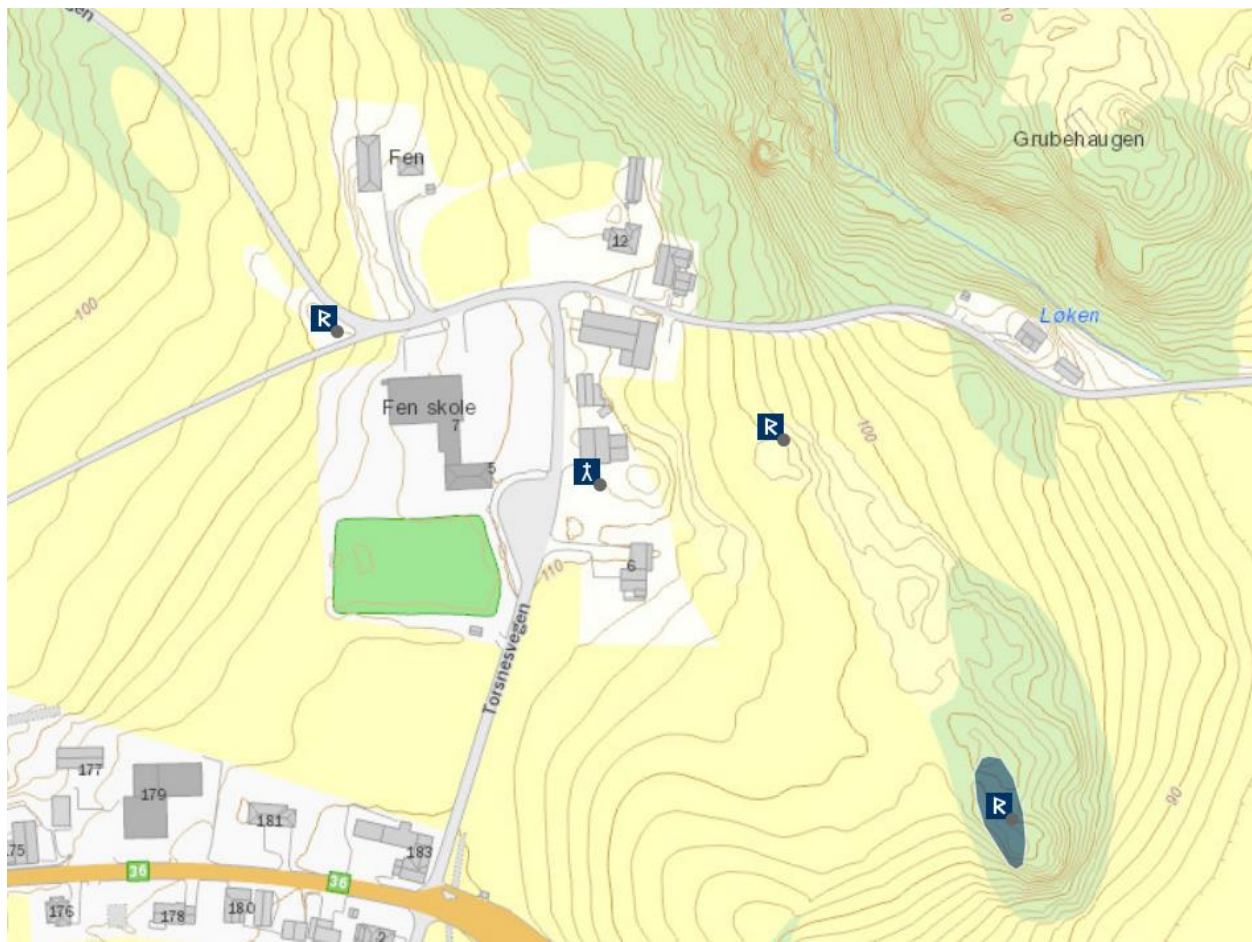

FEN (Fenes) **ST. MIKAEL**, gnr. 25 Fen nedre (Holla sogn). Nedlagt kirke. Nome kommune.
ID 84123

Kirken stod på (gnr. 25) Fen nedre, der hvor den tidligere skolebygningen står. Ved bygningsarbeider på 1980-tallet ble det registrert skjelettresten i grunnen inntil dette huset. Til opphavsgården i tiden da kirken ble reist må videre regnes (26) Fen øvre. Det ble ikke ført prestbol til kirken i 1398 (RB 15), men på 1570-tallet lå det en bygselpart i *Fenn* til mensa ved Holla hovedkirke (St. 48), trolig en indikasjon på et tidligere prestbol. Kirken ble trolig lagt ned på 1400- eller tidlig 1500-tallet i og med at den ikke er nevnt i St. eller JN. Et område av Fen nedre (25/4) heter Klokkehavna, men det er usikkert hvor langt tilbake dette navnet går og hva det relaterer seg til. Få titalls meter øst og nordøst for kirketuften ligger flere gravhauger. (kartreferanse: BW 030-5-1).

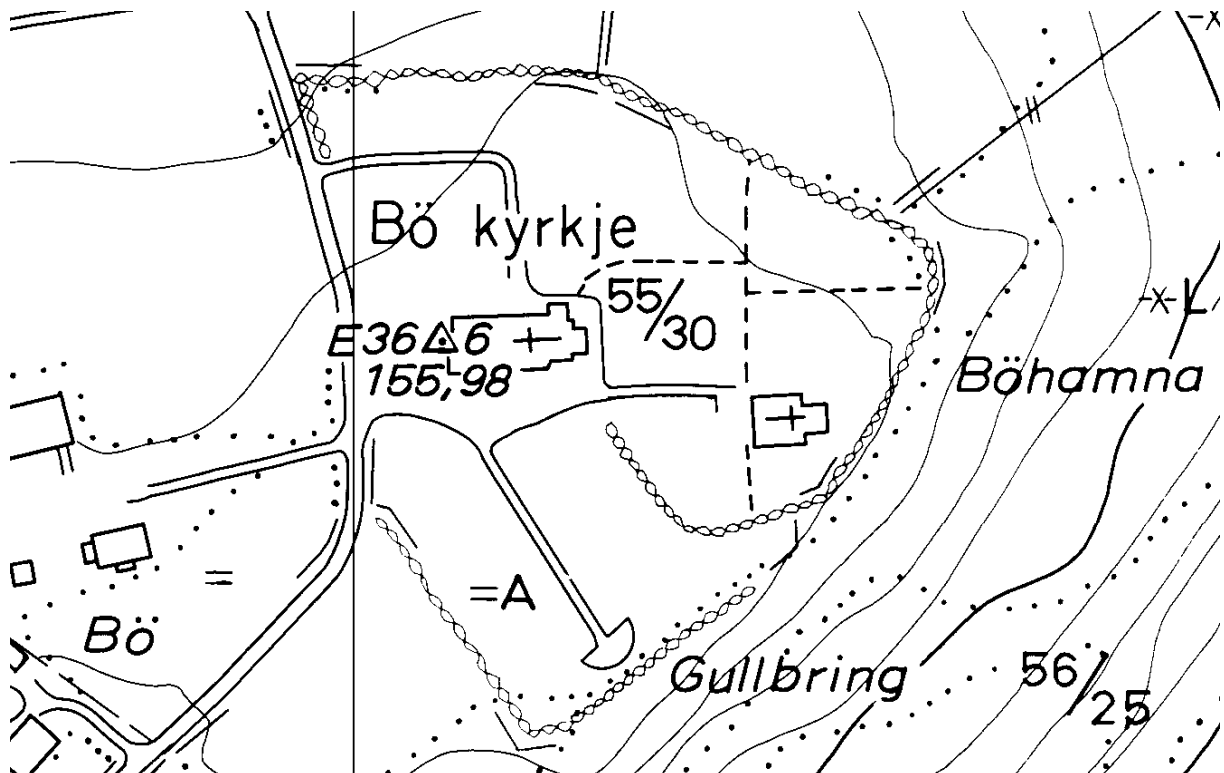

BØ KOMMUNE

BØ ST. OLAV (hovedkirke), gnr. 55 Midbø (Bø sogn). Bø kommune.

ID 83992

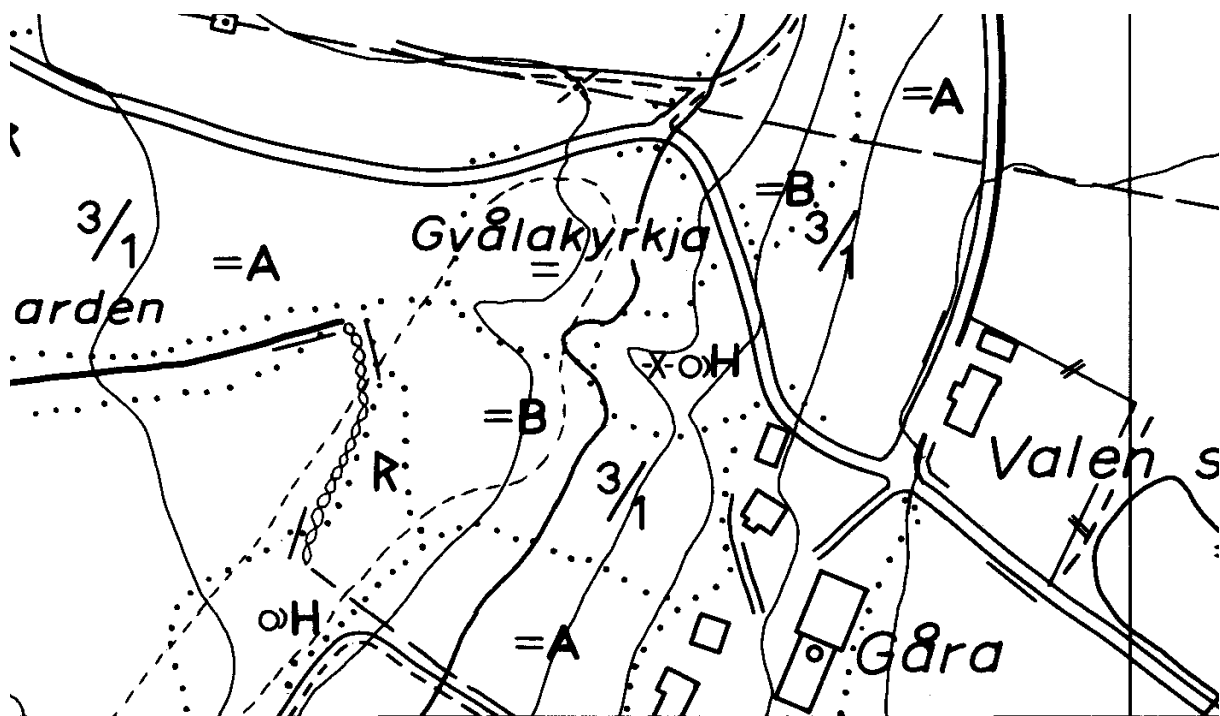
Den romanske steinkirken, som har en byggeperiode på rundt 75 år med byggestart i andre halvdel av 1100-tallet, har rektangulært skip og et rektangulært, smalere kor med apside. Arkeologiske undersøkelser har vist spor av en eldre stolpekirke på samme sted, og at denne ble revet først da skipet ble ferdigstilt rundt midten av 1200-tallet. I 1875 ble det reist ny kirke tett ved den middelalderske, og sistnevnte ble stående som museumskirke (Nygaard 1996:9, Ekroll 1997:236). Over elva som løper mellom Prestegården og platået der kirken står ligger Prestebrua og kort opp i elva Presteevju. I sør for kirken ligger et bruk av Midbø kalt Klokkerstuen, men det er usikkert hvor langt tilbake navnet kan følges. (kartreferanse: BT 033-5-2).

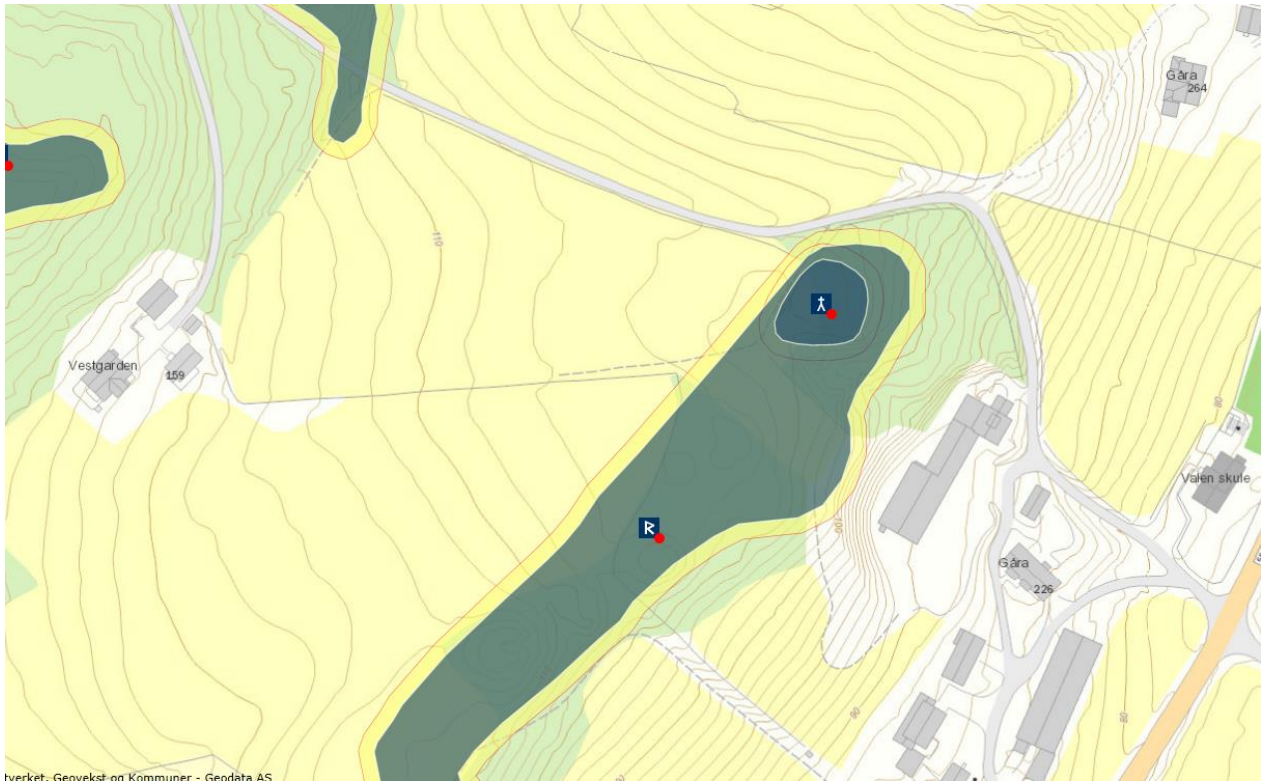

GÅRA, gnr. 3 Gåra (Bø sogn). Nedlagt kirke. Bø kommune.

ID 84455, jf. ID 68746

Wille noterte på slutten av 1700-tallet: "Gaara Kirke, denne elegante Træbygning, er nu i forfalden Tilstand. Her prædikedes i gamle Dage hver St. Hans Dag, men nu Søndagen efter for Ulefos Verks Folk, og paa Kirkegaarden begravedes Verkets Døde. Det er en Gave-Kirke og eies af Geheimraadinde Løvenskiold. Note: Denne Kirke nedreves i 1850" (Daae 1882:181). Kirken sto på (gnr. 3) Gåra, trolig på en lokalitet benevnt Gvålakyrkja på ØK. I 1398 ble dette presisert til *J Gordinæ sem Kirkiu børen kallaz* (RB 11). Denne kan være identisk med bnr. 12 Bøen under Gåra. Det ble ikke ført prestbol til kirken i 1398, for skyldparten i *Prestholtom* ført først i fortegnelsen over mensa (RB 10) kan lokaliseres til (gnr. 67. 68) Prestholt i Nes sogn (NG 228). Heller ikke på 1570-tallet lå det bygselparter i kirkestedsgården til mensa ved Bø hovedkirke (St. 47), hvilket kunne ha indikert et tidligere prestbol til Gåra kirke. Det finnes trolig ikke belegg i for prest ved Gåra kirke i de skriftlige kildene. Den *prester* som i 1407 skulle komme til enighet med kirkeombudsmannen (RB 11) var mer sannsynlig presten ved Bø hovedkirke, da ankeinstans i tilfelle uenighet var biskopen eller prosten. De ble tydeligvis enige, for skyldparten til fabrica lå fortsatt til Gåra kirke på 1570-tallet med bygsel (St. 48). Fraværet av prest på Gåra blir helt klart i 1490, for da stadfestet biskopen et makeskifte som sognepresten ved Bø kirke hadde gjort mht. *two marker boll halffwan gorden j Gerdene som lo vp vnder Bøø prestaboll* (DN XIII:155). Det lå med andre ord ikke mensalgods til Gåra kirke ved dette tidspunkt. Tilsvarende handlet sognepresten på Bø i 1496 på vegne av Gåra kirke (DN I:986). Både vest og sør for kirketuftens ligger rester av gravfelt i en avtand mindre enn 100 m, så det kan se ut til at kirken er blitt bygd midt i et gravfelt. "Utanfor kyrkja stod 'Tremerra' og 'Gapestokken', som enno stend der. 'Tremerra er (...) ein sverande lang og breid heller med fem skarpe sessar paa. Der maatte syndarane sitja, og dei sa enndaa med lodd paa føtom, saa at den kvasse sessen skulde skjera so mykje meir. Gapestokken er og ein fæl høg stein" (Gunnhejm 1915:67). (kartreferanse: BU 034-5-3). (revidert tekst i 2015)

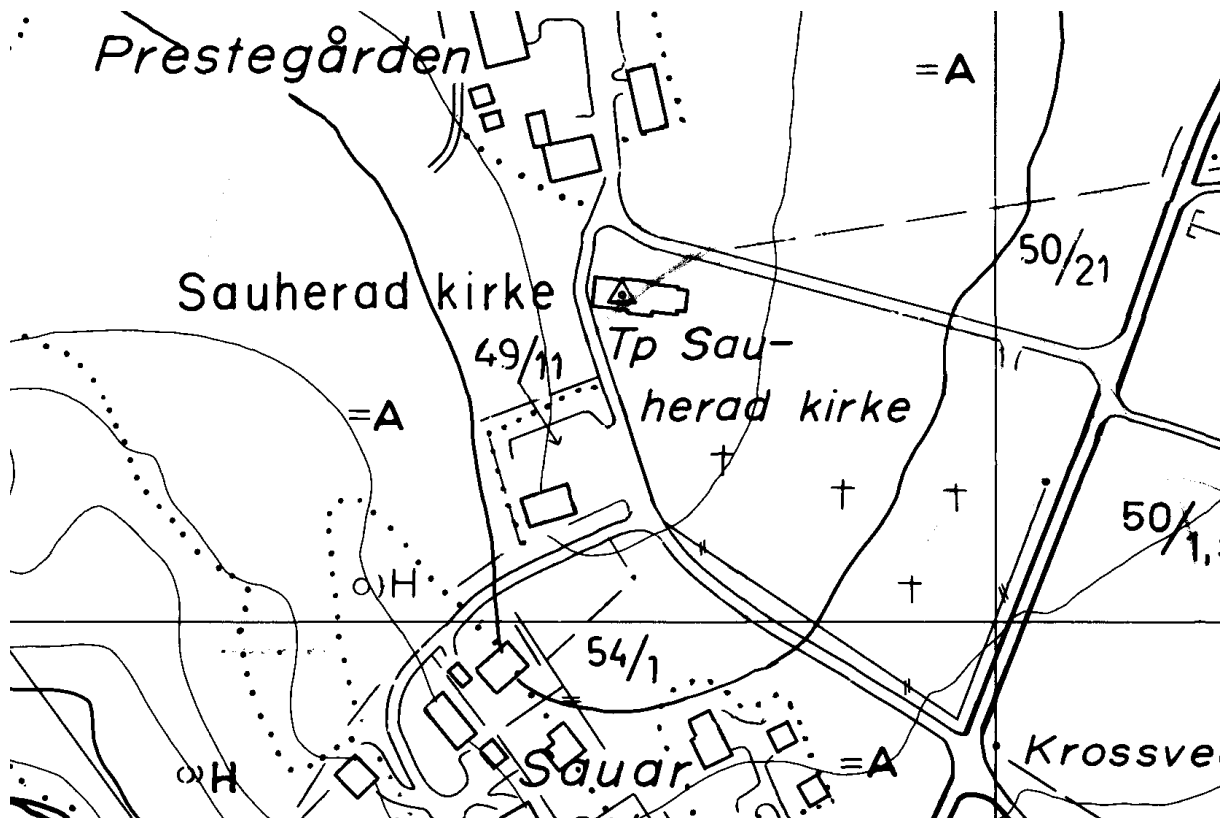
Iverket - Gevekt og Kommuner - Geodata AS

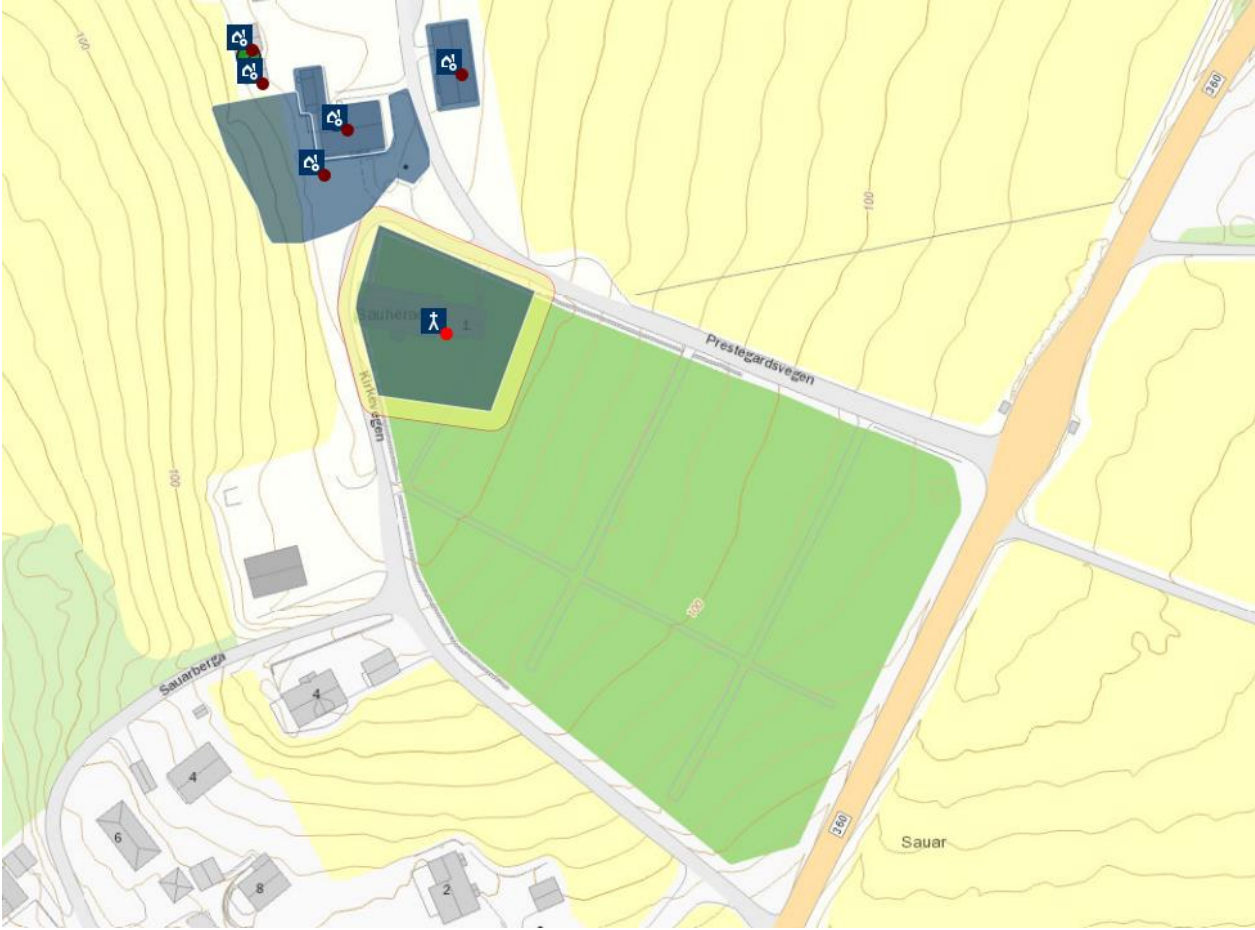
SAUHERAD KOMMUNE

SAUER (Sauherad) **ST. LAVRANS (hovedkirke)**, gnr. 49 Prestegården (Saude sogn).
Sauherad kommune.

ID 85404

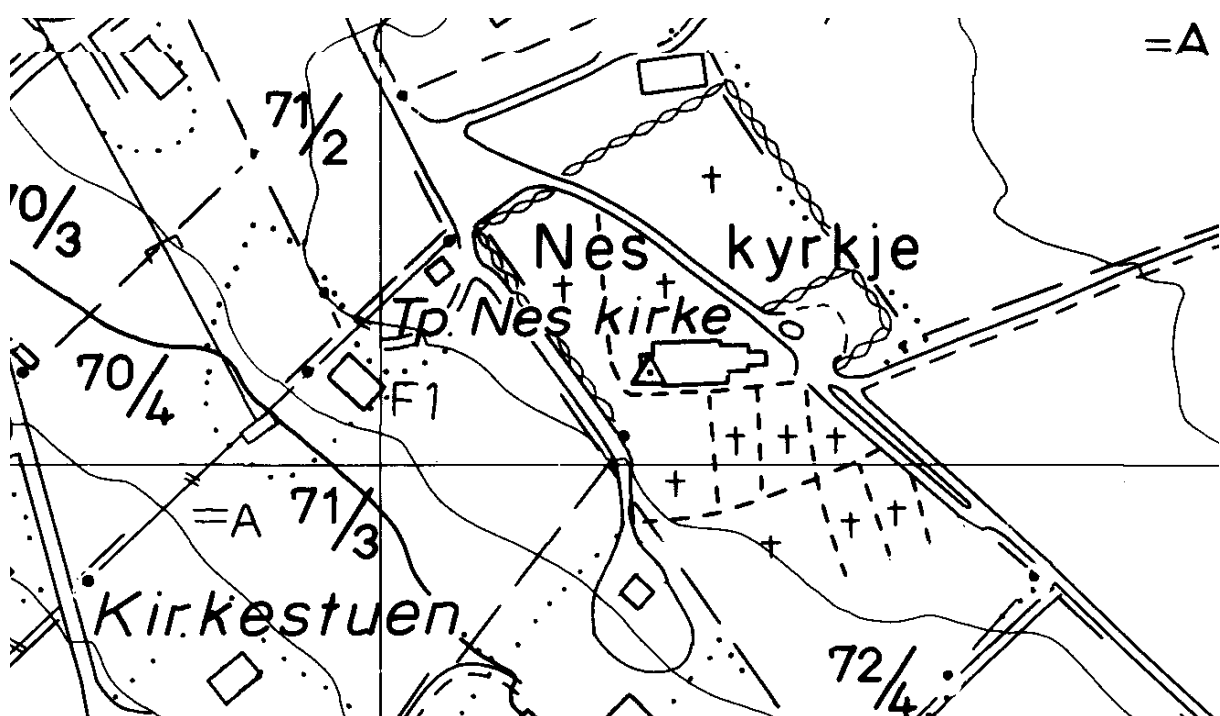
Den opprinnelig romanske steinkirken, som står på (gnr. 49) Prestegården, hadde rektangulært skip og smalere, rektangulært kor. På slutten av 1700-tallet ble skipet forlenget mot vest (Nygaard 1996:67). I 1398 ble prestbolet ført som *prestboleno* uten navn og med skyldstørrelse (RB 6), rimligvis et bruk av kirkestedsgården Sauer. ”Den tredje av den smaa [kirkeklokkene fra Nes kirke] er no matklokka paa Sauar prestegard” (Gunnheim 1915:69). (kartreferanse: BV 034-5-4).

NES ST. PETER OG ST. PAULUS, gnr. 72 Nes søndre (Nes sogn). Sauherad kommune.
ID 85106

Den romanske steinkirken fra midten av 1100-tallet har rektangulært skip og smalere, rektangulært kor med dyp innvendig apside (Nygaard 1996:51). Kirken står på (gnr. 72) Nes søndre, men til opphavsgården Nes i tiden da kirken ble reist må føyes (dagens gnr. 71) Kirkestuen, (73) Nes nordre, (70) Vestgarden og (69) Østgarden. Dette fordi samtlige av disse ifølge ØK ligger nær sagt i teigblanding. I 1398 ble prestbolet ført et stykke ned i fortegnelsen over mensa som *prestbolæt*, uten navn og med skyldstørrelse (RB 8), og i 1472 i bestemt form som *prestgardenom a Nese* (DN XI:231). På 1570-tallet lå *Ness prestegaardt* med bygsel til mensa ved Saude hovedkirke (St. 46). Det er ikke kjent på hvilket tidspunkt før 1472 Nes kirke ble anneks til Sauer hovedkirke. Det kan ha skjedd allerede før 1398, for plasseringen av prestbolet her som tredje innførsel i fortegnelsen over mensalgods, for øvrig ved siden av en skyldpart i *Næsino* (Nes søndre), kan antyde at prestbolet da kun var en skyldpart og ikke et bosted for prest. I 1472 var prestbolet et bruk av Nes steint og reint, men siden det var presten ved Sauer kirke som da var på *prestgardenom* og utferdiget et brev, viser det at det da ikke var egen prest til Nes kirke. Kirken var da helt klart anneks under Sauer, og trolig ble prestbolet på Nes brukt under prestegården ved Sauer kirke. ”Paa loftet i Nes-kyrkja ligg ein stubb av ein utkrota krosstolpe” (Gunnheim 1915:69). Rester av et stort gravfelt er synlig noen titalls meter nord for kirken, og en haug (25 m diameter, ca. 2 m høy) ligger på kirkegården inntil kirken i sør, slik at en skalk av haugen i nord er fjernet da kirken ble reist. (kartreferanse: BV 032-5-1).

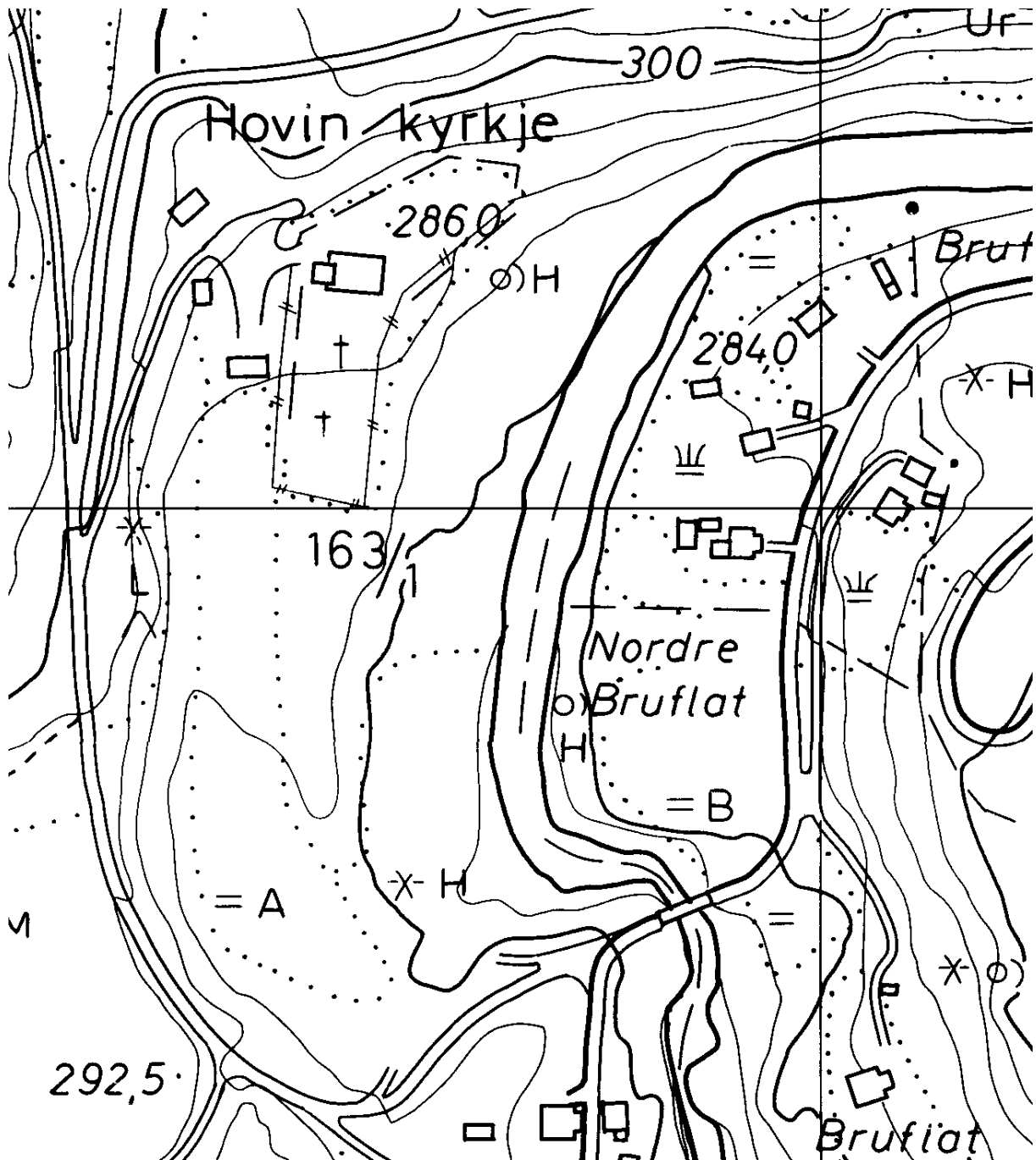

HOVIN, gnr. 24 (=163) Jørisdal (Hovin sogn). Tinn kommune.

ID 84655, jf. ID 59159

Nåværende kirken, en langkirke av tømmer bygd 1846-50, står på (gnr. 163) Jørisdal. Denne kirken ble reist til erstatning for en kirke bygd – eller grunnleggende ombygd – 1729, og som i sin tur erstattet en eldre stavkirke. I 1844 ble det vedtatt at ”Hovin sogns kirke nedrives og i dens sted og ved sammes side opføres en ny tømret kirke” (Snøås 2000:9f). Kirkegården er blitt utvidet i flere omganger, men det største arbeidet ble gjort i 1950: ”Då vart kyrkjegarden utvida med 1470 kvm, og Kyrkjebekken, som kjem frå Kyrkjetjønna sud for vestre Øygarden, vart då grave ned og lagt under kyrkjegarden” (op.cit. s. 26). (kartreferanse: BT 043-5-1).

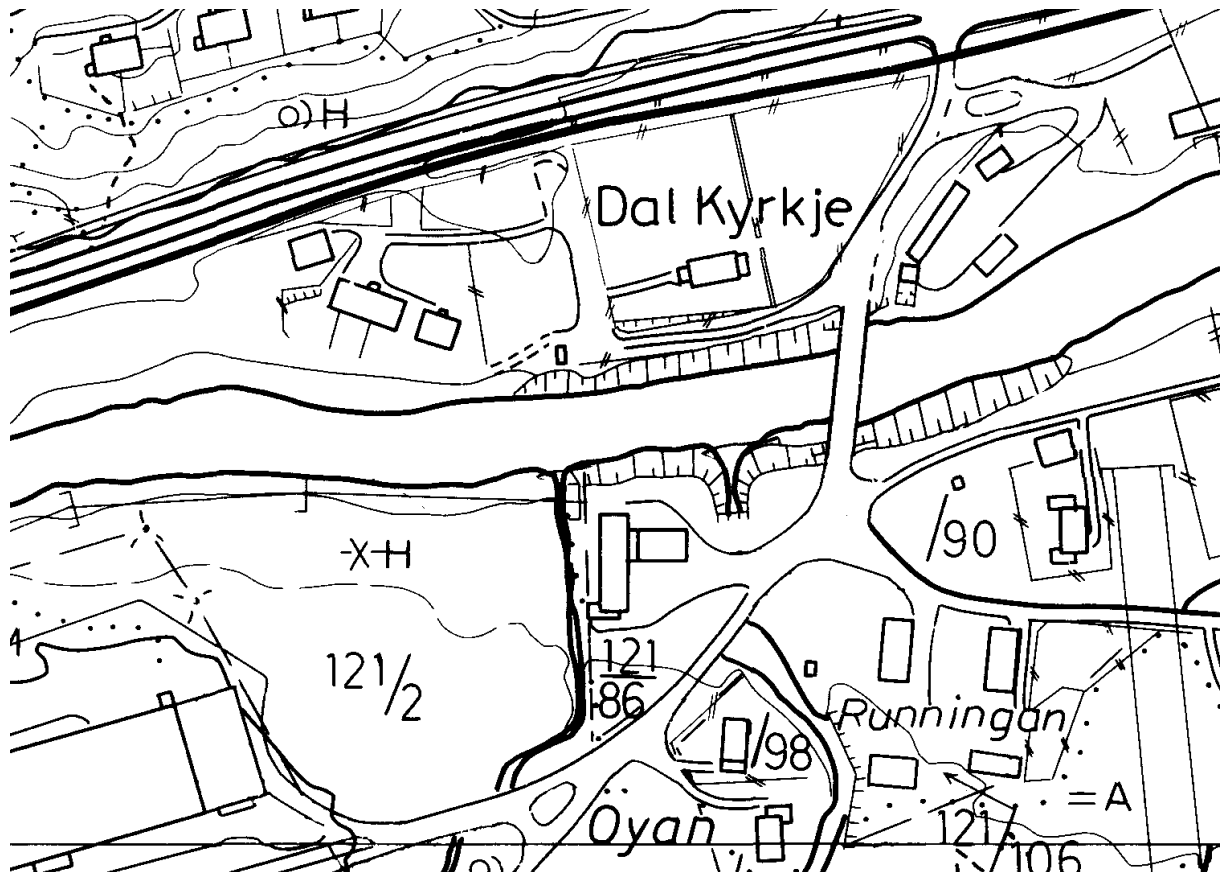

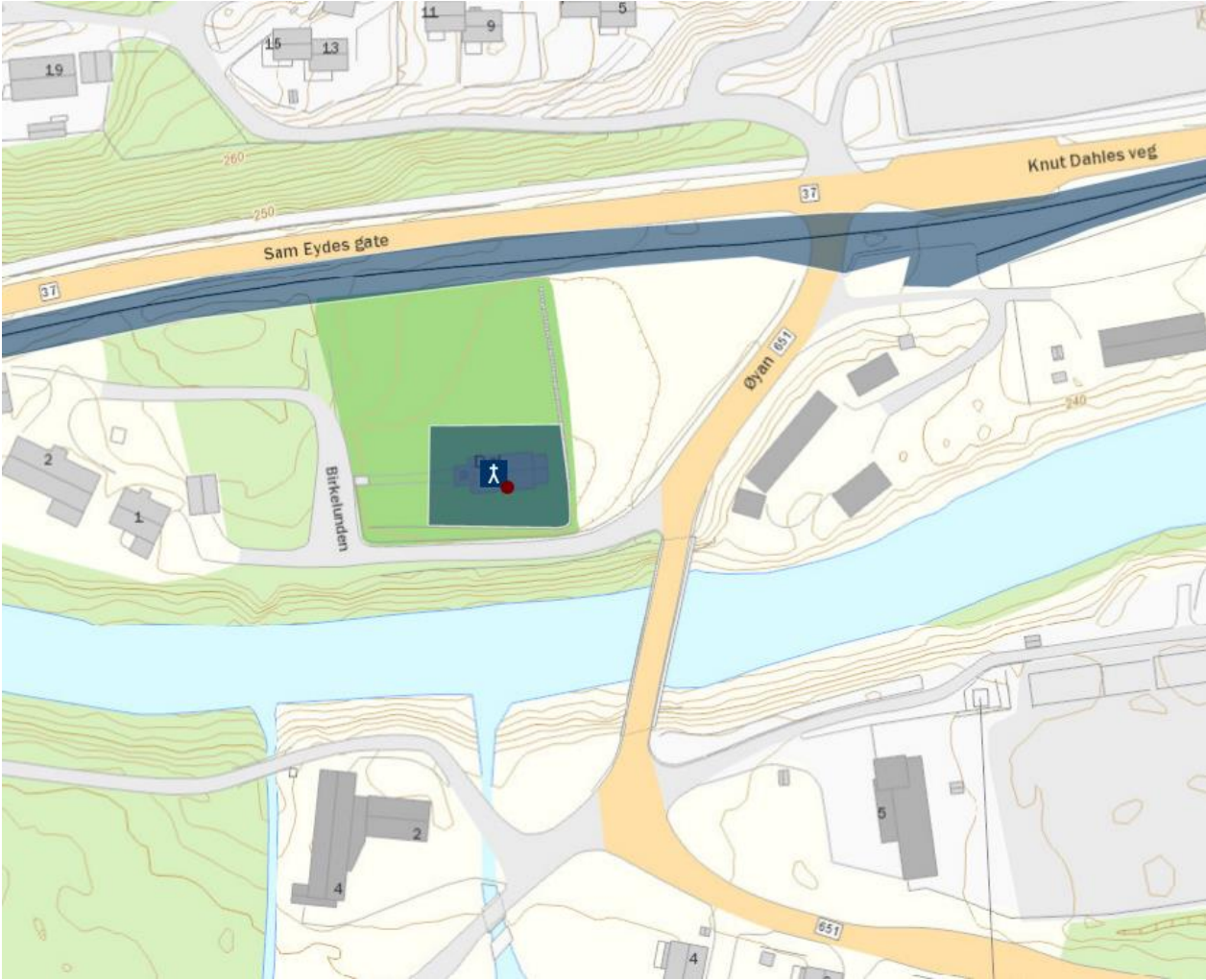

DAL, gnr. 121 Dale (Dal sogn). Tinn kommune.

ID 84012

Nåværende kirke står på (gnr. 121) Dale i det som kalles Dalsgrenda, rett ned for Rjukan og kort vei opp for kirkestedet Mæl. Den eldste kjente kirken på stedet var en stavkirke. I 1755 ble dennes skip revet og erstattet med nytt skip i tømmer, mens det gamle koret ble stående. I tiden 1842-44 ble korpartiet revet, mens det tømrede skipet ble stående, og kirken ble forlenget mot øst (Tschudi-Madsen 1962). Rundt 1920 ble kirkegården utvidet, og den ble da om lag dobbelt så stor (Einung 1926:195). (kartreferanse: BQ 044-5-2).

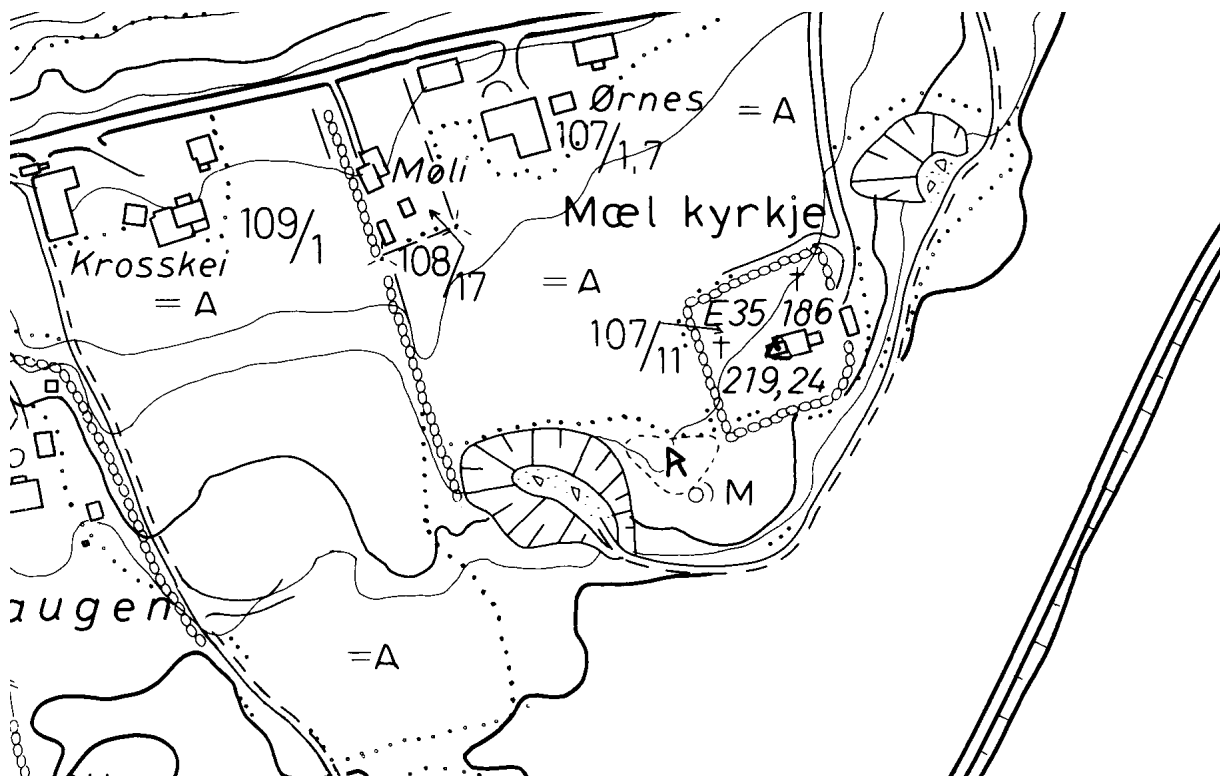

MÆL, gnr. 107 Ørnes (Mæl sogn). Tinn kommune.

ID 85081, jf. ID 77426

Nåværende kirke, en liten langkirke i reisverk, står om lag 100 m ned/sør for tunet på (gnr. 107) Ørnes, på elvemælen der elva Måne munner ut i Vestfjorden av Tinnsjø. Den ble vigslet 1839, bygd til erstatning for en stavkirke som ble revet 1839-40. "Den nye kyrkja vart tømra av Gunleik Ingolfsland og fekk plassen sin på øvre sida av stavkyrkja. Truleg var stavkyrkja i bruk til den nye kyrkja var ferdig. Kyrkjene sto så nær kvarandre at klokkene kunne flyttast frå tårnet på stavkyrkja og over til tårnet på den nye kyrkja" (Hovden 1989:14). Stavkirken fra 1100-tallet sto "paa same stella, berre nokle alnir lenger ut mot muren" (Einung 1926:180f). Materialene fra stavkirken ble spreidd utover bygda etter rivinga. I våpenhuset mot vest (*eit lete skjelttil*) hadde det stått "tvo glibbar (figurar). Den eine skulde syne ein hornblaasar, som hadde blaase so, at det eine auga hekk utapaa. Han vart kalla Tore og enda dagane sine paa Rollag ein joleftans kveld. 'E hev aller havt det so ljost nokon joleftan, som da Tore brann,' sa Per Øysteinson" (Einung 1926:181f). Gårdsnavnet Krosskei antyder et tidligere kors i friluft. Oppe i fjellsida nord for kirken finnes lokalitetsnavnene Kyrkjeklove og Kyberget (=Kyrkjeberget?). Inntil kirkegårdens sørvesthjørne ligger rester av et gravfelt. (kartreferanse: BR 045-5-2).

ROLLAG, gnr. 100-104 Rollag søndre, mellom, nedre og nordre (Mæl sogn). Nedlagt kirke. Tinn kommune.

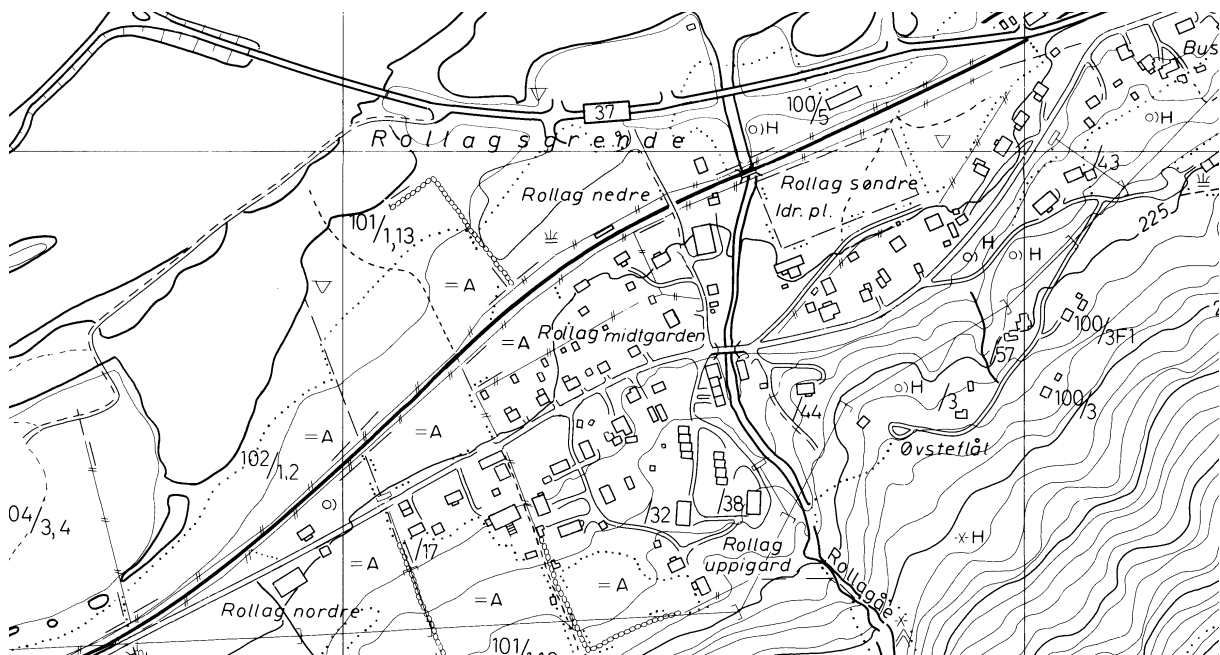
Ingen registrering i Askeladden – lokalisering: ca. 250 m S til 450 m SØ for ID 77725

Omtale av prest på Rollag 1358 (DN I:355) samt benevnelse *Røllaug Præstegaard* 1665 (NG 271) viser at det stod kirke i Rollaggrenda i middelalderen – trolig fram til ca. 1400. Grenda ligger tvers av elva Måne for Mæl kirke, ved dens utløp i Vestfjorden av Tinnsjø. På 1570-tallet lå det en skyldpart (1 hud + 4 kalvskinn) i *Rølagh* til mensa ved Tinn hovedkirke på 1570-tallet (St. 228), en indikasjon på et tidligere prestebol til Rollag kirke. ”Når det er dei, som meiner, at ho eingong stod paa Rollag, so er det mindre truleg, og kjem vel nærast av, at Rollag hev vore prestebol og kanskje prestebustad i dei tider, det ikkje var serskilt prestegaard. Me hev ei løgleg segn um det: I gamle dagar var det ein prest paa Rollag, som heitte Pær. Han var noko seinvoren av seg, so almugen paa Mælshaugen maatte vente. Da fekk dei ein mann med sterk røyst til aa rope: ’Kom no da Pær Roddag o preke fe kan’” (Einung 1926:180). Rett opp/sør for Rollag ligger fjellet Kyrkjehovde/-a. (kartreferanse: BR 045-5-2).

Gården: 1420-50 (vitnesbrev mht. hva som var felles og hva som var særskilt eiendom for *Mælonghar ok* [de på] *Grena skææd ok Rollagh ok Hakanes*, skrevet *a Hakanæse j Mæls soknn a Tynne*, DN IX:311), 1531 (brev om salg av skyldpart i *øfstegaarden i Rolagh i Vestfiorden i Mels sokn paa Tyndsdal belegen*, skrevet av to lagrettsmenn, DN IX:680)

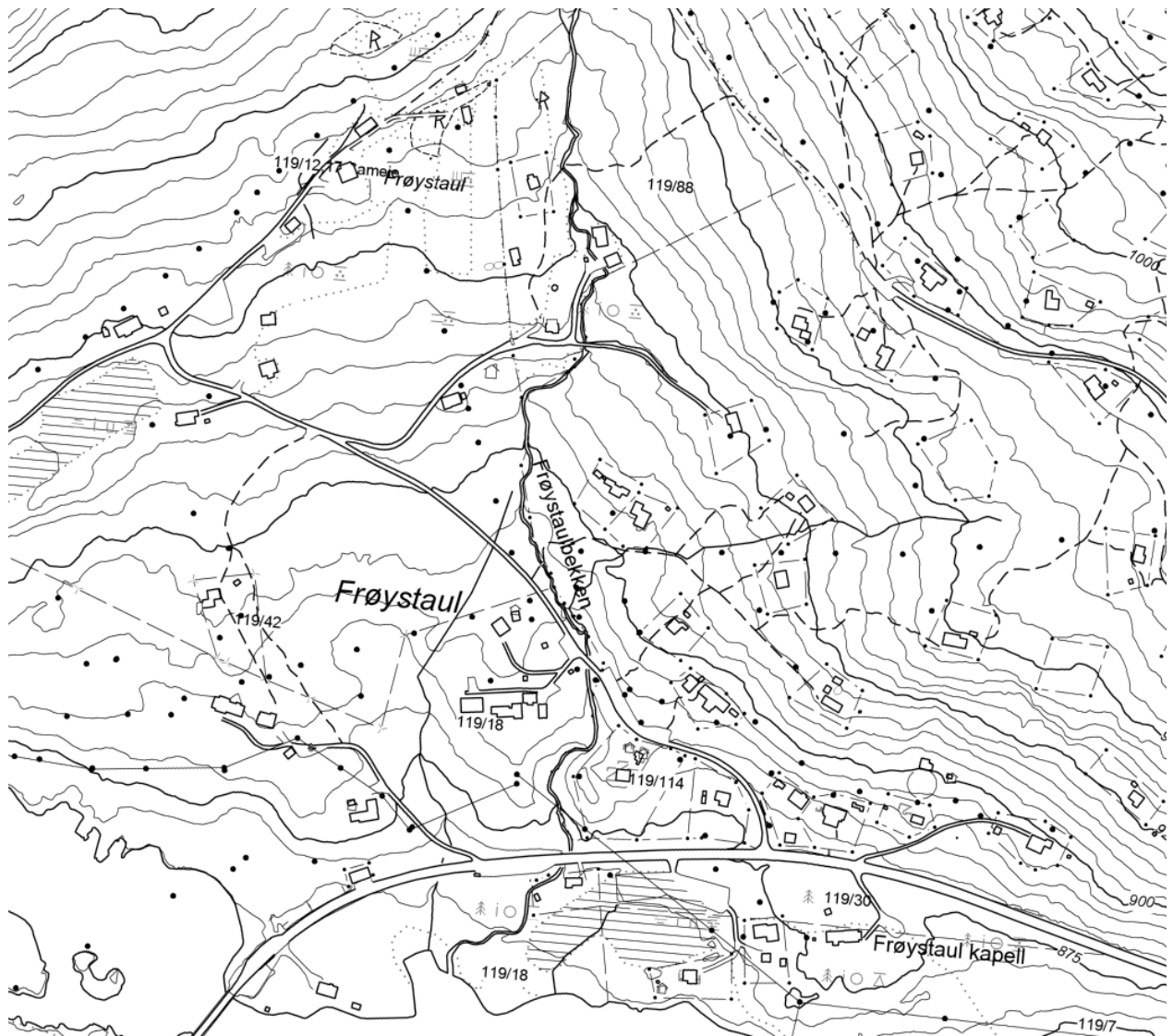
Prest: 1358 (*ek Ion prestr a Rollaghe* bevitnet at *ek var j hia þa er Anundær Hælghæson andædest firir attenda dagh iolæ a mandaudæ vettrenom ok han liggær at Mælsz kirkiu a Tinni* og at også en rekke andre gode menn da var tilstede, DN I:355)

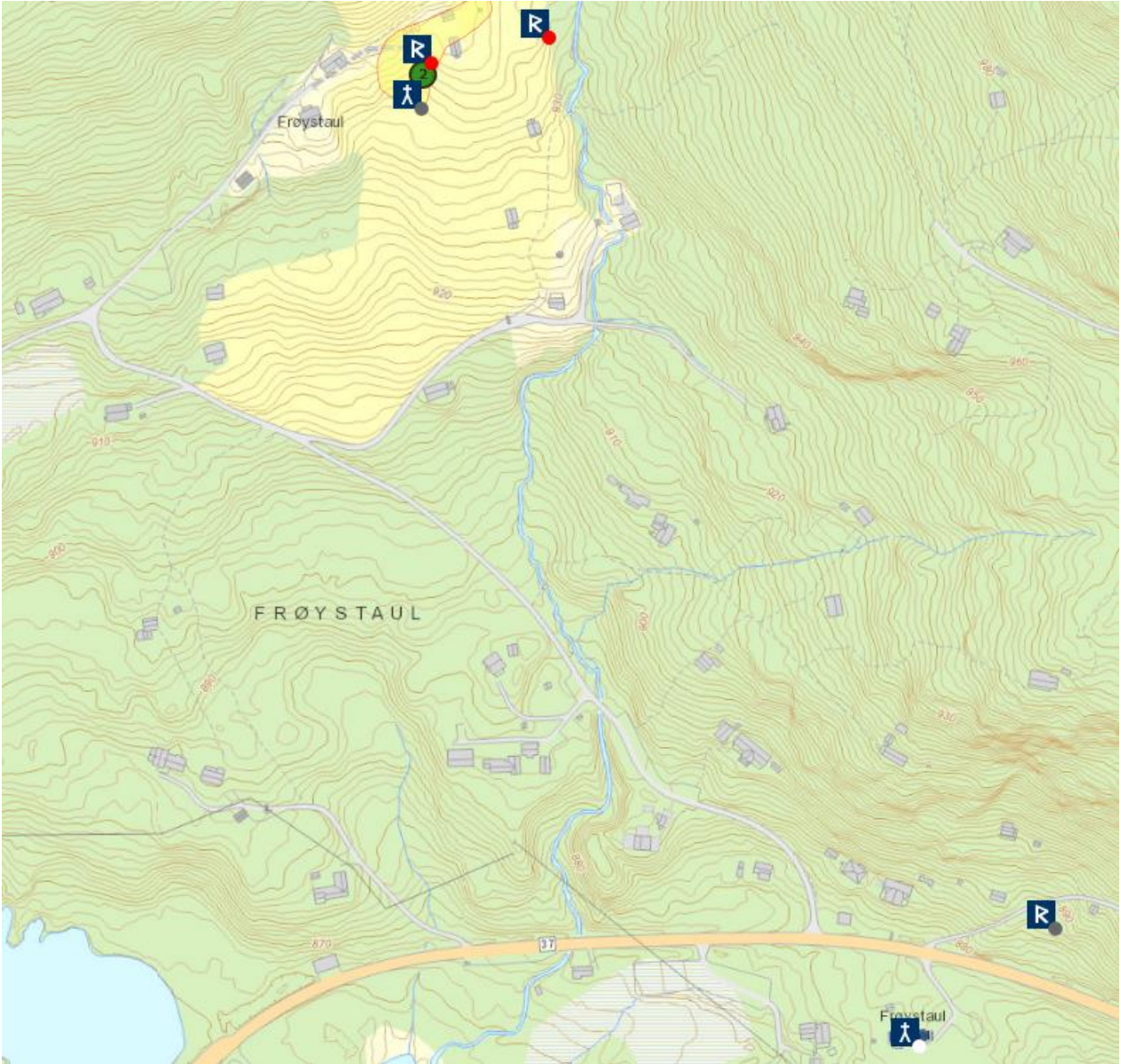
Prestegård: 1665 (*Røllaug søndre, Røllaug Midgaard, Røllaug nedre før under Berge, Røllaug nordre og Røllaug Præstegaard med Bølle*, NG 271)

FRØYSTAUL, gnr. 119/7 Frøystaul (Dal sogn). Kirke nedlagt før ca. 1590. Tinn kommune.
ID 96365

”I gamle Dage skal ellers Møe-Stranden have udgiort et Kirke-Sogn eller Annex kaldet Frøe-Sogn og har havt sin egen Kirke, hvoraf findes Levninger paa Frøe-Sæter ½ Miil Sydost fra Gaarden Holvig i Tind. Baade Kirke-Gaarden med sin Muur, nu begroet med Birk, og Rudera af selve Kirken sees der endnu. Tilforn har dette Sted været meget beboet...” (Wille 1786:32). Frøe-Sæter er identisk med (bnr. 7) Frøystaul under (gnr. 119) Haddeland. Som del av setervollen her finnes to markeringer med rune-R på ØK. Nåværende Frøystaul kapell [ID 84211] står ca. 600 m ned/sørøst for setervollen, nede ved elva Måne der denne danner den lille ”innsjøen” Fryhøl. Frøystaul/Haddeland ligger i østenden av Møsvatn der Måne starter sitt løp ned mot Tinnsjø. Det lå ingen skyldparter i verken Frøystaul eller Haddeland til mensa ved Atrå (Tinn) eller Vinje hovedkirke på 1570-tallet (St. 228, 219) og som kunne indikerte et prestebol til kirken på Frøystaul. (kartreferanse: BN 043-5-4/2).

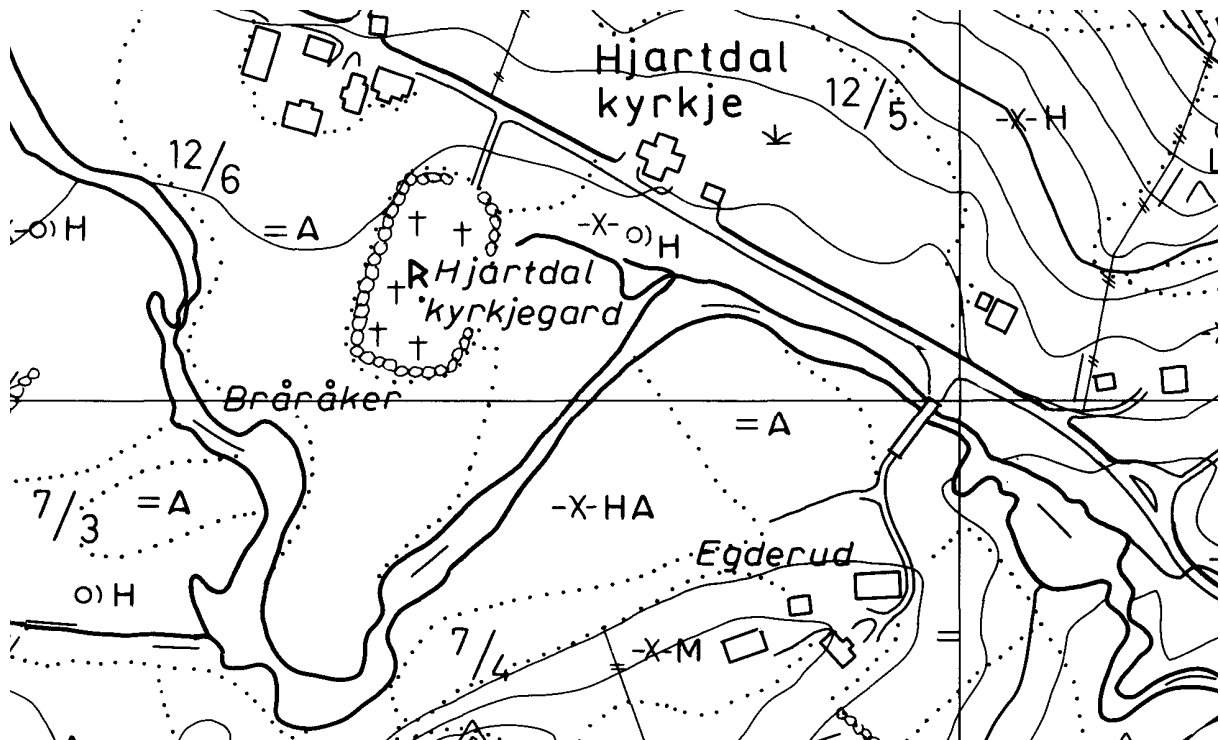

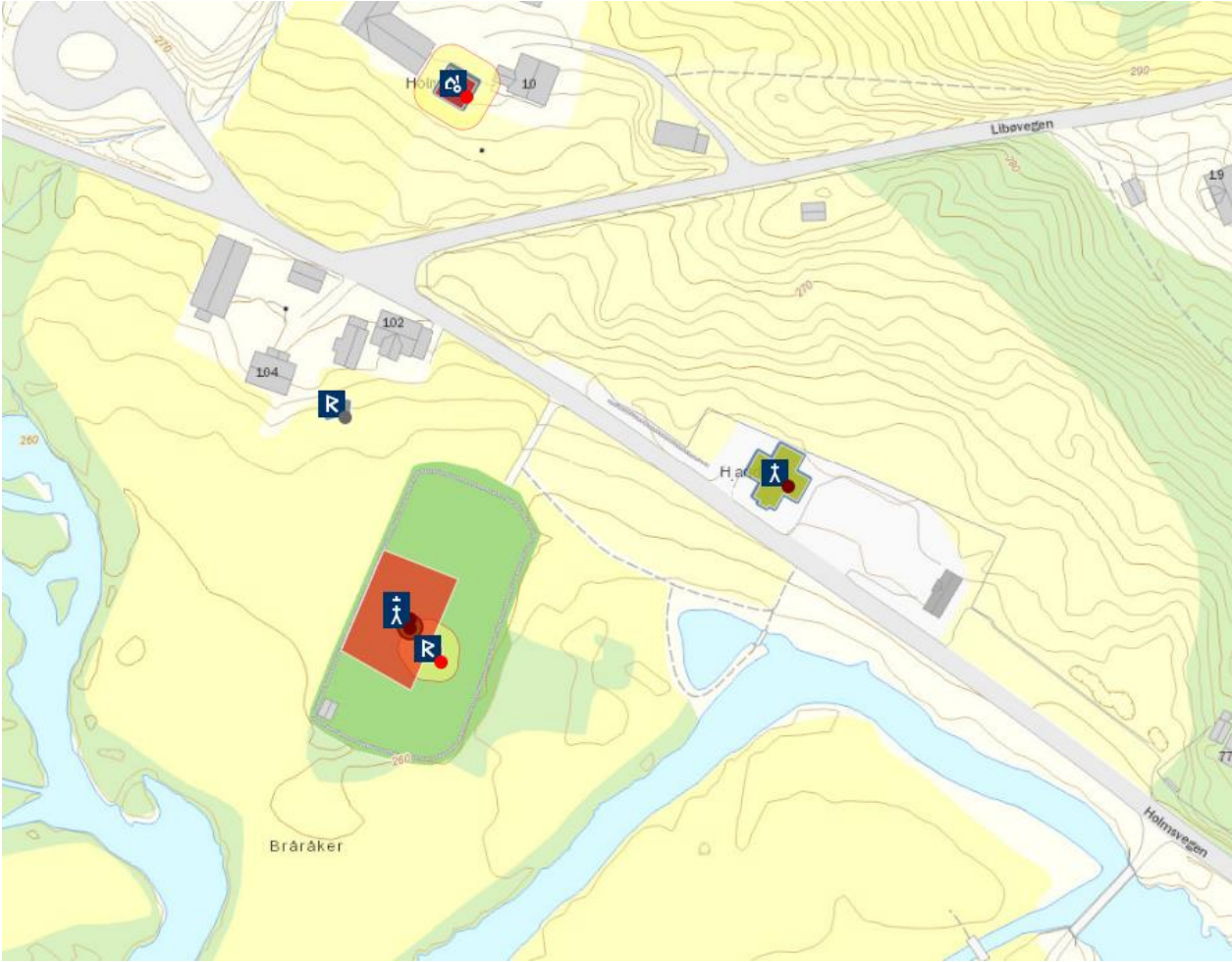
HJARTDAL KOMMUNE

HJARTDAL (hovedkirke), gnr. 12 Holm (Hjartdal sogn). Hjartdal kommune.

ID 84581, jf. ID 9942

En stavkirke ble revet 1809 samtidig med at ny kirke i tømmer og med korsformet grunnplan, den nåværende ble bygget (Swensen 1940:124). Nåværende kirke står på (gnr. 12) Holm, på nordsiden av veien, mens den gamle, langovale kirkegården ligger rett på sydsiden på en odde ut i Hjartdøla. Rett vest for nåværende tun på Døsjå øvre heter det Klokkarmyra. (kartreferanse: BQ 038-5-3).

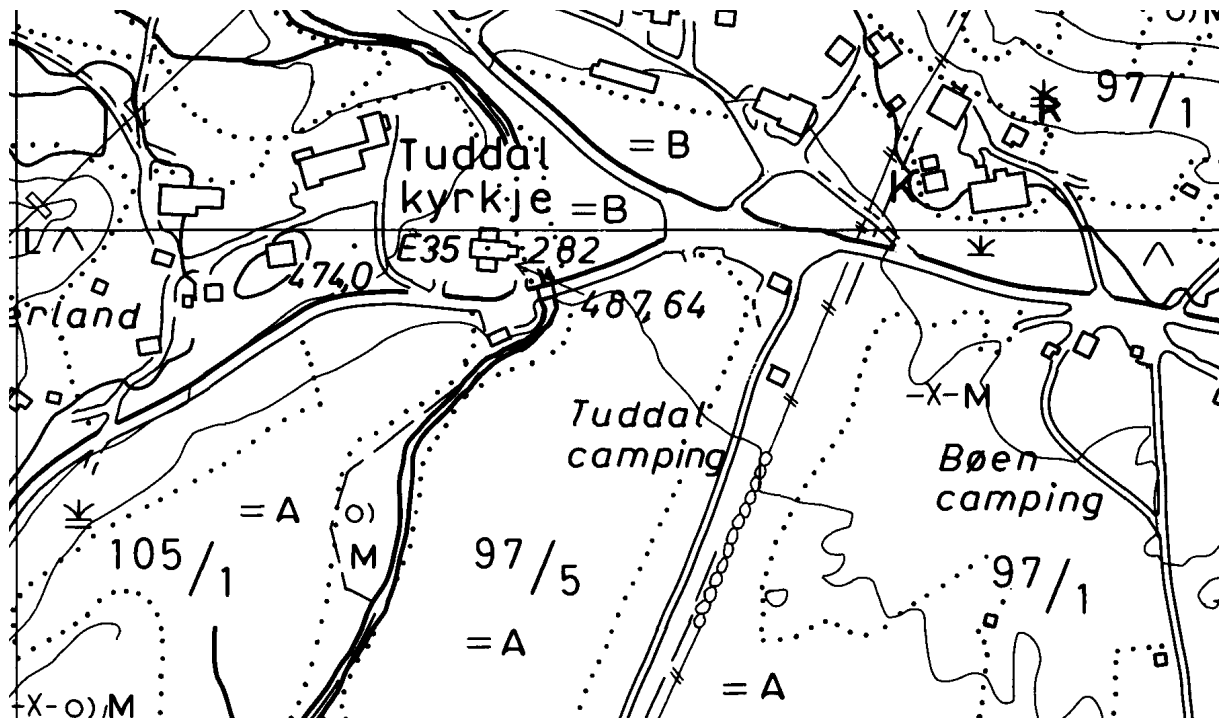

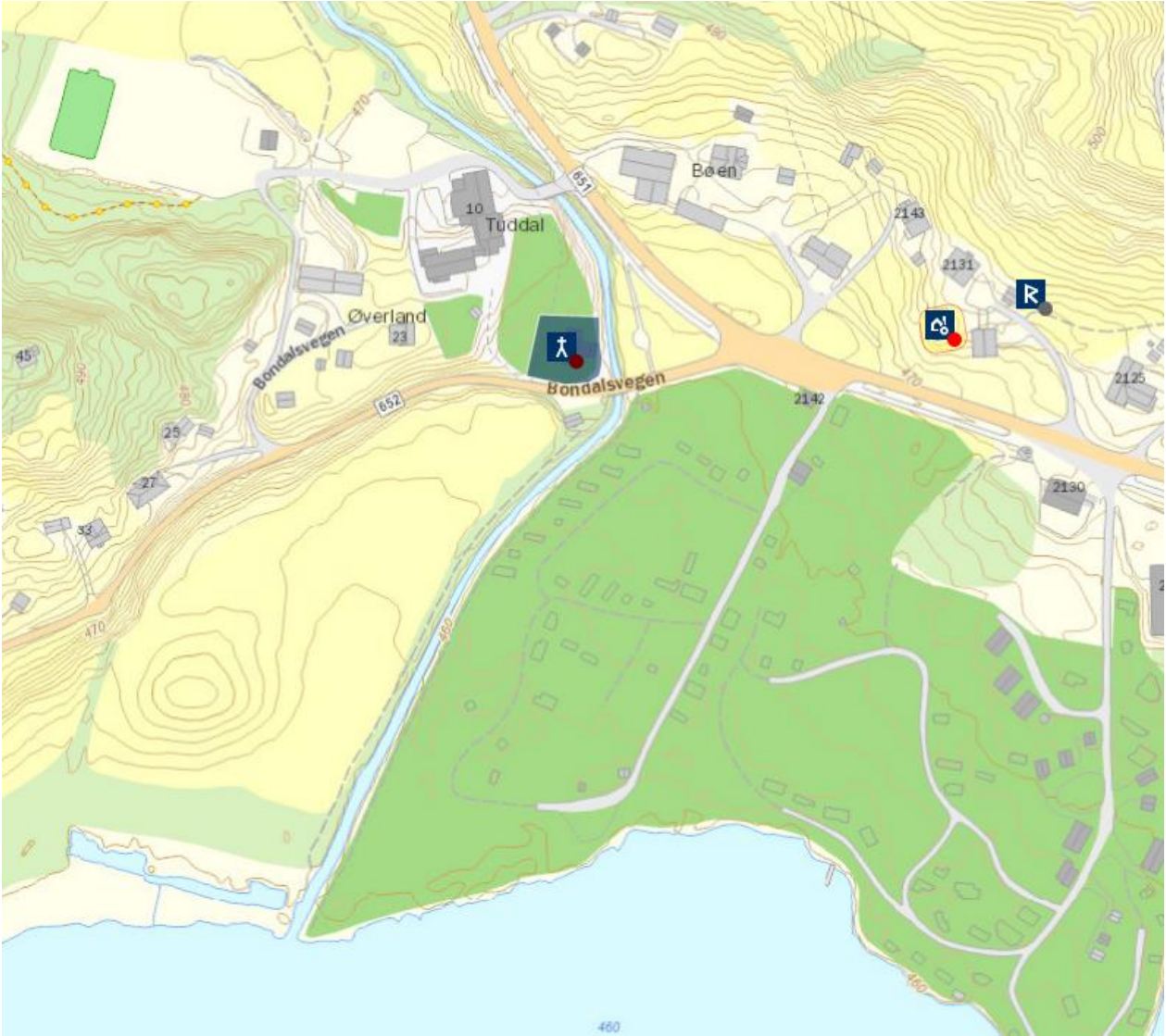

TUDDAL, gnr. 105 Øverland (Tuddal sogn). Hjartdal kommune.

ID 85680

Nåværende kirke står på (gnr. 105/1) Øverland. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Øverland også (dagens gnr. 97) Bøen, (98. 99) Gvåle, (100) Greivejord, (101) Rui, (103) Gjuvstøl og (104) Solheim kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist (jfr. Karlsrud 1987:207 utgjorde gnr. 97-100 + 105 det gamle bedlaget). Som tilfellet trolig er for navnet Hjartdal, har muligens også i dette tilfellet Tuddal vært navnet på opphavsgården der kirke ble reist. I 1369 eller kort tid før brant *kirkian j Tuthdale*, mest trolig kirken på Øverland. En kar ved navn Kjetil Karlsson ble deretter frikjent av biskop Magnus på Hamar for å ha vært skyld i brannen. Kjetil skal ha tent et lys i Den hellige Toves kove den dagen kirken brant, men vitner kunne sverge på at han hadde slukket det før han gikk (DN V:261). Av dette framgår det at kova må ha stått temmelig nær kirken, inne på kirkegården – trolig en (tidligere) bolig for en *einbumadr* (anakoret). På et tidspunkt før 1570-tallet var det prestebol til Tuddal kirke (St. 209). Kyrkjeåi renner ned langs kirkegårdsmuren som grense mellom Øverland og Gvåle. (kartreferanse: BR 041-5-2).

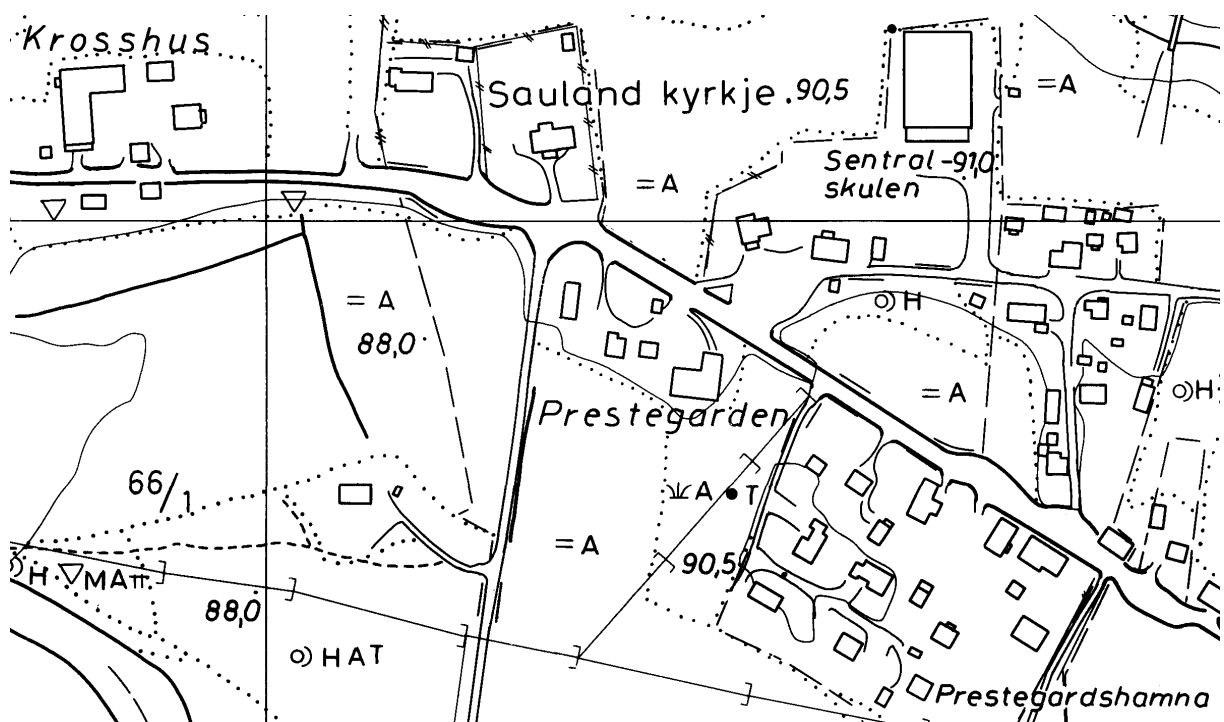

SAULAND, gnr. 67 Prestegarden (Sauland sogn). Hjartdal kommune.

ID 85405

Nåværende kirke står på (gnr. 67) Prestegarden, hvis opprinnelige navn er Sauland (NG 310). En stavkirke ble revet og erstattet med en tømmerkirke med korsformet grunnplan i 1857-59. En del av materialene fra stavkirken ble benyttet ved byggingen av ny prestebolig i Sauland (Grini 1974), noe som tyder på riving før nybygging, hvilket gjør det sannsynlig at nykirken ble reist på samme sted som den eldre kirke. I 1833 ble kirkegården utvidet, på prestegårdens grunn. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Prestegarden også (dagens gnr. 66) Krosshus, (65) Mosbø, (68) Kleppen, (69) Øvstebø, (70) Bø mellom, (71) Bø søndre og (72) Leine kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Denne enhetens navn har trolig vært Sauland. Dette gårdsvallet dekker odden under brattfjellet mellom Hjartdøla i sør og Skogsåi i øst. Navnet Krosshus (*Korsshuss*, 1574) antyder et tidligere kors i friluft, eller eventuelt lokaliteten for et korshus (oratorium). Rett ned/sør for prestegårdstunet heter det Prestegardshamna. (kartreferanse: BS 038-5-2).

SELJORD KOMMUNE

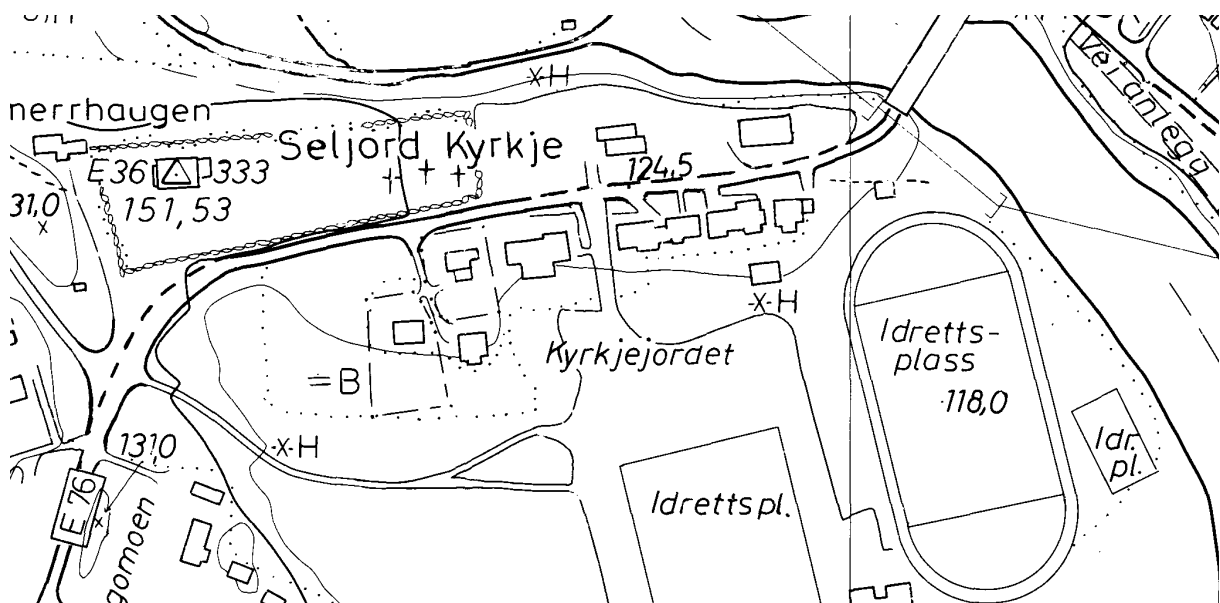
SELJORD ST. OLAV (hovedkirke), gnr. 1 Prestegarden (Seljord sogn). Seljord kommune.
ID 85418

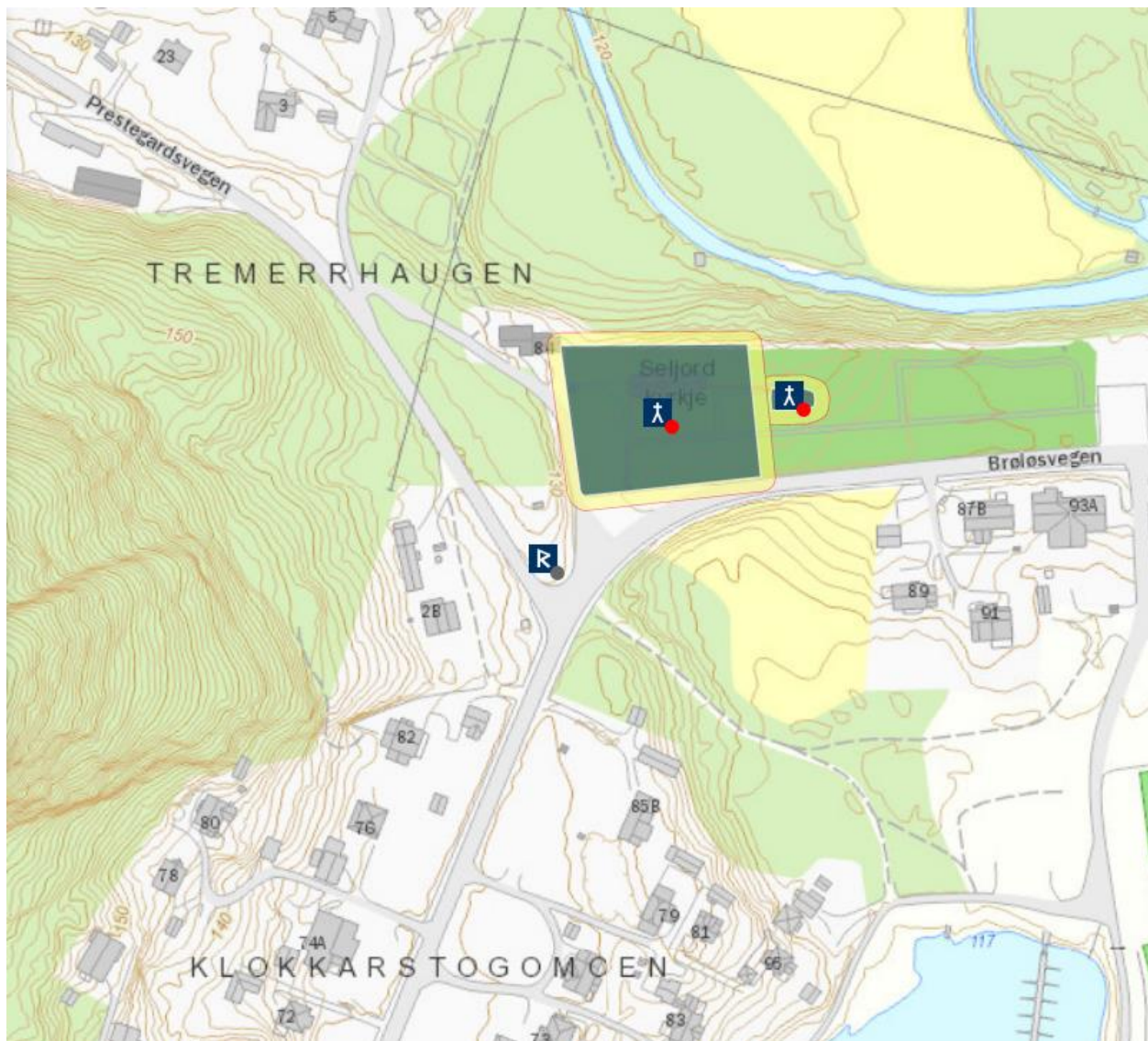
Steinkirken har rektangulært skip og smalere, rektangulært kor med apsidal avslutning. 1800-talls tradisjon hevder at "...det skruvet som ble bygget på Seljord kirke, skal være levninger av den kova som sto på Kovadølen, og det er ikke umulig. Det er et meget gammelt trevirke i dette lille skruvet. Og de stolpene som danner reisverket, bærer preg av å ha vært benyttet tidligere og av å ha vært sammenføyet på en annen måte enn de er nå" (Norby 1996:72). Byggingen av dette våpenhuset skal ha skjedd i 1620-30 årene (Nygaard 1996:73f). Kirken står på (gnr. 1) Prestegarden hvis opprinnelige navn er Skårnes. Denne gården ble betraktelig opparbeidet jordbruksmessig på 1700-tallet, spesielt ved at "mange tusende Læs Stene ere bortførte" fra åker- og engarealene. Dedikasjonen er etter Wille (1786:10): "I gamle Dage er denne Kirke kaldet St. Oles Kirke". Rett ned for kirken heter det Kyrkjejordet, og rett i sørvest heter det Klokkarstogomoen. (kartreferanse: BQ 035-5-1).

ST. HALVARDS KIRKE [Taraldskirken], gnr. 1 Prestegården (Seljord sogn). Nedlagt kirke. Seljord kommune.

ID 21091

Jens Nilssøn noterte i 1595: "Staar der och paa samme kirkegaard i sødoust fra hoffuit kircken [Seljord] en anden steen kircke imod kirkegaards muren, som de berggeseller haffuer i gamel dage bygt och er nu slet forfallen. Thi der (er) intet tag paa, og alt treuercket er nedraaddit" (JN 391). Tradisjonen om at bergverksfolk skulle ha reist kirken er feilaktig, men disse tok den i bruk på 1500-tallet da den stod øde (jfr. Resen Mandt 1777:60; NG 346). Det bør bemerkes at "bygt" også bør kunne forstås som reparert/gjenoppbygd. Wille skrev følgende (1786:10): "20 Skrit Sydost fra denne [hovedkirken] staaer endnu Rudera af en anden kaldet Haralds Kirke efter St. Oles Broder". Steinkirken hadde ifølge Wille følgende mål: ca. 14,5 m lang hvorav korpartiet utgjorde ca. 3,8 m, og skipet hadde en bredde på ca. 6,3 m og koret 4,4 m. Kirken har således hatt et rektangulært skip med rektangulært, smalere kor. (kartreferanse: BQ 035-5-1).

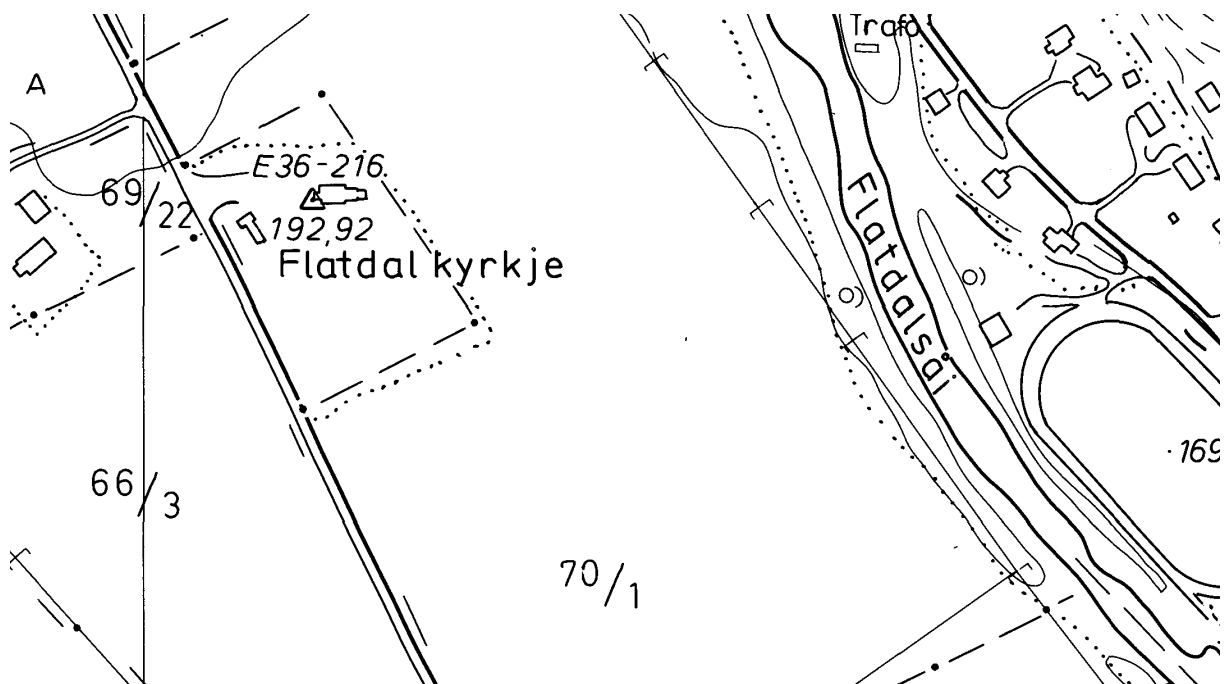

FLATDAL, gnr. 70 Råstua (Flatdal sogn). Seljord kommune.

ID 84158

Nåværende kirke står på (gnr. 70/1) Råstua, i seinmiddelalder benevnt *westher gardhen i Roby* (DN X:242). Kirken ble ifølge Wille (1786:26) innviet 1654, ”(efter) at den paa nye af Træe var opbygget”. Kirken ble grundig reparert på slutten av 1800-tallet og står fortsatt. Kirkegården ble utvidet i 1845 og ny mur ble bygd (Flatin 1942:142). Ifølge Rygh skal *Rábýr* være et grendenavn (NG 332), muligens navnet på kirkestedsgården i tiden da kirken ble reist. På 1570-tallet lå det en skyldpart (1 tønne korn) *Vdj fladeland* til mensa ved Seljord hovedkirke (St. 213), en indikasjon på et tidligere prestebol ved Flatdal kirke. Fra 1400-tallet finnes en rekke brev der Seljordpresten opptrer i Flatdal, og som viser at Flatdal kirke da lå som anneks til Seljord kirke (jfr. DN XI:251, DN XVIII:113). I 1516 er dette entydig: *i Fladdal i Sillegjördz preste gieldh* (DN XI:300). (kartreferanse: BP 037-5-4).

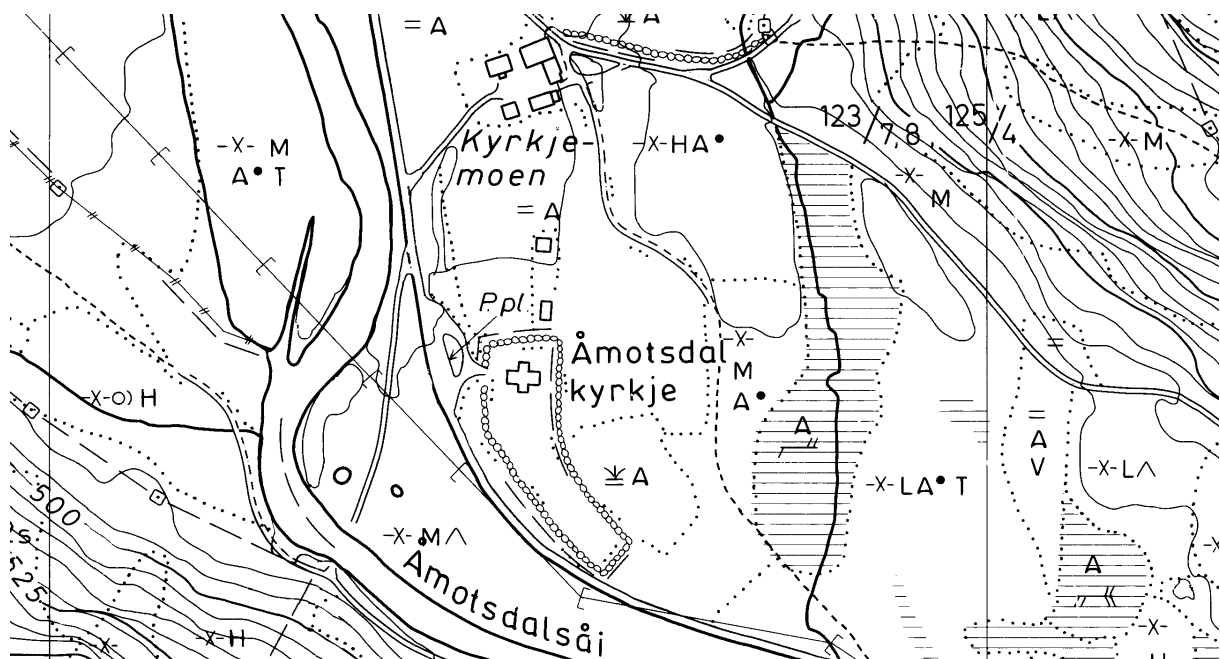

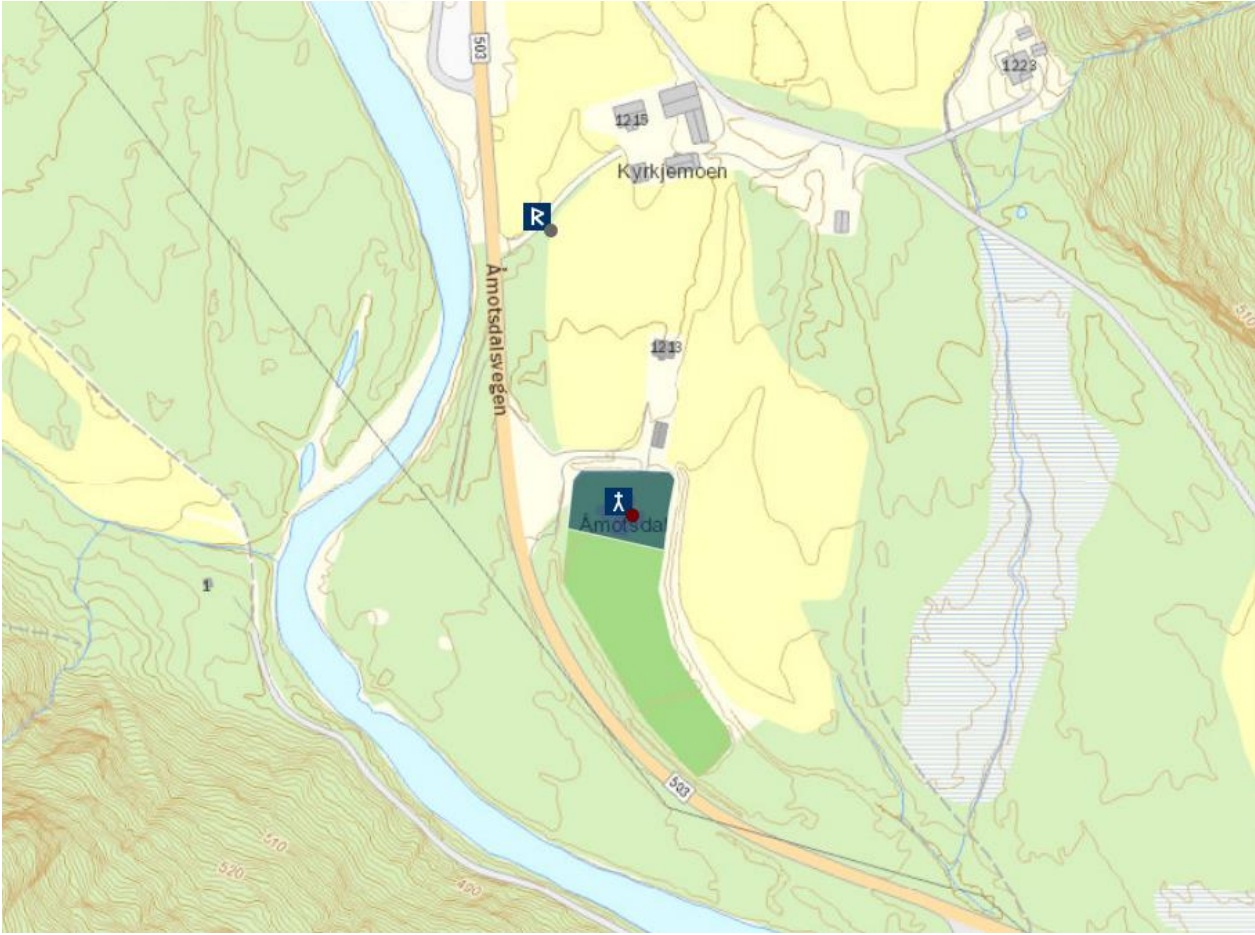

SVINJOM (ÅMOTSDAL), gnr. 125 Svinjom (Åmotsdal sogn). Seljord kommune.

ID 85970

Nåværende kirke, en tømmerkirke med korsformet grunnplan, står rett ved tunet på (bnr. 4) Kirkemoen under (gnr. 125) Svinjom. Ifølge Wille (1786:30) var den gamle kirken trolig en stavkirke: ”(tilforn) opbygt efter den gamle Facon med Gange rundt om, og mange Udbygninger paa Taget, men 1744 blev den nedreven og igien opreist af tæt hos hinanden opsatte og sammenføiede Planker der for oven og for neden ere fældene i tvende indhulede Træer og af dem sammenholdes”. Deretter ble det reist ny kirke, trolig på samme sted, i 1792 (Flatin 1942:150f). Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Svinjom også (dagens gnr. 123) Rui, (124) Eskvam og (127) Trae kunne regnes til opphavsgården i tiden da kirken ble reist. Det lå ingen skyldpart i Svinjom til mensa ved Seljord hovedkirke på 1570-tallet (St. 213), og som kunne indikert et tidligere prestebol ved Åmotsdal kirke. På 1590-tallet ble det holdt tjeneste kun hver fjerde eller femte søndag i Åmotsdal kirke, og tidligere hadde den ligget under Hjartdal hovedkirke (JN 16, 390, jfr. DN XI:648). 17 september 1514 var biskop Magnus på visitas i Åmotsdal (DN I:1045). (kartreferanse: BO 038-5-1).

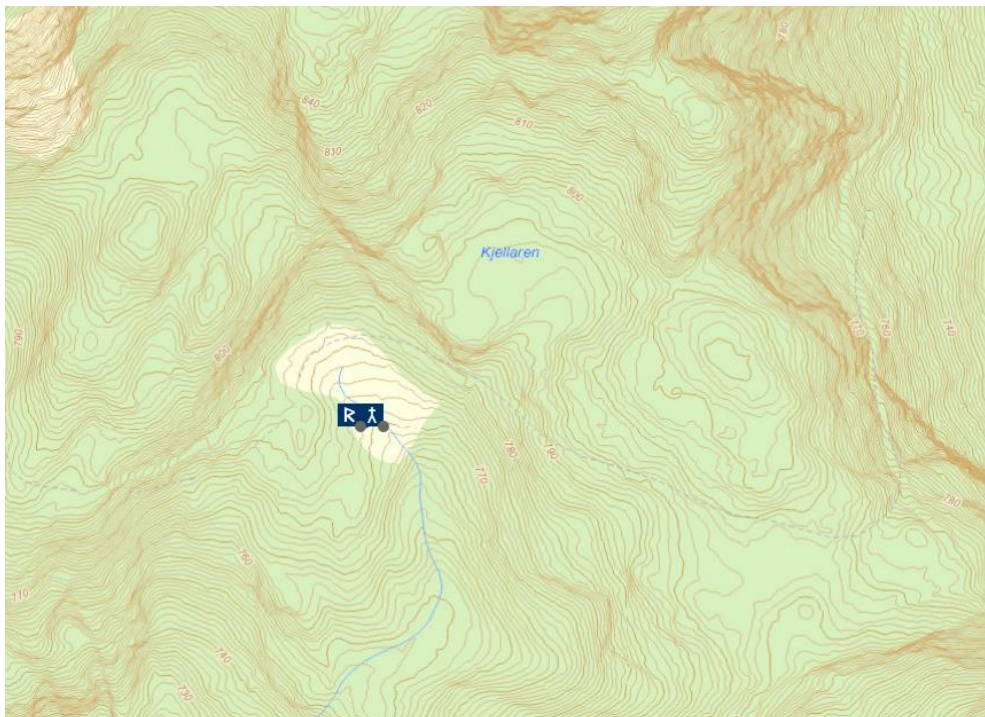

ÅMLID, gnr. ukj. [122/1 Sugarden, bruk Rønjom] (Åmotsdal sogn).

ID 85965, jf. ID 29628

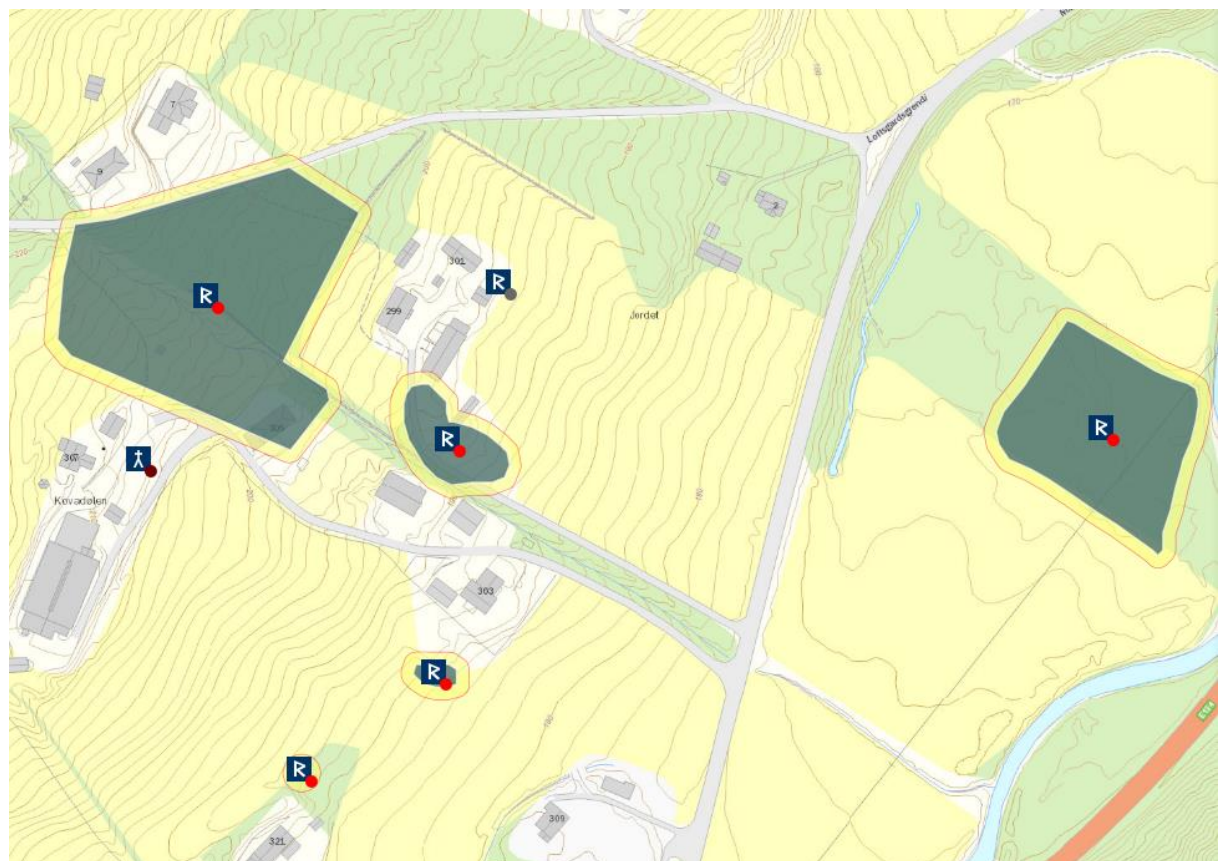
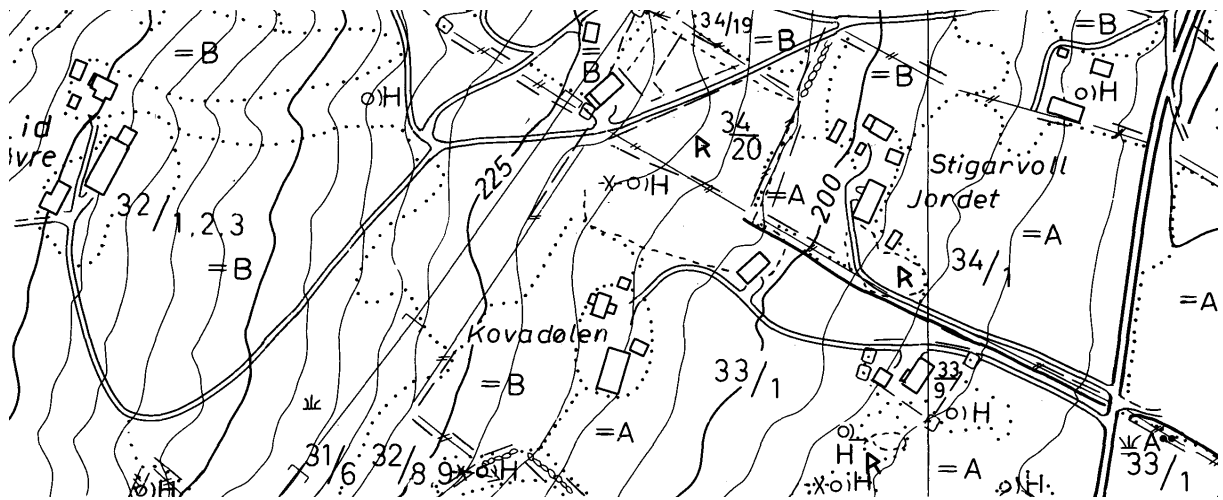
På 1800-tallet videreformidlet M. B. Landstad følgende: ”På den søndre hellingen av den heia som skiller Åmotsdal fra Langlim og som kalles Vasen, ligger en støl ved navn Åmlid. Her skal det ha stått en kirke. Det er øde skog omkring alle steder, og ingen gård ligger nærmere på noen kant enn en kvart mil. Hva som skulle ha foranlediget oppføringen av en kirke her, er ikke godt å si. Men innvokst av granskog, ser man her tett oppunder ei bratt li eller et berg, en tuft. Omrisset er ennå kjennelig på en rektangulær steinsetting i retning vest-øst. Kirken synes å ha bestått av to avdelinger, den østre om lag 16 alen lang. Den er avrundet i enden og noe opphøyet over den vestre del på grunn av jordsmonnets naturlige beskaffenhet. Den vestre delen er om lag 18 alen lang og ni alen bred. Den støtter seg i nord til en bratt fjellvegg, men på sydsiden er det [en] liten slette som skråner nedover. Man kan se at den har vært ryddet for stein, hva enten det har vært åker eller kirkegård der. På en annen støl, ikke langt unna, har det stått et gammelt stort sel (seterbod) som skal ha vært oppført av levningene etter denne kirken. Det høres ikke usannsynlig ut, for mens selsdørene vanligvis bare er halvannen alen høye, så var denne fire alen. Det var kinnunger i døråpningen på en halv alens bredde og hugget tvers gjennom det øverste stokkelag (garleggene). Alt dette sammen med tømmerets størrelse og tilhugning, viste at det opprinnelig hadde hatt en annen bestemmelse enn å tjene til ’staulsbod’. Dette selet er nå revet ned, men en del av materialene skal ennå være til og brukt til et ildhus. Tømmeret som bestod av fet furu, er ennå like friskt og hardt. Det synes derfor temmelig sikkert at det har stått en kirke her” (Norby 1996:71f jf. Landstad 1927:61f). Landstads beskrivelse av tuften – ved selvsyn – stemmer godt overens med hvordan en 1300-talls kirkes grunnplan kunne ha sett ut: Skip og kor uten innsnevring for koret, og en apsidal avslutning av koret i øst. (kartreferanse: Langlim er på BN 037-5-2, nuten Vasen er på BO 038-5-3, men en støl kalt Åmli er ikke avmerket på for eksempel BN 038-5-4). (ny tekst fra Jan Brendalsmo 16.06.2015)

KOVADØLEN ST. LAURENTIUS KAPELL, gnr. 33 Kovadølen (Seljord sogn). Kirke nedlagt før ca. 1590. Seljord kommune.

ID 84833

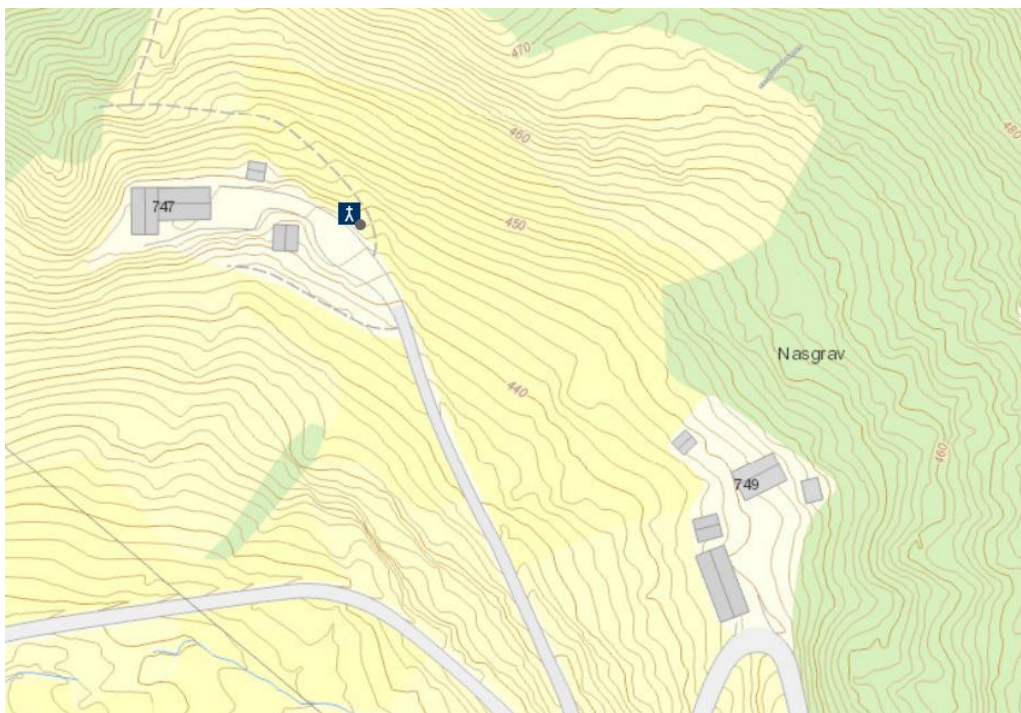
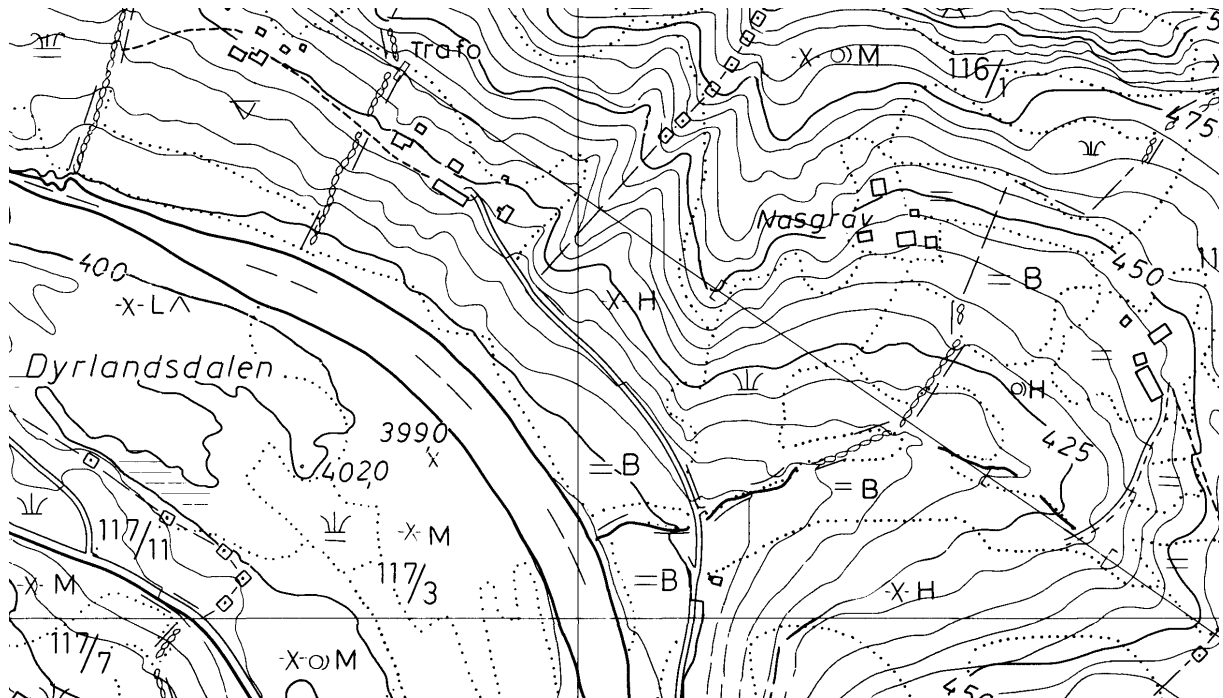
Kapellet (koven) stod på (gnr. 33) Kovadølen, og koven er utgangspunktet for gårdsnavnet (jfr. NG 347). I 1589 var lokaliteten godt kjent: "(en) platz huor der haffuer staait it capel ved naffn S. Lauritz capel paa den søndre side hoss veyen" (JN 389), og Wille (1786:25) presiserer: "Kaavadølen, en Fierd. i Vest fra Hoved-Kirken, har sit Navn af et Capel fra de catholske Tider, som der har staaet, hvilket i ældre Tider ble altid kaldet Kaaven". Trolig var dette en mindre, laftet bygning, jfr. betegnelsen kove. "Kapellet skal hava stadi på Jordemoen, der fann dei lykilen til det, og der hev det til i det seinare synt etter tuftine" (Flatin 1942:154). Det nåværende tunet på Kovadølen ligger i sørkanten av et større gravfelt. (kartreferanse: BP 035-5-4).

RØIM-KOVEN PÅ NASGRAV, gnr. 116 Nasgrav (Åmotsdal sogn). Kirke nedlagt før ca. 1590. Seljord kommune.

ID 96294

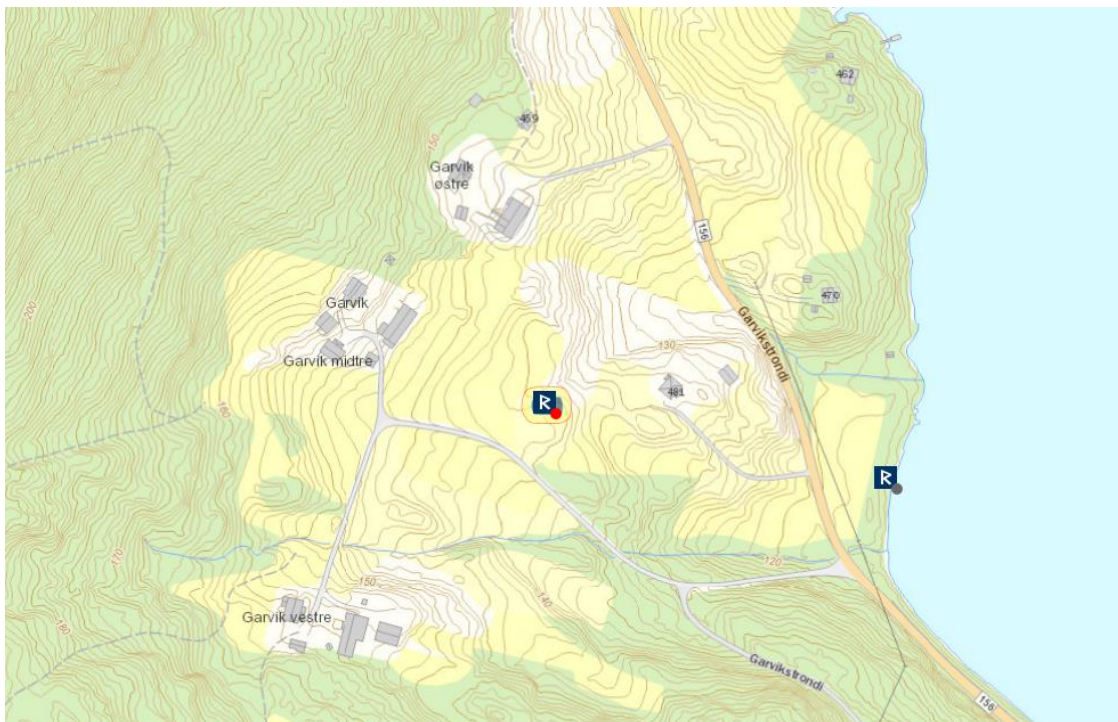
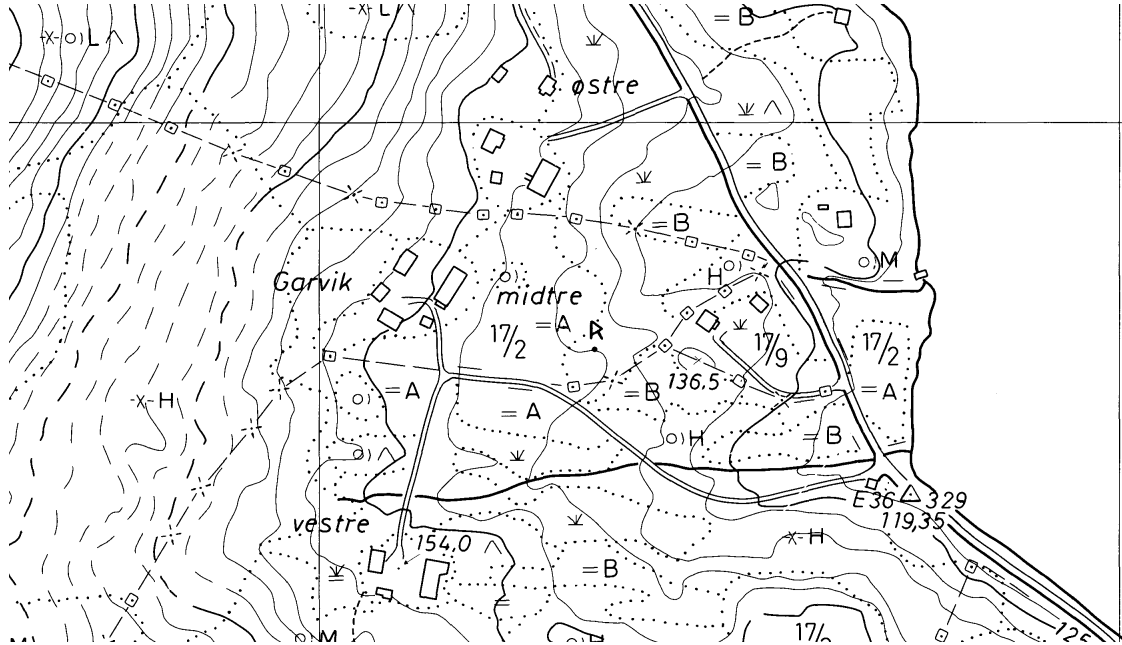
Kapellet skal ha stått på (gnr. 116) Nasgrav. ”Ved Gaarden Nasgrav sees Levninger af en underlig dannet Muur, temmelig stor, situeret tæt under Bierget, hvortil gaaer en artig planeret Gang. Man veed ei, hvad den har været, men efter Tradition skal den være Rudera af et Capel kaldet Roeim-Kaaven” (Wille 1786:30). (kartreferanse: BO 038-5-4).

GARVIK, gnr. 17 Garvik (Seljord sogn). Kirke nedlagt før ca. 1590. Seljord kommune.

ID 81174

Kapellet stod på (gnr. 17) Garvik, ifølge Kraft på Store Garvik (NG 346f). ”Gaarden Garvig; hvor der sees Levning af et Capel fra de catholske Tider, hvis Nøgel man der endnu kan fremvise” (Wille 1786:24). (kartreferanse: BR 034-5-3).

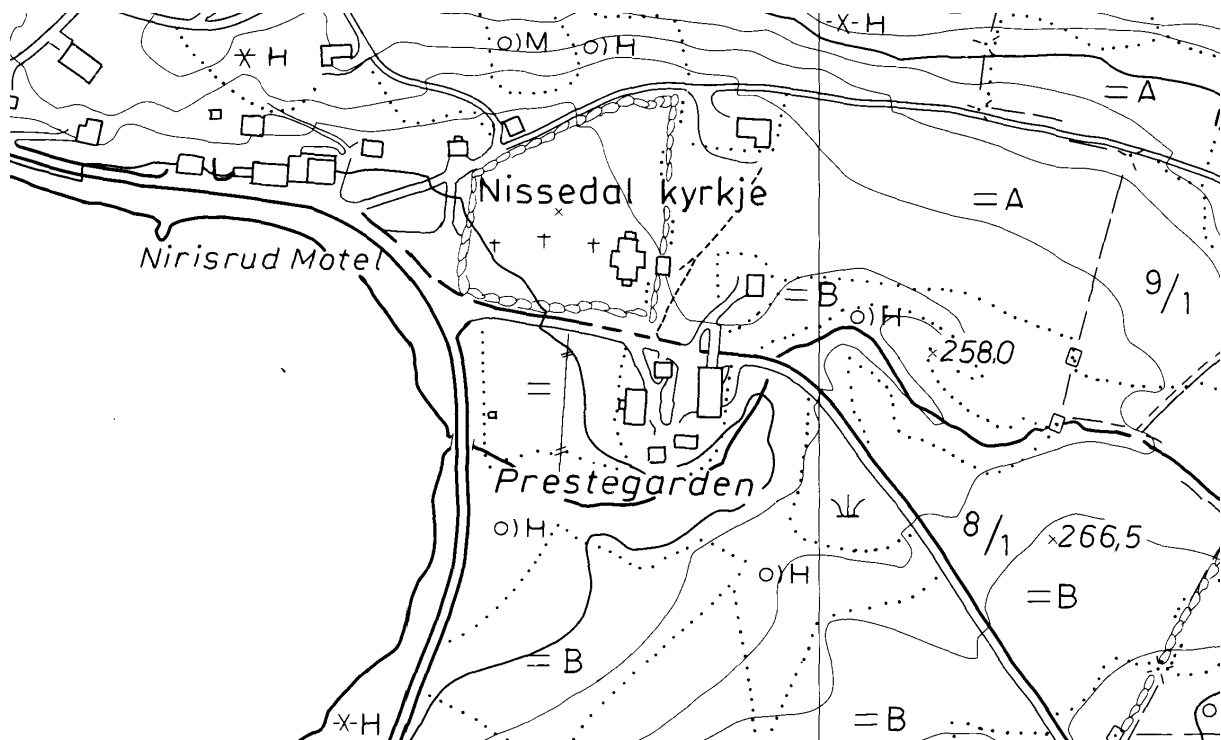

KVITeseid KOMMUNE

TVEIT (NISSEDAL), gnr. 8 Prestegarden (Nissedal sogn). Kviteseid kommune.

ID 85135

Nåværende kirke, en tømmerkirke med korsformet grunnplan, står som del av tunet på (gnr. 8) Prestegarden. Den middelalderske stavkirken ”har stått der den nåværende kyrkja i Nissedal står (på den gamle kyrkjegrunnen) og blei riven då dei bygde den nye kyrkja i 1763-64” (Birkeland 1964:17ff). Gråsteinsmuren rundt kirkegården ble satt opp i 1781, kort etter at nykirken ble reist. En kraftig utvidelse fant sted 1925, og på slutten av 1950-tallet ble gravplassen ”parkbehandlet” (op.cit. s. 48f). På 1570-tallet lå det en større skyldpart (2 tønner korn) i *Prestegardt j Nissedal* til Kviteseid hovedkirkes mensa (St. 226), hvilket viser at det tidligere var prestebol til Tveit kirke. Utfra et brev datert 26. oktober 1441 (DN I:778), da biskopen på Holar (Island) i egenskap av vicarius for biskop Jens i Oslo visiterte på Tveit, ser det ut til at Tveit kirke da var hovedkirke med Tørdal og Drangedal kirker som anneks. I 1533 (DN IX:731) og 1561 (DN IX:785) lå Tveit kirke som anneks til Kviteseid (*y Nysse dallen y Huydesø prestegeldtt*), mens det i 1536 ble skrevet *Nyssedal prestegeld* (DN IX:755). Rett vest for kirken ligger Kyrkjeneset, seint på 1700-tallet kalt *Kirkenæsset* (Daae 1882:161). (kartreferanse: BP 027-5-1).

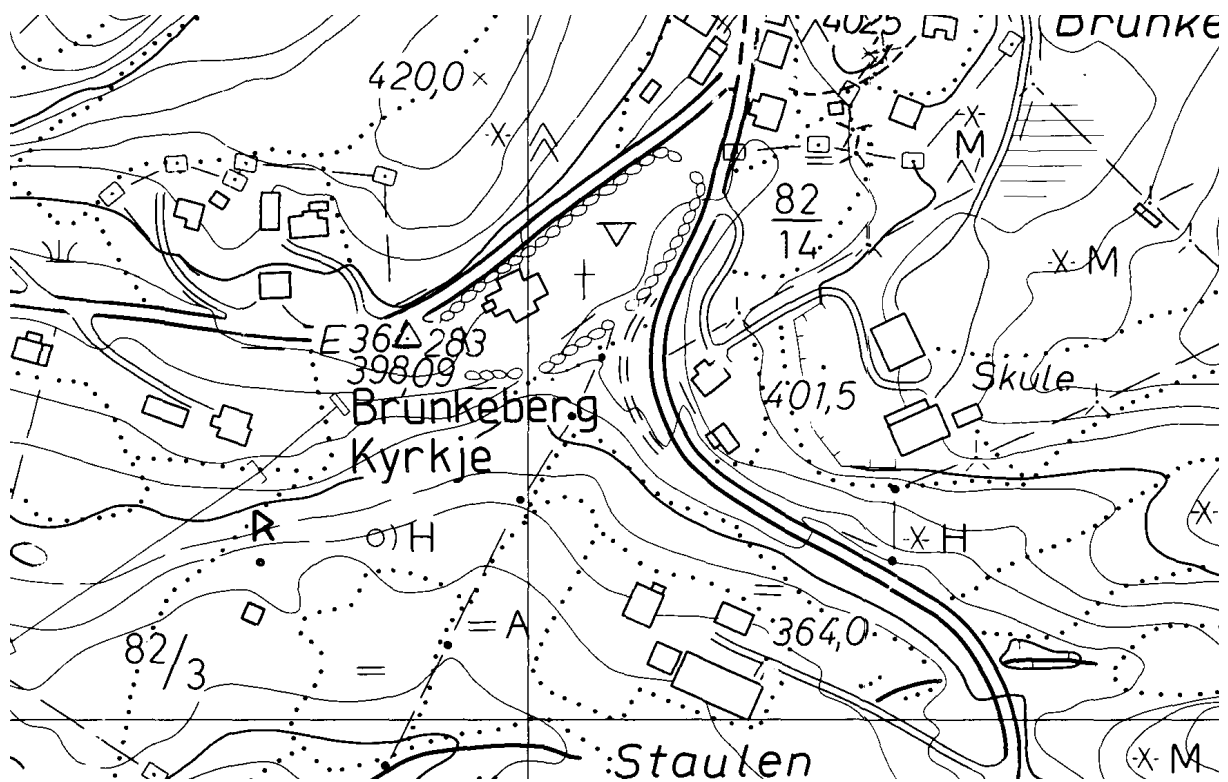

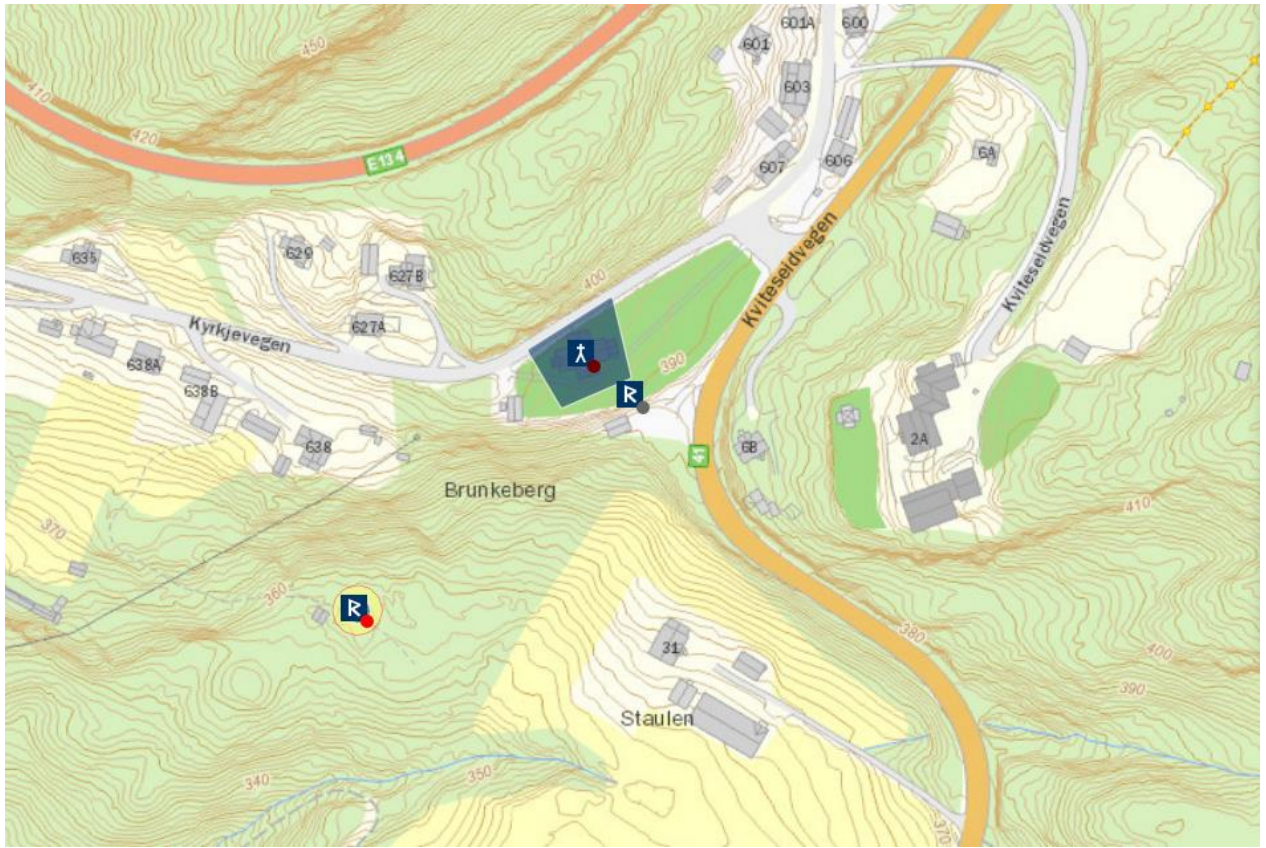

BRUNKEBERG, gnr. 82 Groven øvre (Brunkeberg sogn). Kviteseid kommune.

ID 83961

Nåværende kirke oppført 1790 står på (gnr. 82) Groven øvre (Kosi), i 1665 og 1723 kalt *Kirchegroffuen*. Eldste skriftlige omtale av Groven som gårdsnavn er i 1585 (NG 365). Så seint som i 1785 het det fortsatt at den gamle stavkirken stod på en gård kalt Brunkeberg. Denne kirken stod på samme eller tilnærmet samme sted som nåværende kirke bygd 1790 (NG 359). På 1570-tallet lå det en skyldpart (½ tønne korn) i *Omthued* til Kviteseid hovedkirkes mensa (St. 225f), en indikasjon på et tidligere prestebol til Brunkeberg kirke. Brunkeberg kirke lå tidligere som anneks til Seljord hovedkirke (JN 16). Rett ved tunet på Omtveit øvre heter det Kjørkjesteinen, muligens en spesielt stor stein med likhet av en kirke. Rett nord for gårdene rager Kyrkjenuten drøye 100 m over gård og kirke. Rundt 100 m sørvest for kirken ligger restene av et gravfelt. (kartreferanse: BO 034-5-4).

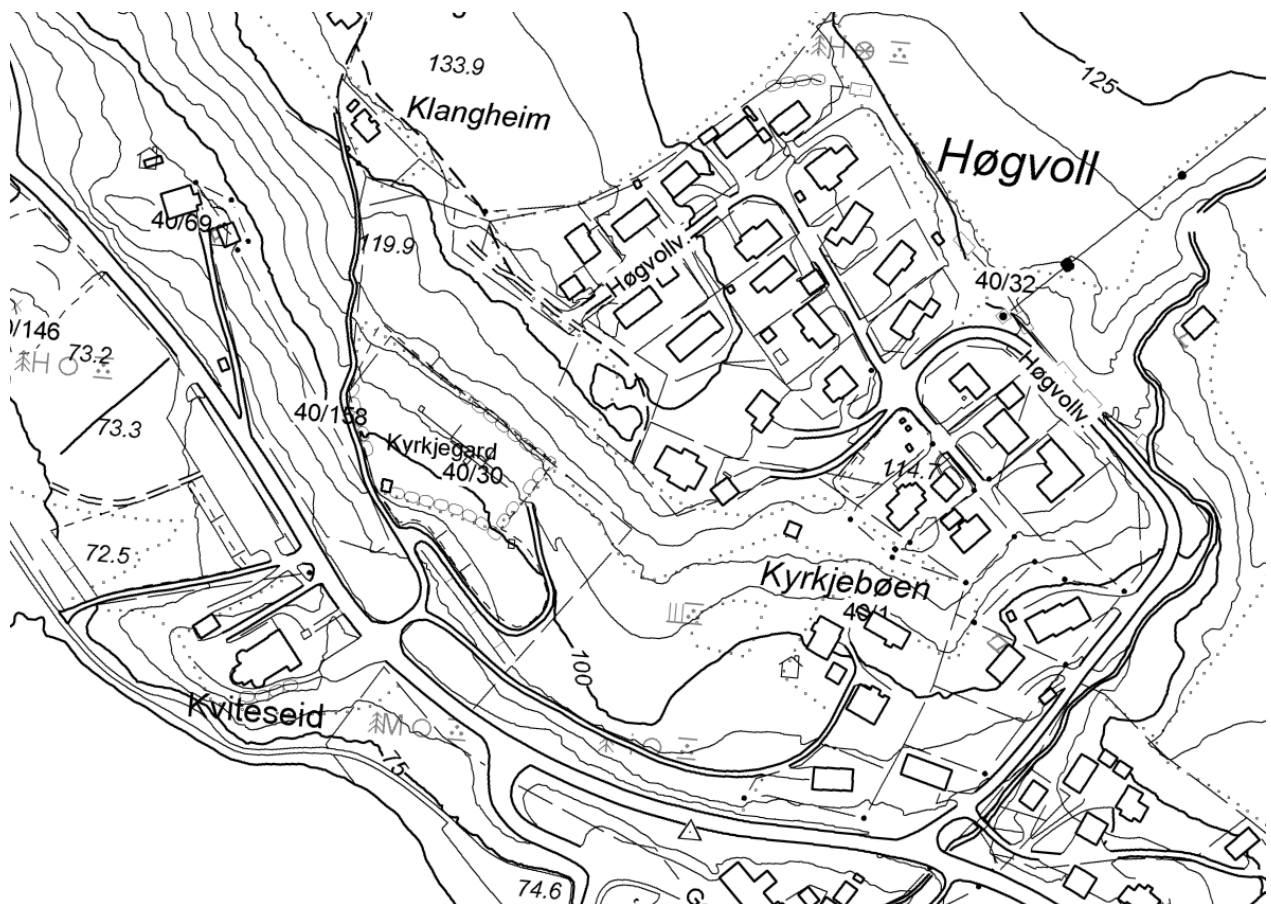

SUND, gnr. 40 Kyrkjebøen (Kviteseid sogn). Kviteseid kommune.

ID 178079

Nye Kviteseid kirke står på (gnr. 40) Kyrkjebøen, der den ble reist i 1915. En innførsel i RB lister en skyldpart i *kirkiu bønóm j Svndonóm j Bruggaberg sokn* (RB 13), en referanse til (40) Kyrkjebøen i nåværende Kviteseid sogn. Det kan således være at nye Kviteseid kirke er reist på lokaliteten for en nedlagt middelalderkirke. Nåværende kirke står nede ved bredden av Sundkilen, en forlengelse mot nordvest av Kvitseidvatn. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Kirkebøen også (dagens gnr. 34. 35) Utsund søndre og nordre, (36) Haukom, (38. 39) Midsund søndre og nordre, (41) Opsund, (42) Holtan og (43) Gutuholt kunne regnes til opphavsgården i tiden da en kirke ble reist. I så fall er det på tale om en gammel storenhet, og navnet var trolig Sund. I dag benevnes disse gårdene Sundbygden (jfr. NG 356, 371, jfr. DN XVIII:92, 1471: *y Sundebgden ij Huidesøs prestegieldt*). Det lå ingen skyldparter i noen av disse gårdene til mensa ved Kviteseid hovedkirke på 1570-tallet (St. 225f) og som kunne indikert et tidligere prestebol til en kirke på Sund. Et stykke nordnordvest for tunet på Kirkebøen heter det Krossbekk, en antydning om et tidligere kors i friluft. Vest for tunet, tvers av Sundkilen, heter det Klokkarodden. (kartreferanse: BO 033-5-2).

Gården: 1452 (brev om makeskifte skrevet *j Haukom j Brvggøberg sokn*, DN VI:541), 1470 (brev om makeskifte, skrevet *j Howqwame* av tre lagrettsmenn, DN XI:226), 1522 (brev om arveskifte hvori inngikk *Vtsund*, DN XIII:185), 1545 (brev om forlik og der *Ketyll y Opsond* var vitne, DN X:721), 1551 (brev om salg av skyldpart *vij then gordt Gattu holthe som ligger vij forne Bruggebergs sogen*, DN VII:776), 1558 (brev om jordehandel, skrevet *paa Holten* av tre lagrettsmenn, DN XI:700)

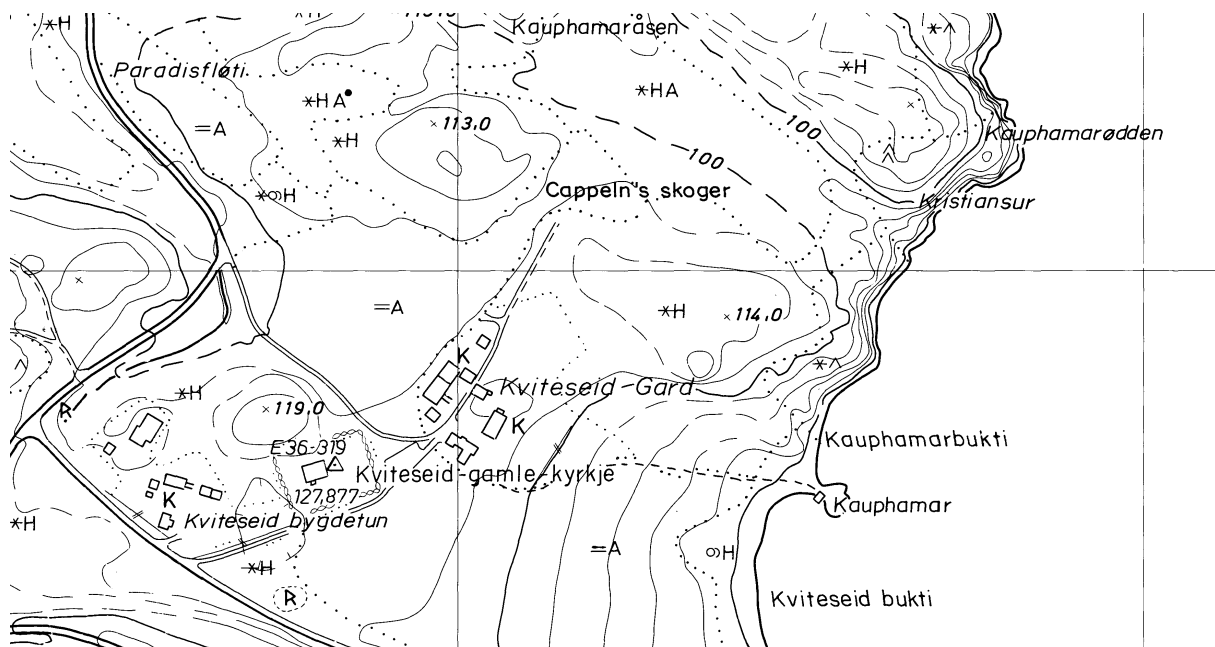

KVITeseID ST. OLAV (?) (hovedkirke – Kviteseid gamle), gnr. 22 Kviteseid (Kviteseid sogn). Nedlagt kirkested. Kviteseid kommune.

ID 84869

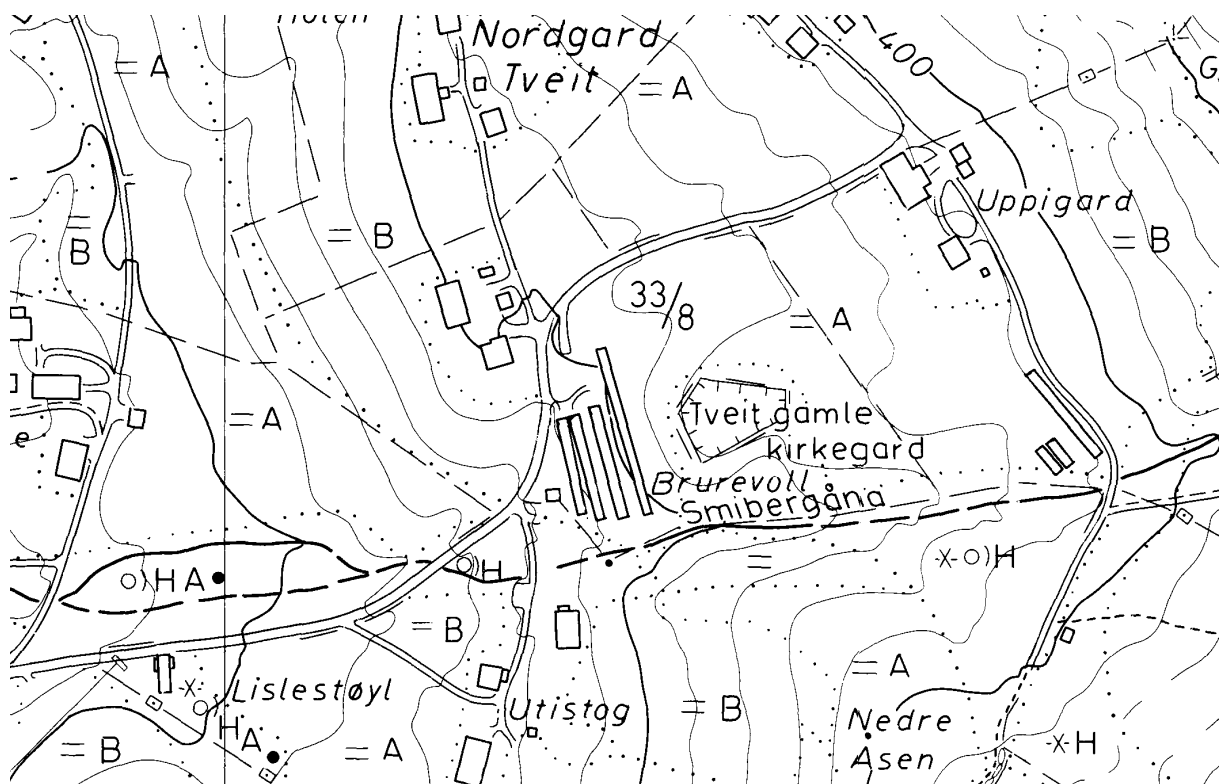
Steinkirken har rektangulært skip og rektangulært, smalere kor med apsidal avslutning. At den tilsynelatende ikke har hatt vestportal skyldes trolig at vestveggen, etter at denne på et tidspunkt var falt ned (jfr. Nygaard 1996:37f), ble murt opp igjen uten portalen og kun med et vindu. Kirken står ved bredden av Kviteseidvatn på (gnr. 22) Kviteseid. Trolig har flere av de omkringliggende gårdene vært del av opphavsgården Kviteseid i tiden da kirken ble reist. I 1914 het det at Kviteseid tidligere var prestegård (NG 353), noe den nok var fram til den nye Kviteseid kirke i 1915 ble bygd på (41) Opsund Midtigard noe lenger nord i sognet. Den mulige dedikasjonen til St. Olav baseres på en Olavssaga (jfr. Nygård 1996:37). Kirken står rett ved nåværende tun på Kviteseid, og under 100 m sør for kirken ligger rester av et gravfelt. Rett ned/øst for kirken og tunet stikker et lite, markant nes ut i Kviteseidvatn kalt Kauphamar, og nord for dette finnes lokalitetene Kauphamarbukti, Kauphamarødden og Kauphamaråsen. Nordnordvest for kirken, på andre siden av fjellet ved Strauman ligger Klokkarodden. (kartreferanse: BP 032-5-3).

TVEIT (TREUNGEN), gnr. 33 Tveit (Treungen sogn). Nedlagt kirkested. Kviteseid kommune.

ID 155630

Nåværende kirke står på (gnr. 35/25) under (35) Homme (kartreferanse: BP 024-5-4), dit kirkestedet ble flyttet i 1860 (NG 378). Det er flere kilometer avstand mellom de to kirkestedene. Den tidligere kirketuften og kirkegården er avmerket på ØK-kartet på (33/8) under (33) Uppigard Tveit. I 1668 het det at kirken da var ”bygget op af Boellverch och kled med Dehler”, hvilket antyder en bordkledd tømmerkirke. Den andre kjente kirken ble bygd 1750 ”på den gamle kyrkjestaden”, ei langkirke av tømmer. I 1863 ble denne kirken revet og kirkestedet nedlagt (Birkeland 1964:27ff). I 1570-årene lå det en skyldpart (1 tønne korn) i *Thued* til mensa ved Kviteseid hovedkirke (St. 226), en indikasjon på et tidligere prestebol til Tveit kirke. Et område av ura ned under fjellet Tveitåsen sørvest for gårdene heter Preststeinen. Et stykke opp i heia nordøst for kirkestedet heter det Prekestolen og Prekestolmyra, rimeligvis ut fra visuell liket. (kartreferanse: BP 024-5-1).

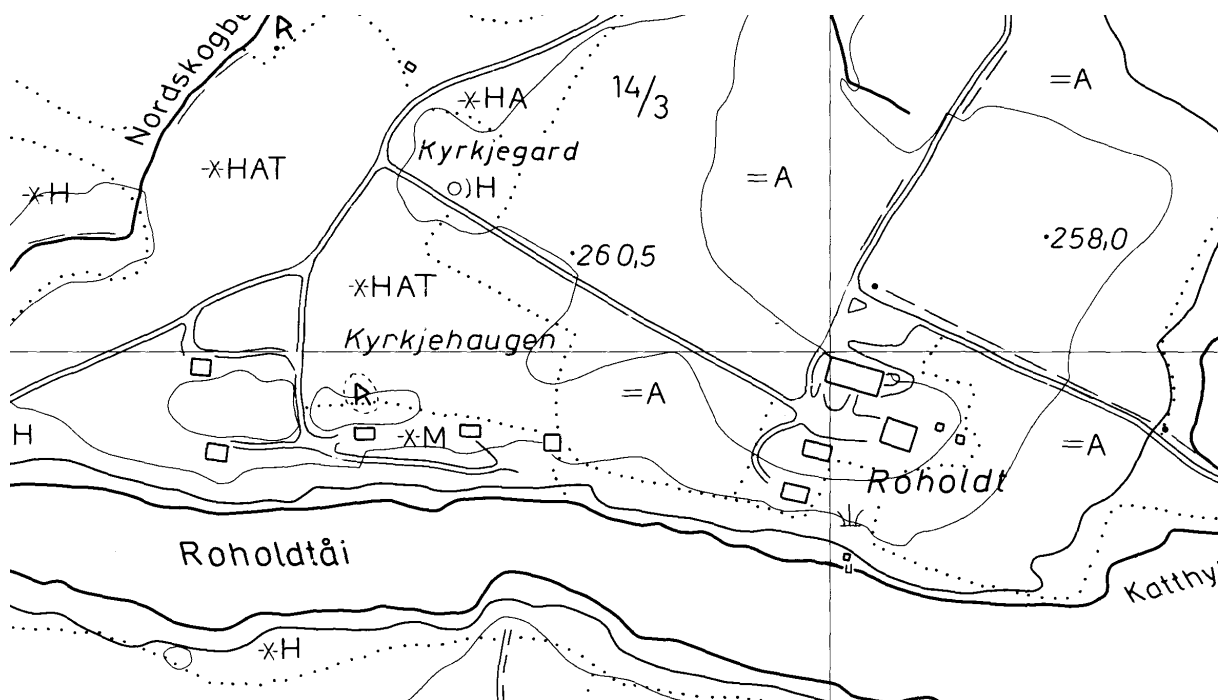

ROHOLT (VRÅDAL), gnr. 14 Roholt (Vrådal sogn). Nedlagt kirkested. Kviteseid kommune.

ID 213276

Nåværende Vrådal kirke står på (gnr. 13/4) Sanden, et bruk av (13) Nordbø, dit kirkestedet ble flyttet i 1886 (NG 349, kartreferanse: BO 031-5-1). Det tidligere kirkestedet ligger en drøy kilometer mot øst på (14/3) Roholt, rett ved grensa mot Nordbø. Rett vest for dagens tun på Roholt finnes lokalitetene *Kyrkjehaugen* og *Kyrkjegard* avmerket på ØK-kartet. På 1570-tallet lå det en skyldpart (*v thønnr Korn*) i *Krageness* til mensa ved Kviteseid hovedkirke (St. 225), en indikasjon på et tidligere prestebol til Roholt kirke. Fra Nordbø går Prestestøylvegen nordvestover opp i fjellet, og mellom Roholt og Nordbø. I ei bukt i Vråvatn, få hundre meter vest for det middelalderiske kirkestedet, ligger Klokkarbukti. Under 100 m nord hhv. sør for Kyrkjehaugen ligger rester av et større gravfelt. (kartreferanse: BO 031-5-2).

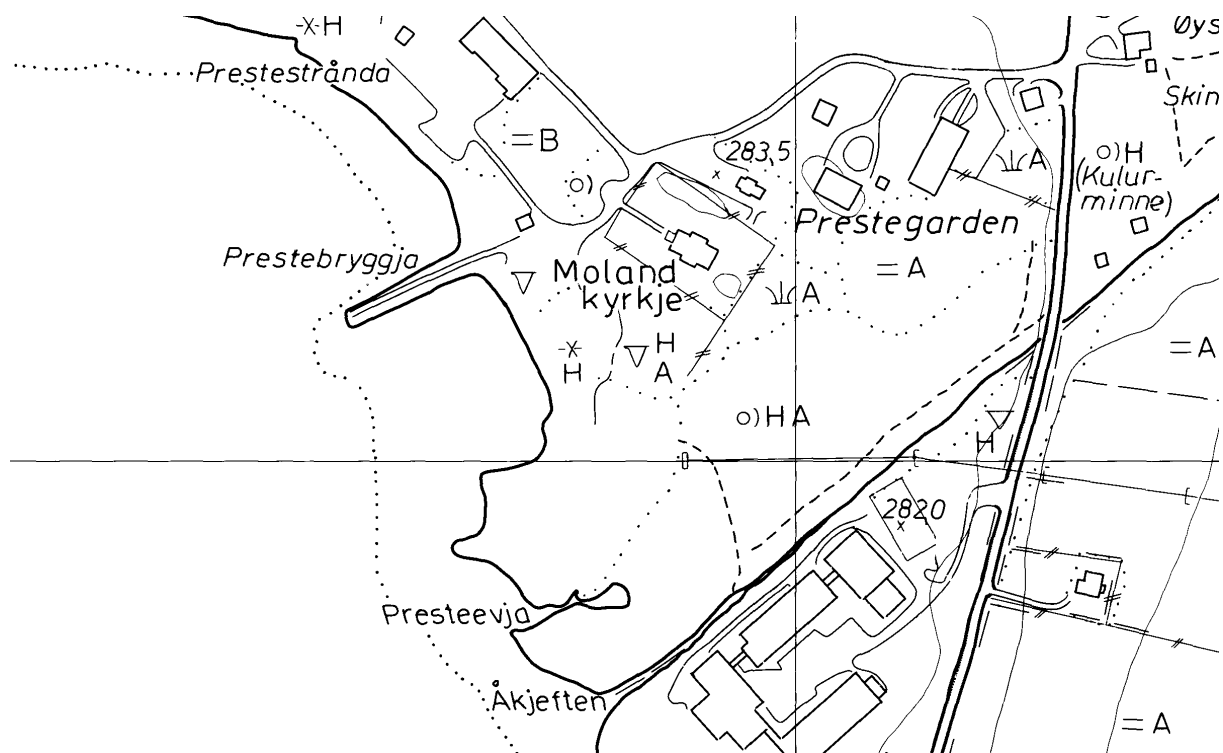

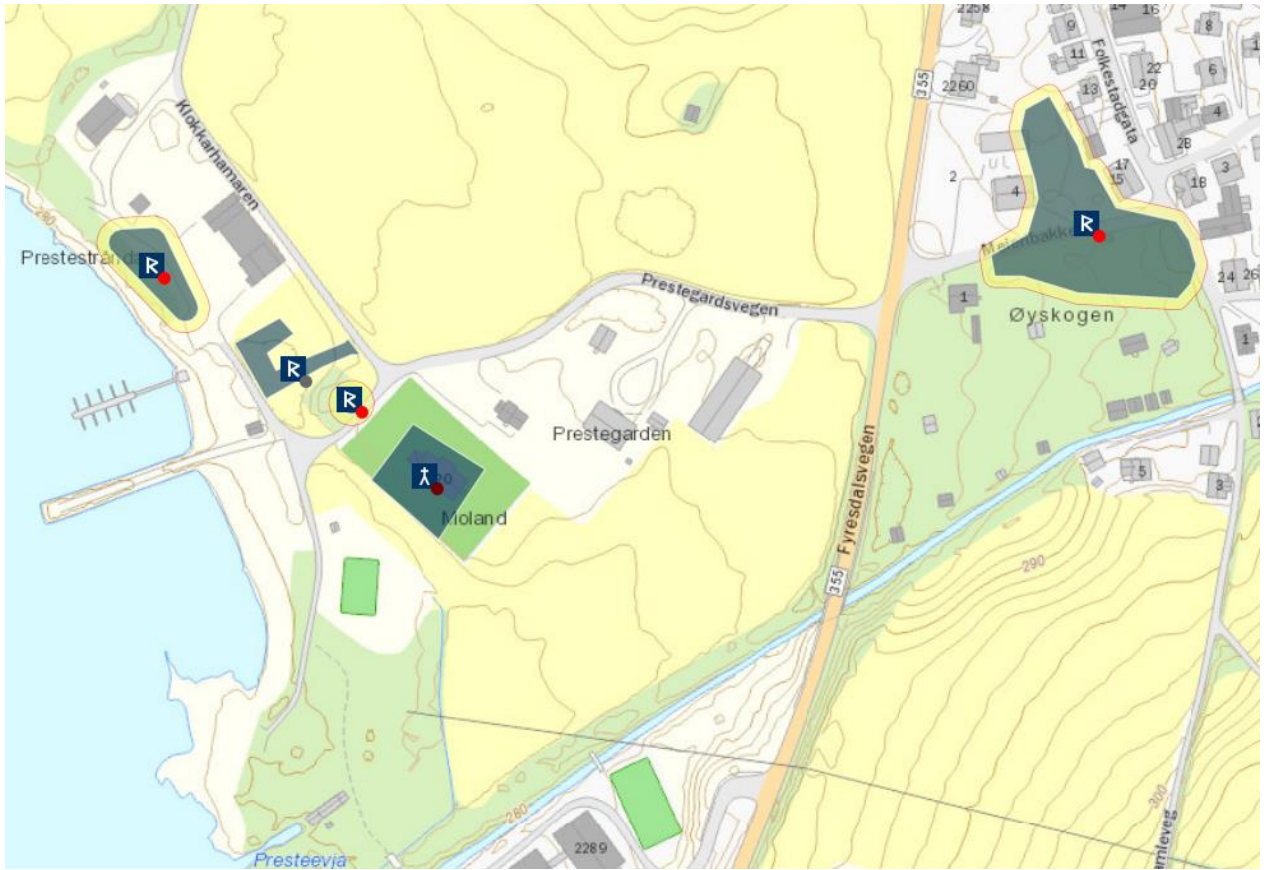
FYRESDAL KOMMUNE

MOLAND ST. LAVRANS (FYRESDAL, hovedkirke), gnr. 36 Prestegarden (Moland sogn). Fyresdal kommune.

ID 84973

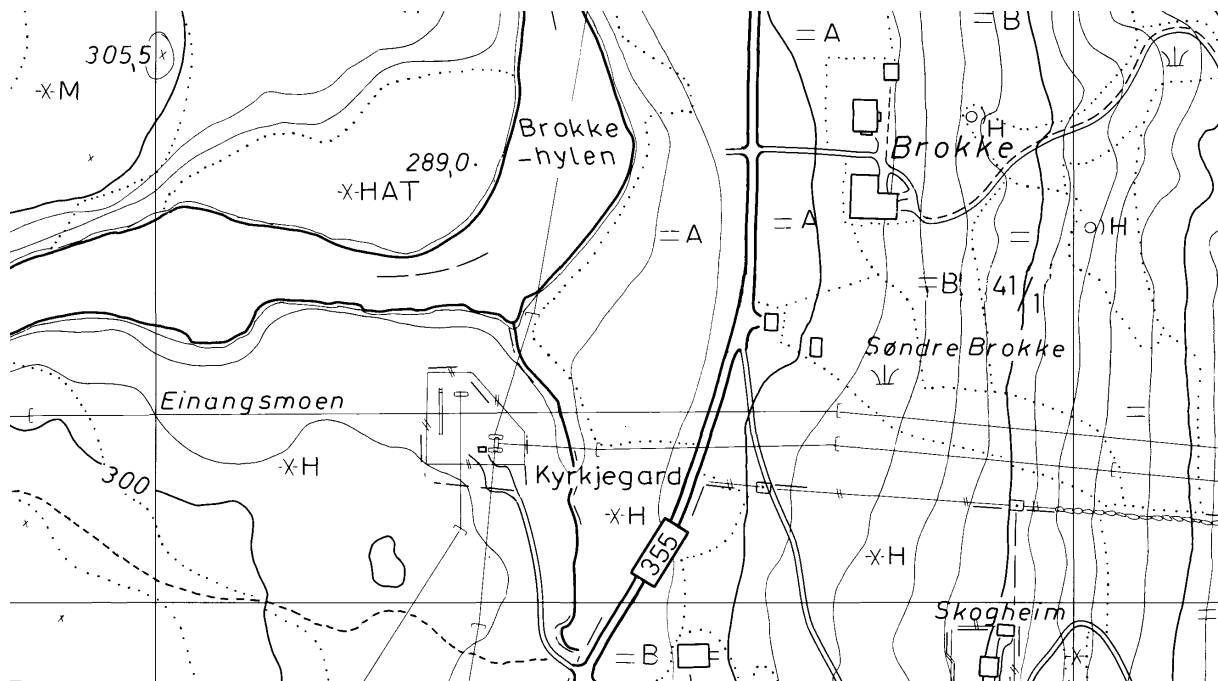
”Molands Hovedkirke er af Træ i Aaret 1665 opført Korsbygning, den smukkeste i Øvre Thelemark, da den er lys, net malet og udsiret med alle Kongerne af den oldenborgske Stamme lige indtil Frederik V.” (Daae 1882:172). Nåværende kirke bygd 1843 står på (gnr. 36) Prestegarden, hvis gamle navn er Myrer (DN VII:793), som del av prestegårdstunet i ei bukt i nordøstenden av Fyresvatn. Det kan se ut til at samtlige har stått på om lag samme sted, da presten Quisling (1888:407) skriver at nedrivning av 1665-kirken begynte i 1841 mens nykirken ikke ble vigslet før i 1843.”Paa Molandsmoen, en kort Fjerding fra Præstegaarden, er en slet Plan, hvor der har staaet fire spidse Stene opreiste, der har udgjort en Firkant til Kampplads for Kjæmperne i gamle Dage [Den ene af disse igjenstaaene Stene har en Runeindskrift – *Tharalr run saitat rætha runn tuna*]. Nu omstunder holdes derimod et lidet Marked med Heste den 14de August... Note: Denne Hestekamp i Moland omtales allerede 1618 af Biskop N. Glostrup i hans Visitatsbog” (Daae 1882:171). Klokkargarden ligger rett nordvest for Prestegarden, innunder Klokkarhamaren. Rett ned for kirken og prestegårdstunet heter det Prestestrånda, Prestebryggja og Presteevja. (kartreferanse: BL 028-5-3).

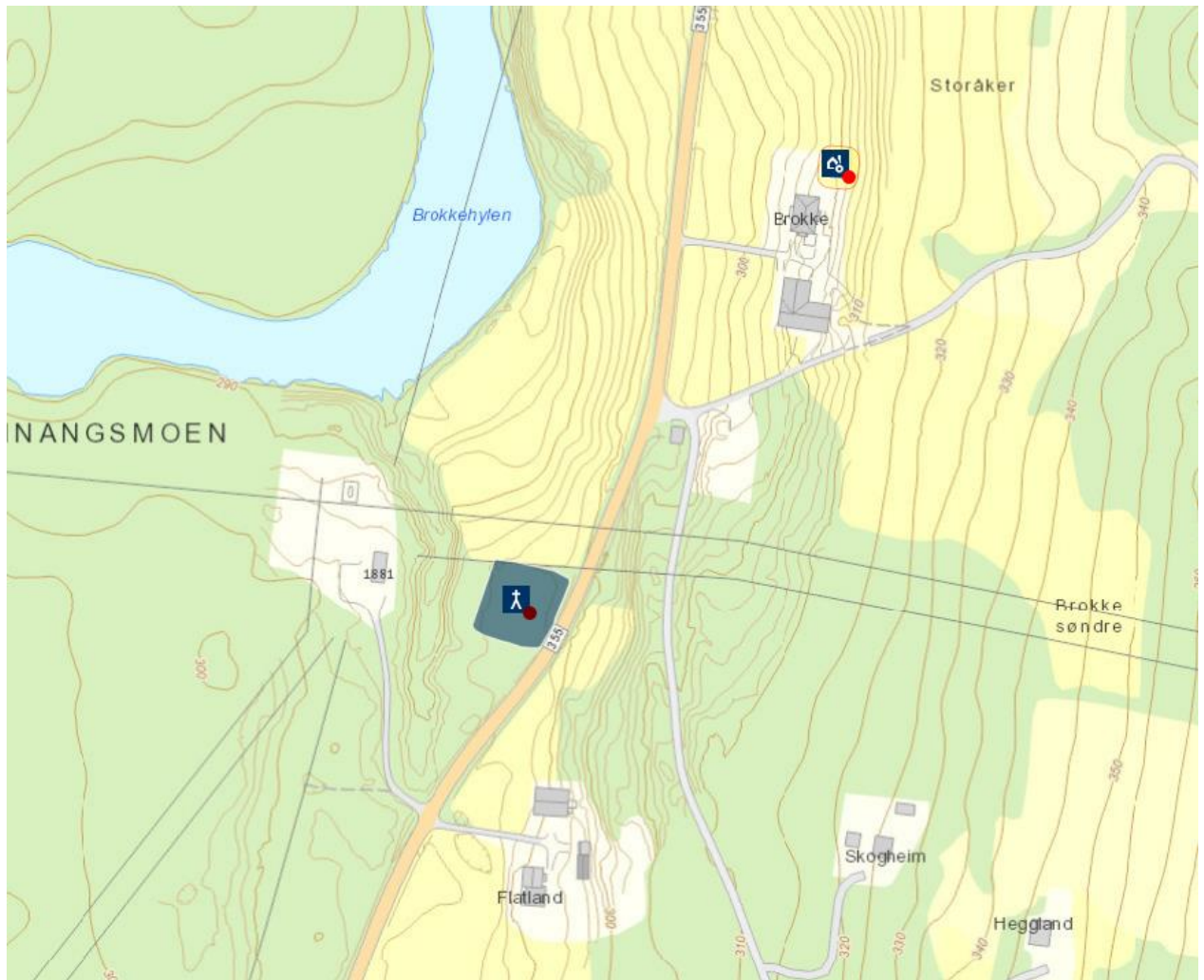

HEGLAND [Heggland], gnr. 41 Brokke (Moland sogn). Nedlagt kirke. Fyresdal kommune.
ID 84521

Hegland sogn ble 1844 lagt til Moland hovedsogn og kirken ble revet året etter (NG 400). Den eldste kjente kirken var bygd i tre, en tømmerkirke med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor reist 1671. En eldre kirke var blitt revet samme året. Nykirken ble revet 1845. Kirketufta, kirkegårdsmuren og enkelte gravsteiner er fortsatt synlig i 2015. Ifølge tradisjonen skal den første kirken på Heggland være bygd av en rik bonde på Brokke eller Greivstad, "han ville ha kyrkja tett ved garden, då det fall so lagleg til" (Taraldlien 1950:31ff). Kirkegården etter den nedlagte kirken ligger på Brokke, sørvest for gårdstunet. Brokke er nabogård i nord til kirkestedsgården Moland (Fyresdal). Ca. 30 m sørvest for kirkestedet er det registrert en Olavskilde (Kulturminnesøk ID 1003778). Navnet Olavskjelda ca. en km nord for kirkestedet er misvisende for Heggland kirkested. (kartreferanse: BL 029-5-3). (rettet tekst 03.07.15 Jan Brendalsmo)

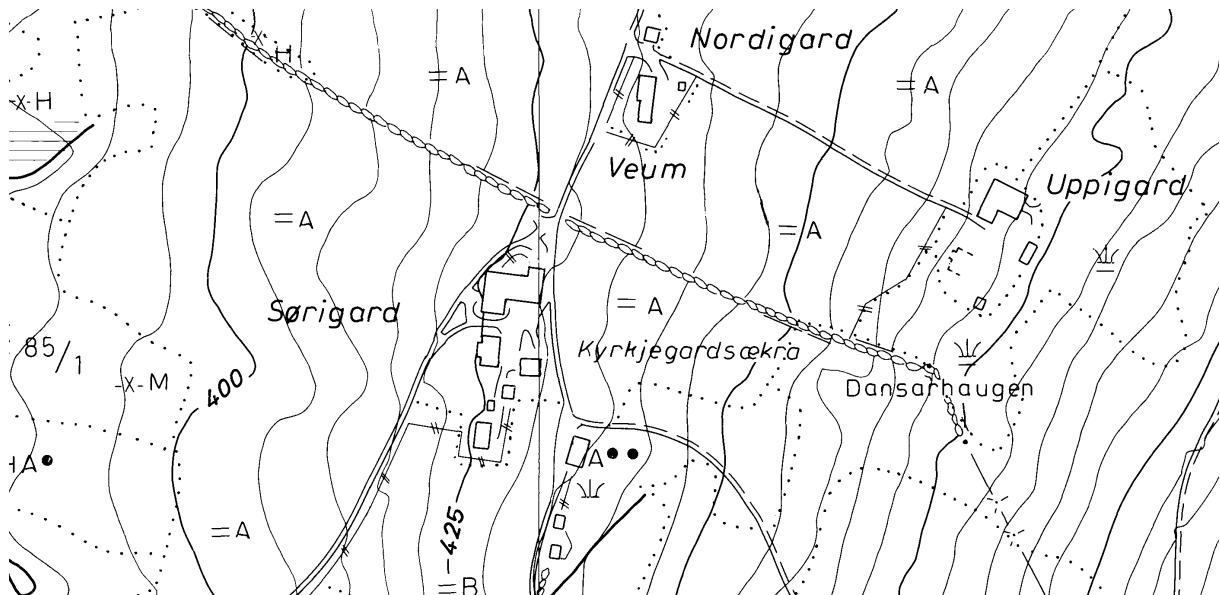

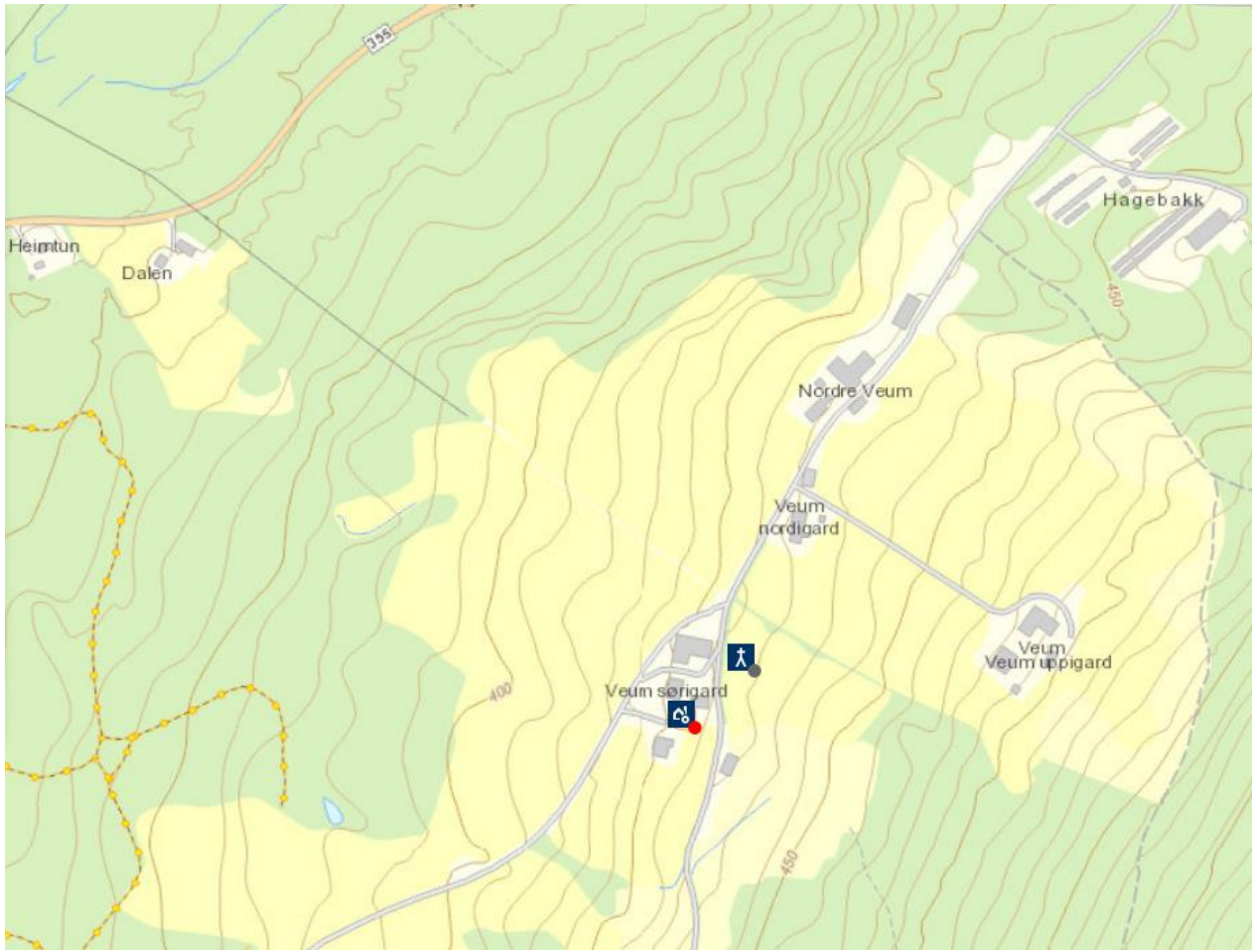

VEUM, gnr. 85 Veum søndre (Veum sogn). Nedlagt kirke. Fyresdal kommune.

ID 85825

Nåværende kirke står på (gnr. 85) Veum søndre på en odde nede i dalbunnen der Veumåi, Bjønnstadåi og Dåsbekk møtes, dit kirkestedet ble flyttet i nyere tid (BL 030-5-1). Ved rivingen av Hegland kirke og overføring av en del av gårdene til Veum sogn, ble det bestemt å bygge ny kirke på Veum for å få plass til den større menigheten. Etter motstand i bygda ble likevel ny kirke bygd og kunne innvies 1863 (Quisling 1888:413ff). Det middelalderske kirkestedet var opp i østnordøst for dagens kirke, oppe ved tunet på (85/1) Sørigard Veum der det heter Kyrkjegardsekra, rett ned/vest for Dansarhaugen. Avstanden mellom de to kirkestedene er flere kilometer. (kartreferanse: BL 030-5-2).

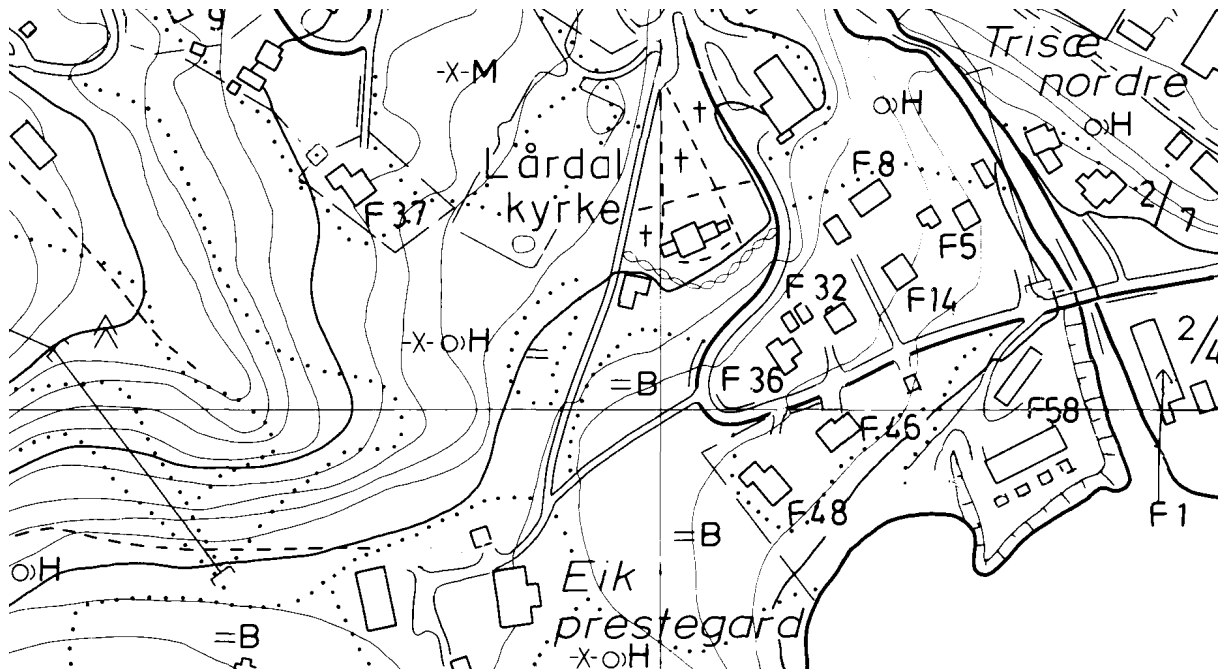

TOKKE KOMMUNE

EIK (LÅRDAL, hovedkirke), gnr. 21 Eik prestegård (Lårdal sogn). Tokke kommune.
ID 213356

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 21) Eik prestegård er i 1574-77 (*Laffuerdal*, St. 216), men sognet og prest ved kirken nevnes i 1396 (DN III:529). Ifølge Bugge (1922:186f) skal en gammel stavkirke være revet i 1684, og samme år ble en «stilløs laftebygning uten bordpanel» bygd. Panelbord fra stavkirken med figurmalerier, datert til begynnelsen av 1300-tallet, befinner seg i nåværende kirke. Laftekirken ble reist på samme sted som der stavkirken sto, dvs. der prestegårdstunet ligger, 170-180 meter sørvest for nåværende kirke. Nåværende kirke, en langkirke i tre, ble innviet 1831, og den nye kirkegården ble innviet året etter. Den gamle kirkegården er «utjamna og borte» (Bangen 195*, Bakken 1978:94). Lårdal prestegjeld er første gang nevnt i 1547 (DN X:730). Trolig var kirken på Eik hovedkirke i eget gjeld allerede rundt 1400, for i 1424 var Lårdalspresten på Eidsborg og bevitnet et salg av en gårdpart (DN I:695). (kartreferanse: BM 034-5-3). (revidert tekst ved Jan Brendalsmo)

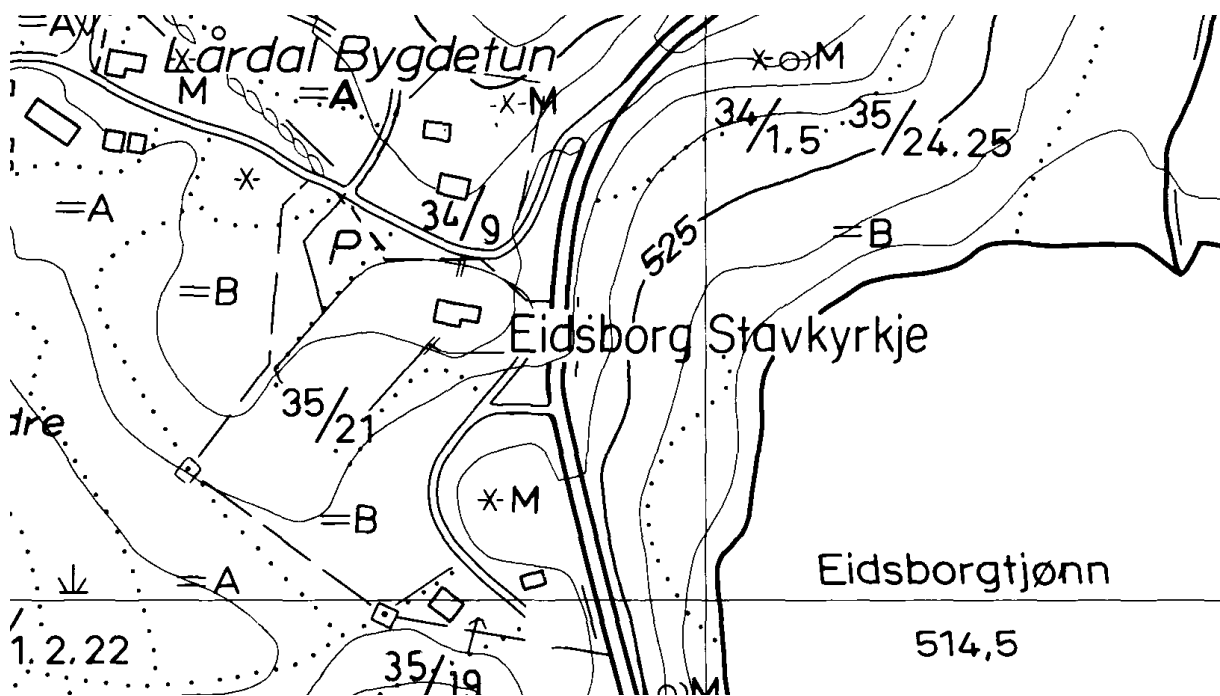

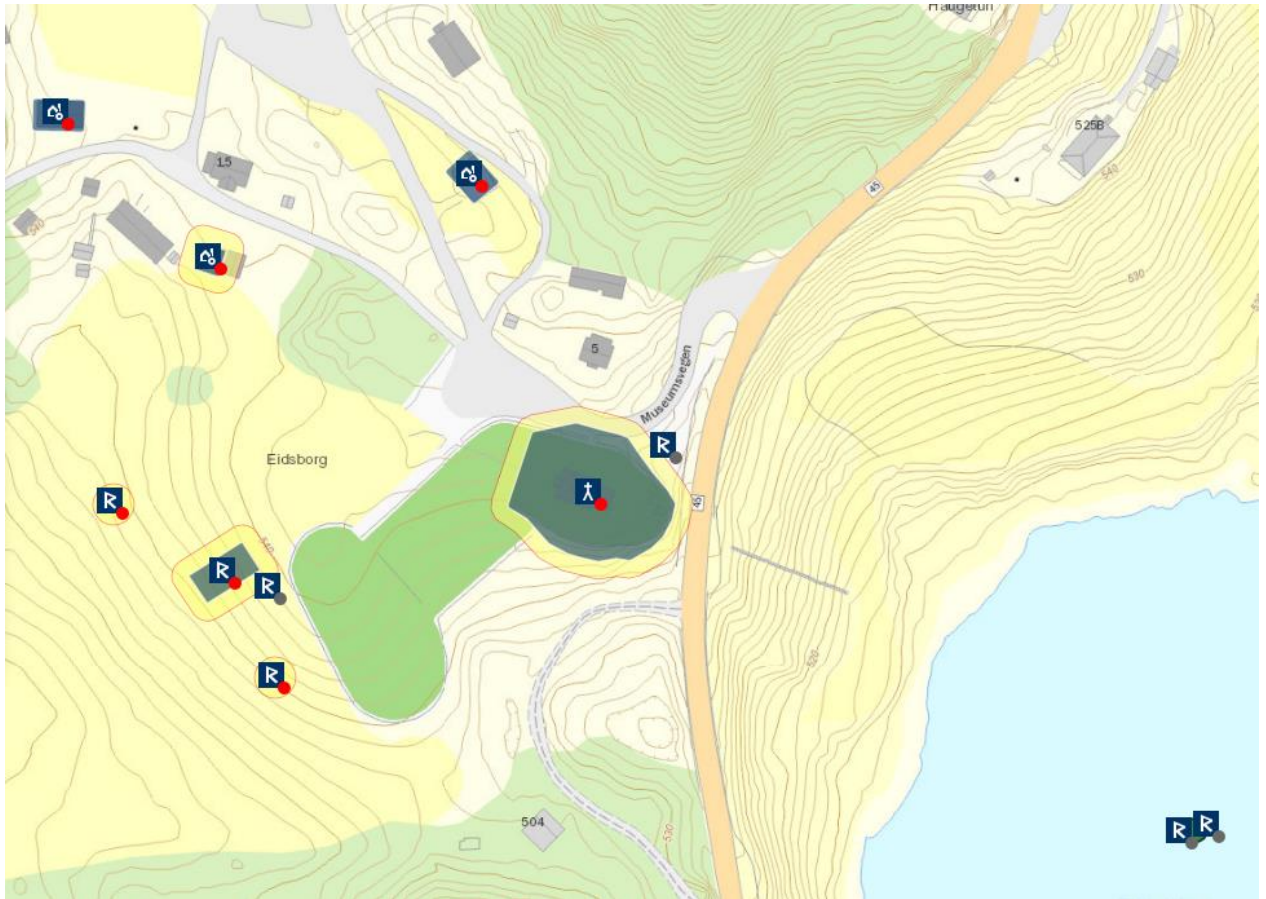

EIDSBORG, gnr. 35 Vindlaus (Eidsborg sogn). Tokke kommune.

ID 84071

Stavkirken står på (gnr. 35) Vindlaus. Trolig er skipet fra 1100-tallet, mens koret er et påbygg i tømmer fra 1800-tallet. En eldre kirkegårdsavgrensning har langoval form (Ø-V), men opprinnelig har den vært sirkelformet idet kirken muligens står på en gravhaug (diam. 20-25 m, høyde om lag 3 m). På 1570-tallet lå det en skyldpart (*j thønne Kornn*) i *Windløss* til mensa ved Lårdal hovedkirke (St. 216), en indikasjon på et tidligere prestebol til Eidsborg kirke. I 1354 satte Hamarkannik/prost i Telemark og Seljordpresten opp en fortegnelse over hva *Gunnilda Aslæ dotter atte* av gods *þa er hon kom till* Eidsborgpresten (DN I:342). Rett ned/sør for kirken, på brinken ned mot Bandak, ligger Kyrkjedalsnuten. Brynesteinsbruddet ligger under Kvalsåa i Kreikestøydalen, få kilometer normordøst for kirken. (kartreferanse: BK 034-5-2).

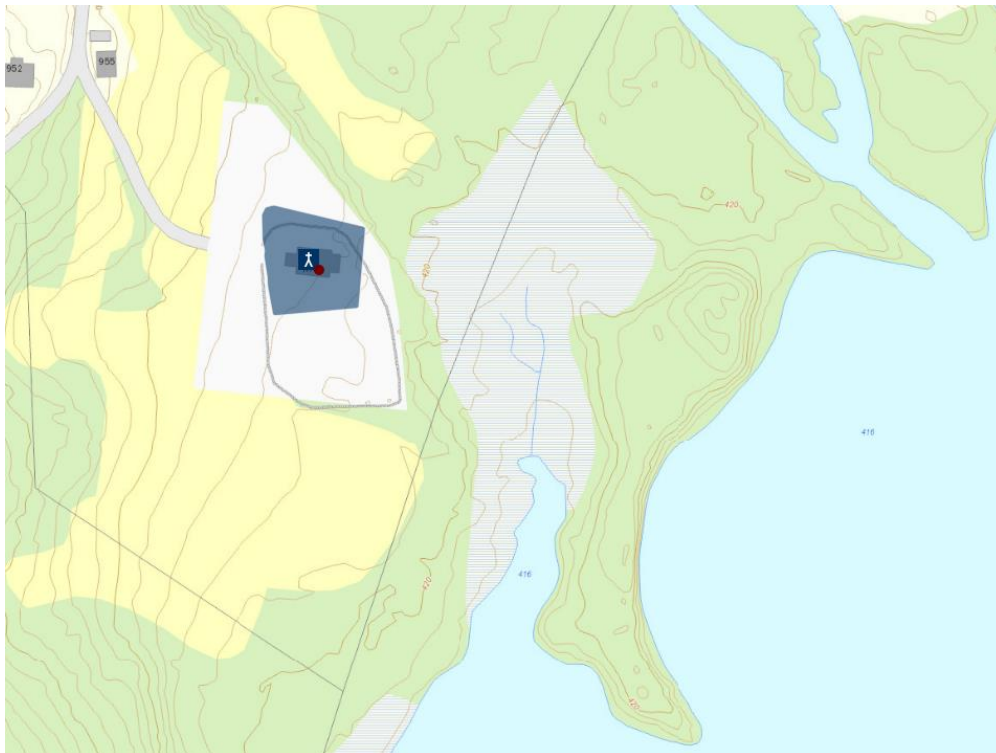
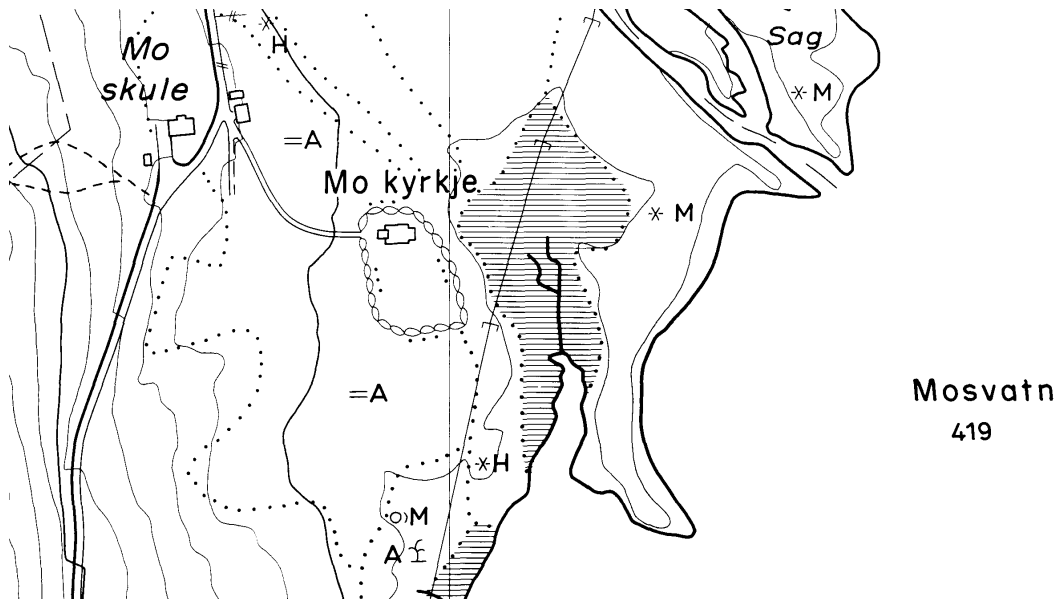

MO, gnr. 11 (=89) Mo prestegård (Mo sogn). Tokke kommune.

ID 84961

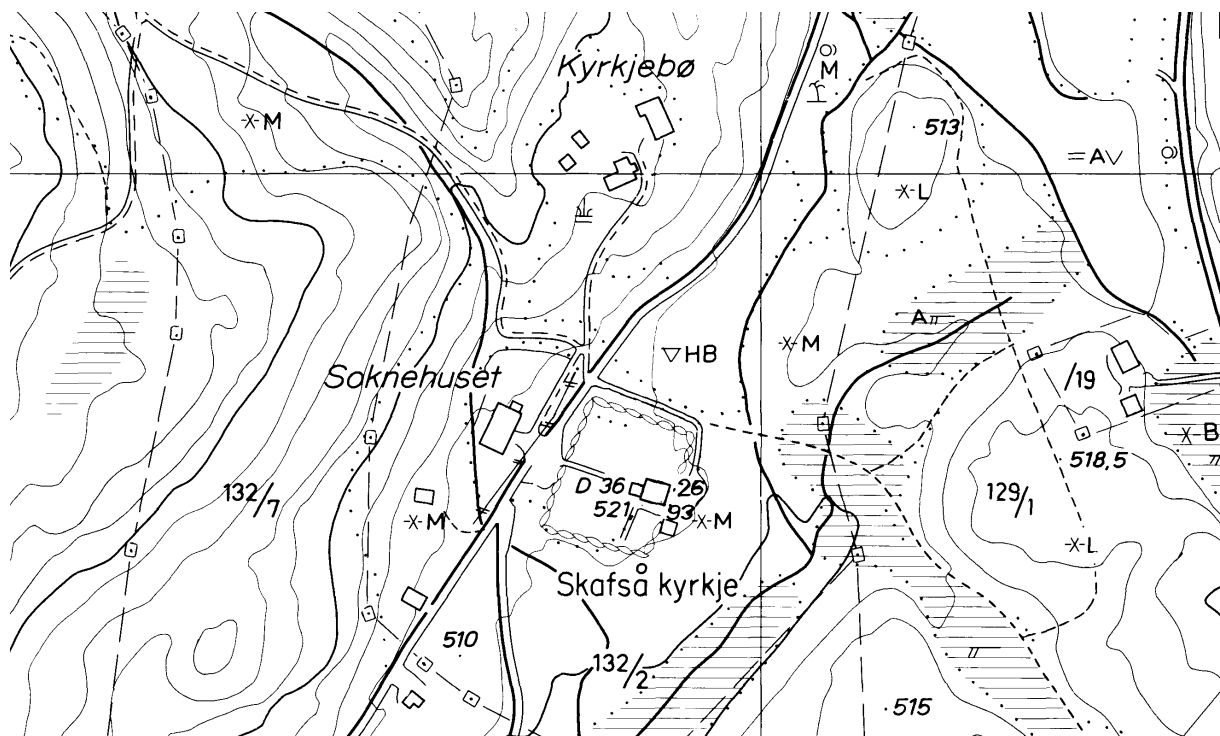
Kirken står på (gnr. 89) Prestegården, hvis opprinnelige navn er Mo (NG 402). En eldre stavkirke ble revet på 1830-tallet og den nåværende kirke, en langkirke i tre, ble reist på den eldre kirkens tuft og vigslet i 1839 (Nenseter 1962:3). På 1570-tallet lå det en skyldpart (1 hud) i *Prestegaardenn* til mensa ved Moland hovedkirke (St. 223), hvilket viser at det tidligere var prestebol til kirken på Mo. 1665 het Mo prestegård *Moe Annexgaard* og var da enkesete (NG 404). Rett opp/vest for kirken og prestegården heter det Prestlii. (kartreferanse: BJ 035-5-3).

SKAFSA, gnr. 54 (=132) Koldkjenn (Skafså sogn). Tokke kommune.

ID 85441

Wille noterte på slutten av 1700-tallet: "Skafse Kirke er en liden net Trækirke, ganske smuk inden i, malet efter Bonde-Facon" (Daae 1882:177). Nåværende kirke, en langkirke i tre vigslet 1839, står på (gnr. 132/2) Kyrkjebø under (54=132) Koldkjenn. Den skal være reist på samme tuft som en eldre stavkirke revet på 1830-tallet (Nenseter 1962:3). "Kyrkja var bygd omkring ei mast. Dei laut opp med tauger og drage den ned. Dei hørde dunen yver heile kyrkjebygdi då denne fall. Rundt kyrkja var svalgangar. Tiljone i desse var lause. Under der fann dei mange småborn gravlagde. Desse kistone var heilhola med skreilok" (Gravir 1939:32). Ifølge kirkegårdsgraver Bjarne Moen er det gjennom årene ved graving for graver funnet i alt tre kraftige rundtømmer (lengde $\frac{3}{4}$ m, diam. om lag $\frac{1}{2}$ m) i nordre hjørne av kirkegården, ca. 1 m ned i bakken. Samlet kan disse vertikale stolpene antyde rester av en rektangulær bygning, eller en klokkestapel. På 1570-tallet lå det skyldparter (1 tønne korn) i *Skabssøe* og (1 tønne korn) i *Prestegardt och Assmundtzagger* til mensa ved Moland hovedkirke (St. 222), og der sistnevnte part viser at det tidligere var prestebol til Skafså kirke. Wille noterte på slutten av 1700-tallet: "Naar man gaar du af Porten til Kirke-Gaarden, staar der paa høire Haand en Rune-Sten. Udenfor Kirkegaarden staar der opreist en del flade stene i Form af Bautastene, hvorunder de formodentlig have begravet Personer, som vare uværdige til christen Jord. Note: Aabenbar Misforstaaelse. Stenene have høist sandsynlig været bestemte for den kirkesøgende Almues Heste" (Daae 1882:178). "I Skafså ligg den gamle gapestokken nedgraven under ei stor steinhelle i kyrkjeporten (...) Den eine steinhesten stend enno på muren like ved kyrkjeporten, medan den andre er nytta til lok i ei veite like ved (Gravir 1939:34f). Under Seltveit ligger (bnr. 3) Klokkarkåsi, men navntes alder er usikkert. (kartreferanse: BK 033-5-2).

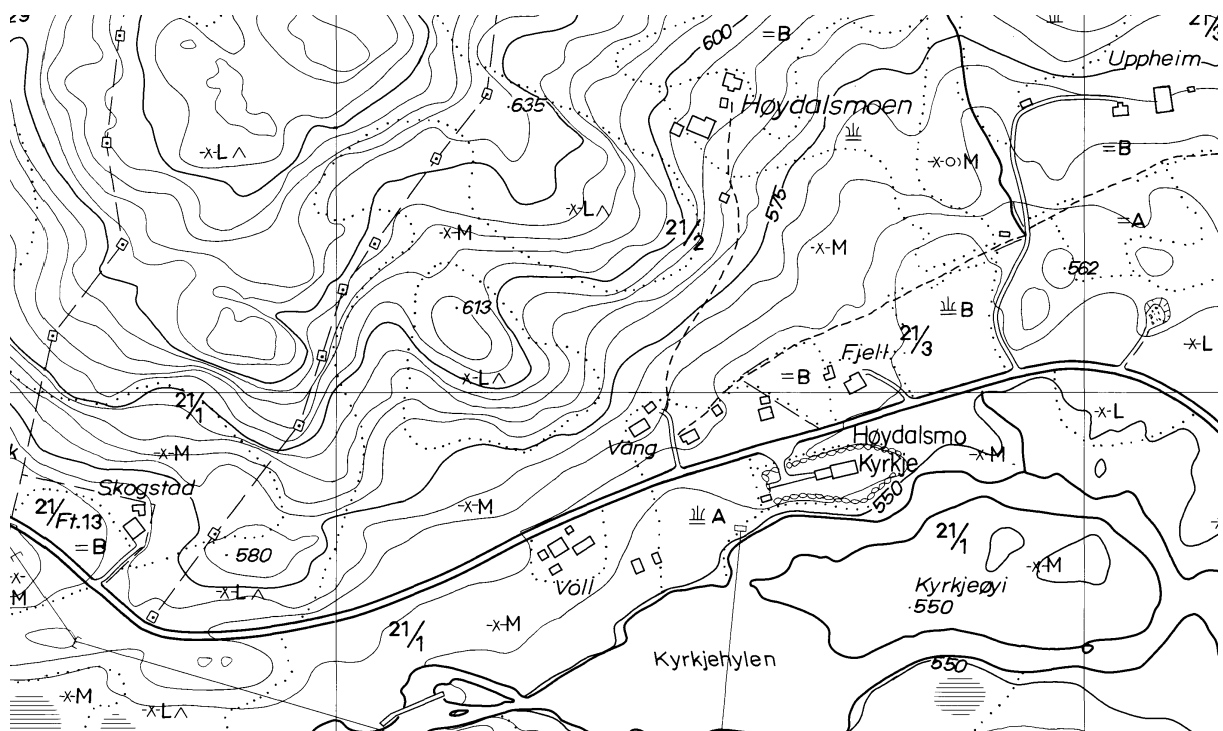

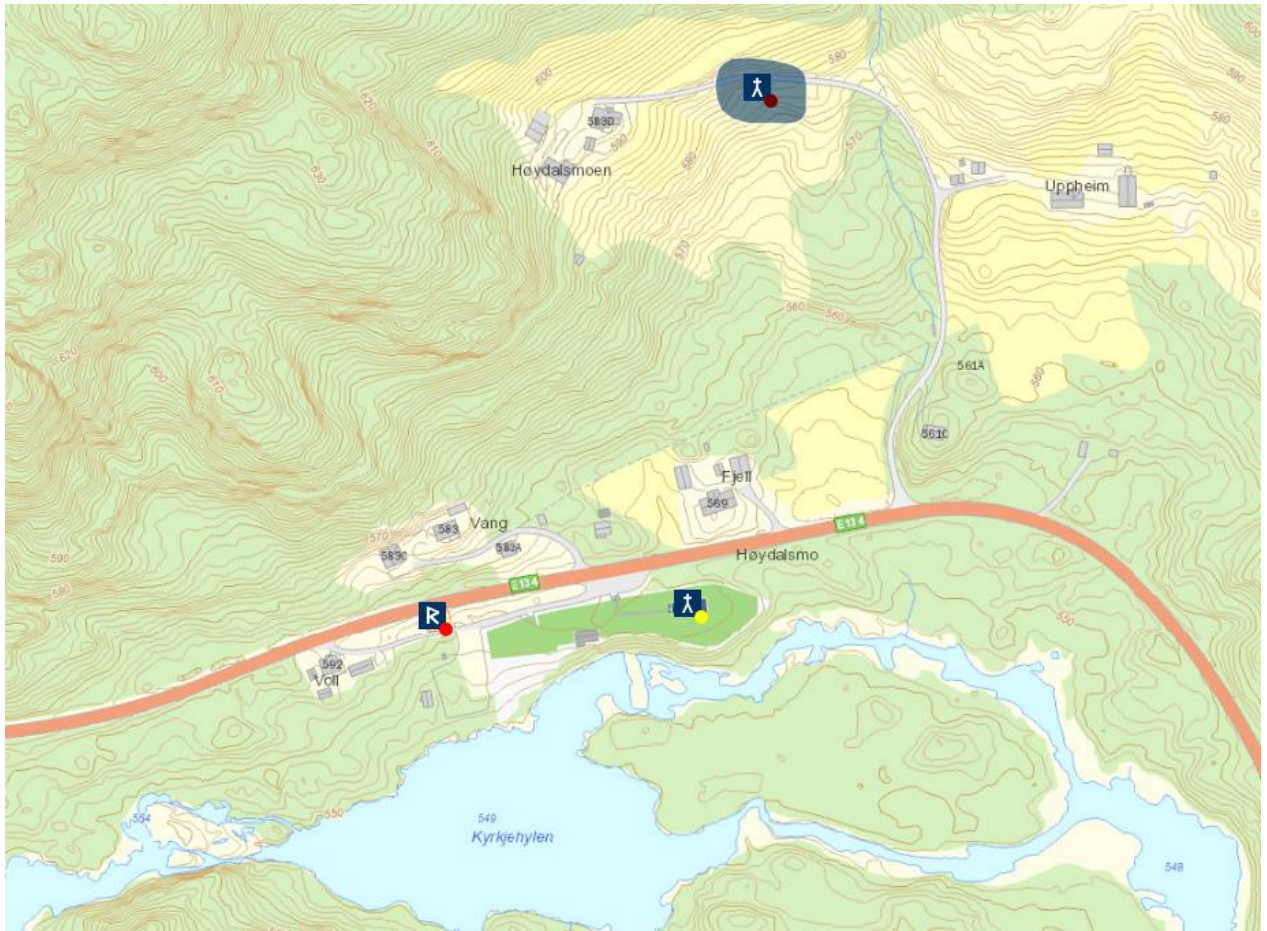

HØYDALSMO, gnr. 21 (=71?) Høydalsmoen (Høydalsmo sogn). Nedlagt kirke sted. Tokke kommune.

ID 213383

Eldste omtale av en kirke på Høydalsmoen er i 1308 (*Hæydals mo kirkiu*, DN I:116). Nåværende kirke står etter ØK på (gnr. 21) Høydalsmoen, etter NG (s. 429) på (71) Å. Ifølge Rygh skal Høydalsmoen være navnet på en plass der kirken står (NG 426ff). Etter ØK er (71) Å nabogård i øst til (21) Høydalsmoen, og mot vest ligger (72) Ofte. Ut fra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper er det rimelig å se for seg Høydalsmoen som del av en opphavsgård Å i tiden da kirken ble reist (jfr. DN I:359, 1358). En gammel stavkirke på stedet ble kraftig utbedret i 1663, 1680, 1693, 1699 og 1714. Ny kirke, den nåværende, ble reist 1747 (Bakken 1978:103f). Nykirken ble bygd litt nedenfor den gamle, nærmere elva ("Her var lendet flatere enn opp med gamlekyrkja, og laglegare til kyrkjegard"), og gammelkirken ble stående helt til 1785 (Førstøyl 1997:46f). "Tufta etter den gamle kyrkja er enno å sjå kring 300 m nord for den noverande kyrkja. Ho ligg på ein knaus på Høydalsmojordet og er 12 x 6 m" (Bangen 195*:57). Det lå ingen skyldpart i verken Høydalsmo eller Å til mensa ved Lårdal hovedkirke på 1570-tallet (St. 216) og som kunne indikert et tidligere prestebol til Høydalsmo kirke. Likevel: "Paa Høydalsmo er gamle hustufter der me kallar Prestejordet og ei ækra heiter Kvaalsgrend ækra" (Førstøyl 1997:29). I Dalaåi rett nedenfor kirken finnes navnene Kyrkjeøyi og Kyrkjehylen. "At [eldste kyrkja] stod lenger aust på ei rinde ved bekken, og hadde kyrkjegarden eit stykke undan, er då lite truleg" (Bakken 1978:101). (kartreferanse: BM 035-5-2).

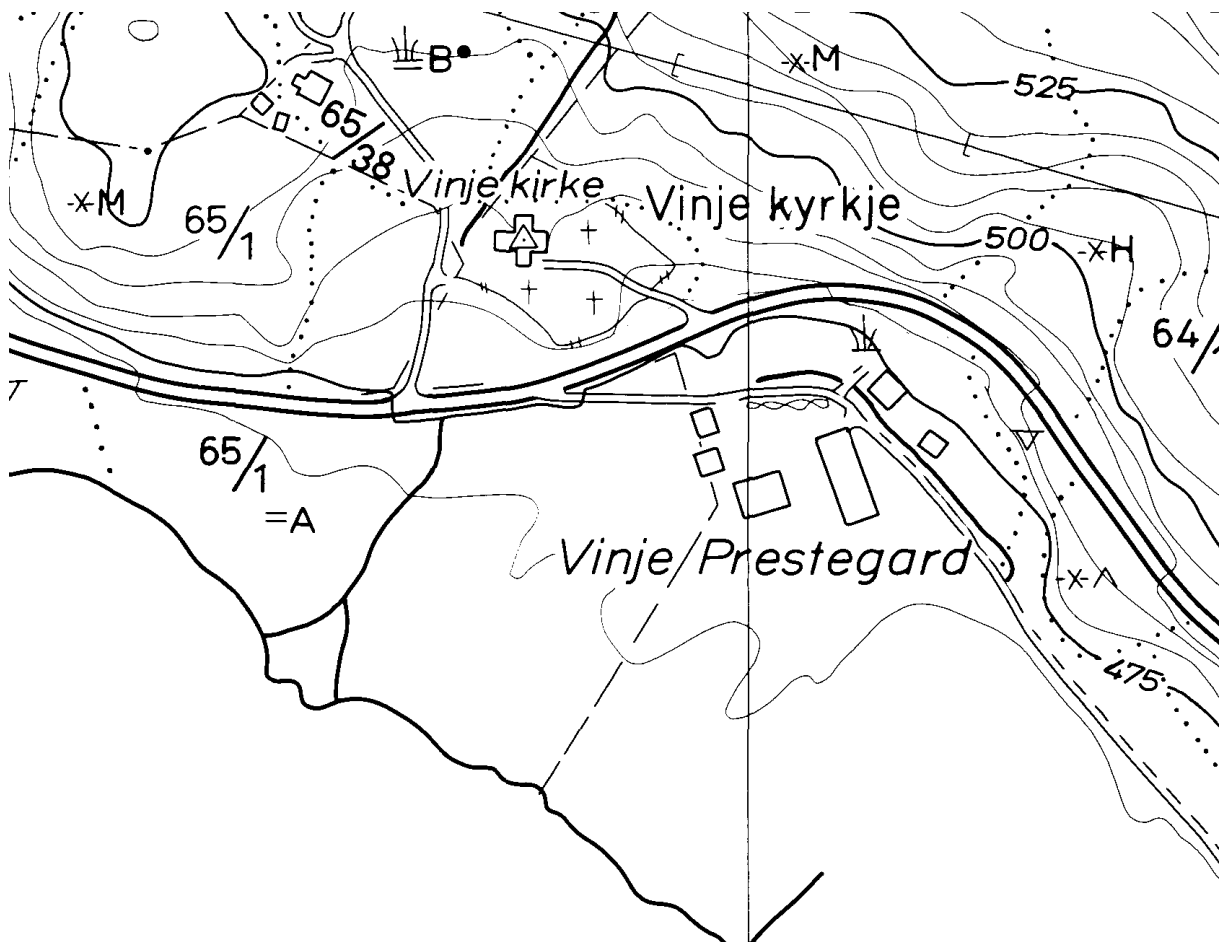

VINJE KOMMUNE

VINJE (hovedkirke), gnr. 64 Vinje prestegård (Vinje sogn). Vinje kommune.

ID 85854

Kirken står på (gnr. 64) Vinje Prestegard, i praksis på grensa mellom denne og (65) Vinjar. Nåværende kirke reist 1796 ble bygd på tuftene etter en eldre stavkirke. To planker fra stavkirken har runeinnskrifter: ”Aldri er den lykkelig, på hvis hode noensinne sorg lå, fordi han svek; han unngjelder for den ed”, hhv. ”Sigurd jarlsson riste desse runir laurdagen etter botolvsmesse, då han fergde herhit og ikkje ville forlikast med Sverre, banemann åt faren og brørne han”. Innskriftene er fra tiden 1185-1202. En detalj fra en av stavkirkens portaler er datert til 1190-tallet, og ved utgraving under sakristiet i 1968 ble det funnet en rekke mynter, derunder brakteater fra 1177-1202 (Vinje 1996:52ff). Fra stedet Prestmo ved myrene i nord, trolig en engslått, kommer Prestmobekken ned kort vei øst for kirken. (kartreferanse: BJ 038-5-1)

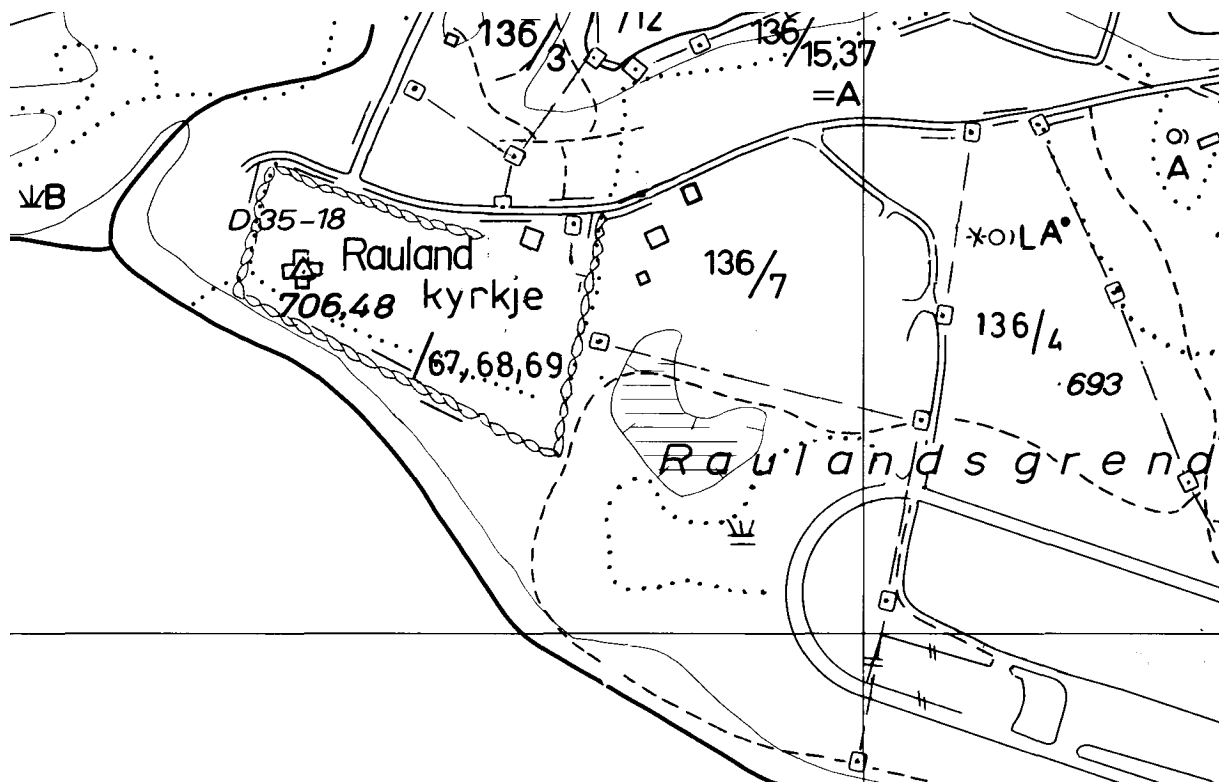

RAULAND, gnr. 33 (=136) Nystog (Rauland sogn). Vinje kommune.

ID 85276

Nåværende kirke, en tømmerkirke med korsformet grunnplan, står på (gnr. 136) Nystog (*Rolland nedre* 1665, *Roeland Nystue* 1723). Den ble reist til erstatning for en eldre stavkirke revet 1801 (Berge 1940:160f), trolig på samme tufta. Utfra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Nystog også (dagens gnr. 32=135) Rauland nordre (Kvomme, *Rolland øvre* 1665) kunne regnes til opphavsgården Rauland i tiden da kirken ble reist. På 1570-tallet var gården delt i flere bruk, derunder *Rolannd*, *Røffland øffre* og *Røffland sønndre* (St. 219f). På 1570-tallet lå det en større skyldpart (4 bismerpund ørret) i *Rolannd* til mensa ved Vinje hovedkirke (St. 219), en indikasjon på et tidligere prestebol ved Rauland kirke. 16 september 1499 var prosten på Rauland, trolig i visitas (DN XII.265). (kartreferanse: BK 040-5-2).

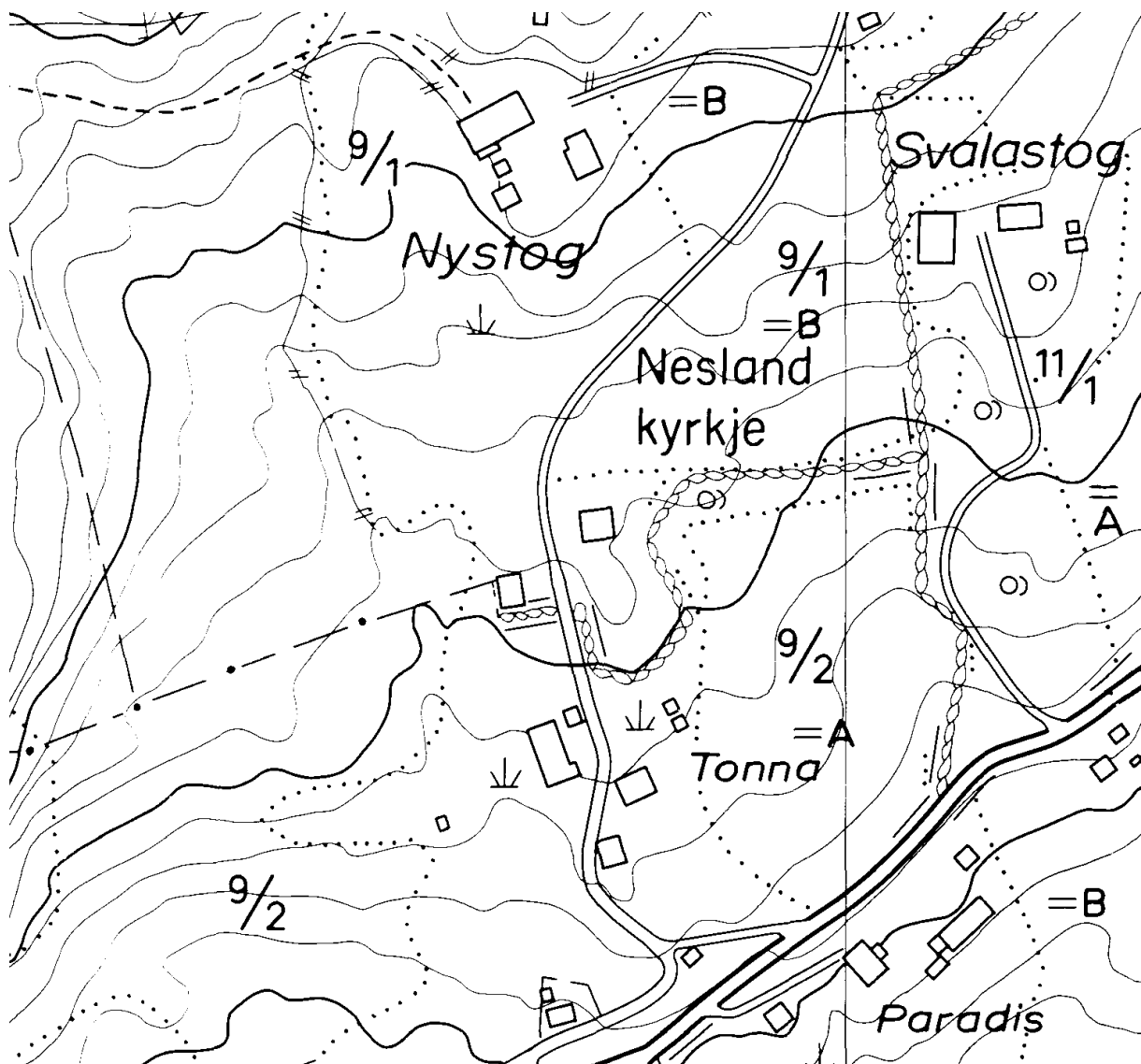

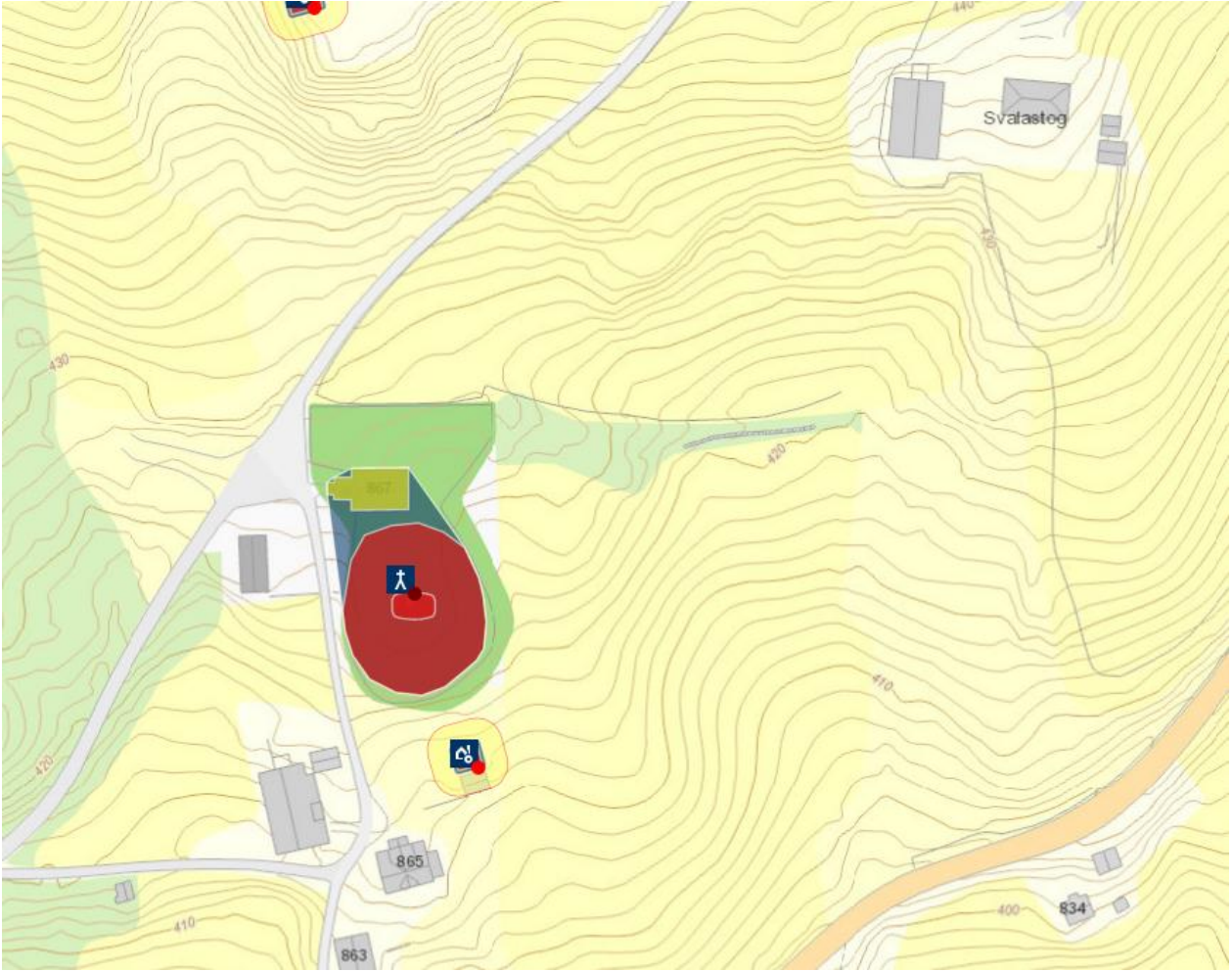

NESLAND HELLIGE KORS OG ST. OLAV, gnr. 9 Nystog (Nesland sogn). Vinje kommune.

ID 85121

Nåværende kirke, en langkirke i tre bygd 1847, står på (gnr. 9) Nystog, om lag 20 m nord for der den gamle stavkirken stod. Stavkirken sto på toppen av en gravhaug, og denne har utgjort grunnlaget for kirkegården – som rimeligvis er sirkelformet. Gravhaugens diameter er om lag 25 m og høyden 3-4 m. ”Koret, der var reist paa Stolper ligesom et Stabbur, var høit hevet over Skibet, fra hvilket en Trappe førte op til Alteret. Men Stolperne var skjulte ved den udvendig anbragte Beklædning” (Landstad 1852:5). Stavkirken skal ifølge en innskrift i kirken ha vært viet av Hamarbiskopen til det hellige Kors og St. Olav 8. august 1242 (Landstad 1852:7). Trolig er dette en nyere vigsling, da kirken utfra stiltrekk kan dateres til 1100-tallet. Nesland var en av de såkaldte ”Vaagekirker”, hvor man på St. Hans natta samlet seg og holdt ”St. Hans Vak” (Landstad 1852:7f). På 1570-tallet lå det en større skyldpart (1 tønne korn) i *Nystoffue* til mensa ved Vinje hovedkirke (St. 219), en indikasjon på et tidligere prestebol til Nesland kirke. Et kirkeflyttingssagn knytter Nesland til en kirke på Mannås (se denne, Landstad 1852:7). (kartreferanse: BK 036-5-3).

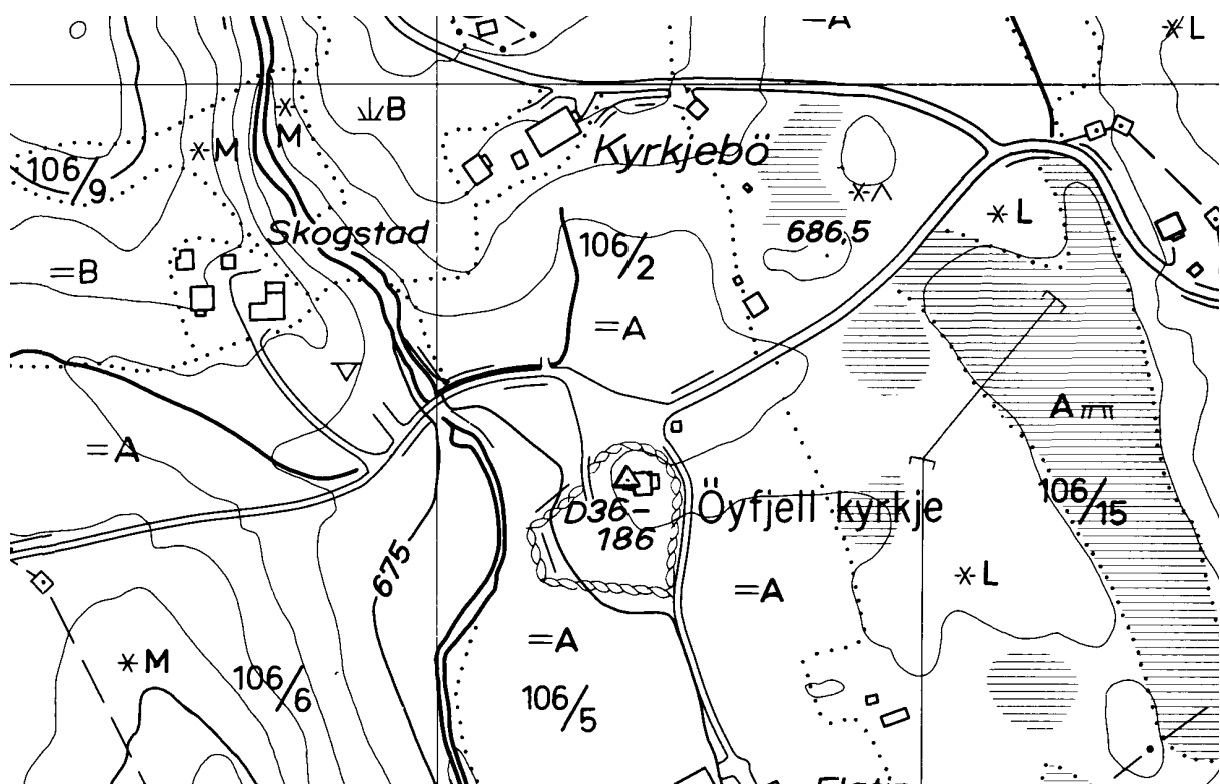

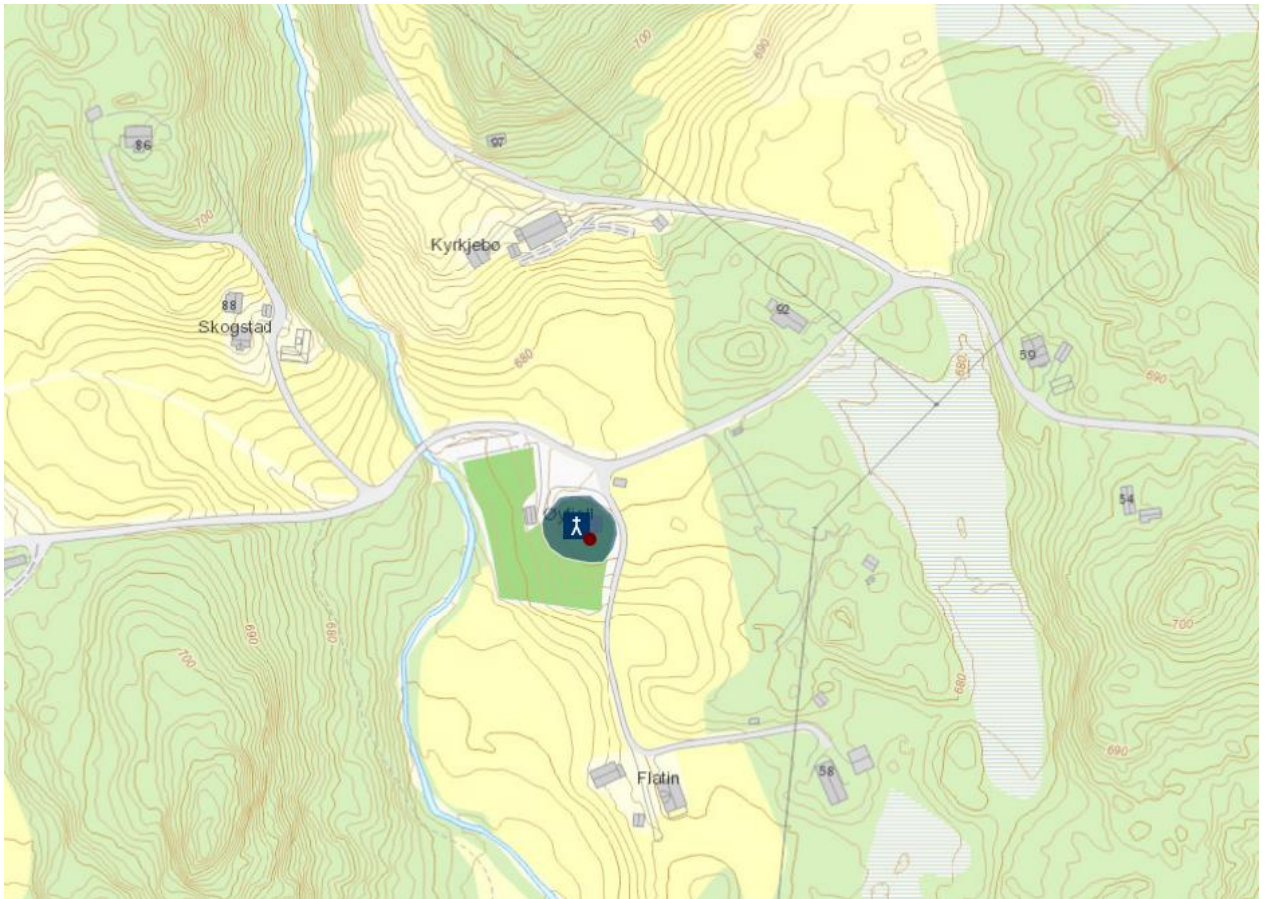

ØYFJELL, gnr. 3 (=106) Skolås (Øyfjell sogn). Vinje kommune.

ID 85940

Nåværende kirke står rundt 100 m sør for tunet på (gnr. 106/2) Kyrkjebø under (106) Skolås. I 1665 og 1723 het det *Skaalaass med Kirchebøen* (NG 453). Muligens har samtlige av sognets gårder i denne fjellbygda mellom Høydalsmo og Rauland utgjort en opphavsgård, og der navnet kan ha vært *Elgjaffall* eller *Elgjarfjall* (NG 452), jfr. også det forhold at kirkeregnskapet 1574-77 ble undertegnet av bl.a. *Gunder Øfield Kierckewerge till Øfieldtz Annexa* (St. 218). "Føre svartedauden skulle Øyfjell heite Solheim sokn. Dette namnet finn ein ikkje i skriftlege kjelder, men ein har minne om namnet i stadnamn som enno er i bruk, i segner og i gamle stev. Ei li i Kyrkjebøjordet heiter enno Solheimslid. Solheimskleivi er namn på ei kleiv mellom Volhovd og Kyrkjebø, der den gamle vegen gjekk. I Bergestigmarki ligg Solheimstaul. Og i eit av dei gamle stevi – oppskrive av Hans Ross i 1877, heiter det: 'Dæ va Tone Øyfjell, ho såg seg yvi Soleheimi...'" (Fundlid u.å. s. 1). På 1590-tallet holdtes det tjeneste i kirken kun åtte ganger i året (JN 379). Ifølge Hauglid (1973:184, 198, 352) kan den bevarte portalplanken fra Øyfjell stavkirke dateres til første halvdel av 1200-tallet, og sannsynligvis er de to bevarte maskehodene samtidige med portalen og kan ha hørt hjemme i korbueåpningen. Denne kirken sto fortsatt i 1668 da det het at "Kierken var opført av stavverk og som sædvanlig omgiven av svaler". I 1826 ble kirken revet og en ny kirke reist på tuftene av den gamle og innviet 1833 (Fundlid u.å. s. 2ff). Rett ned for tun og kirke i vest renner Kyrkjebekken, som lenger sør skifter navn til Kyrkjebøbekken. (kartreferanse: BM 037-5-1).

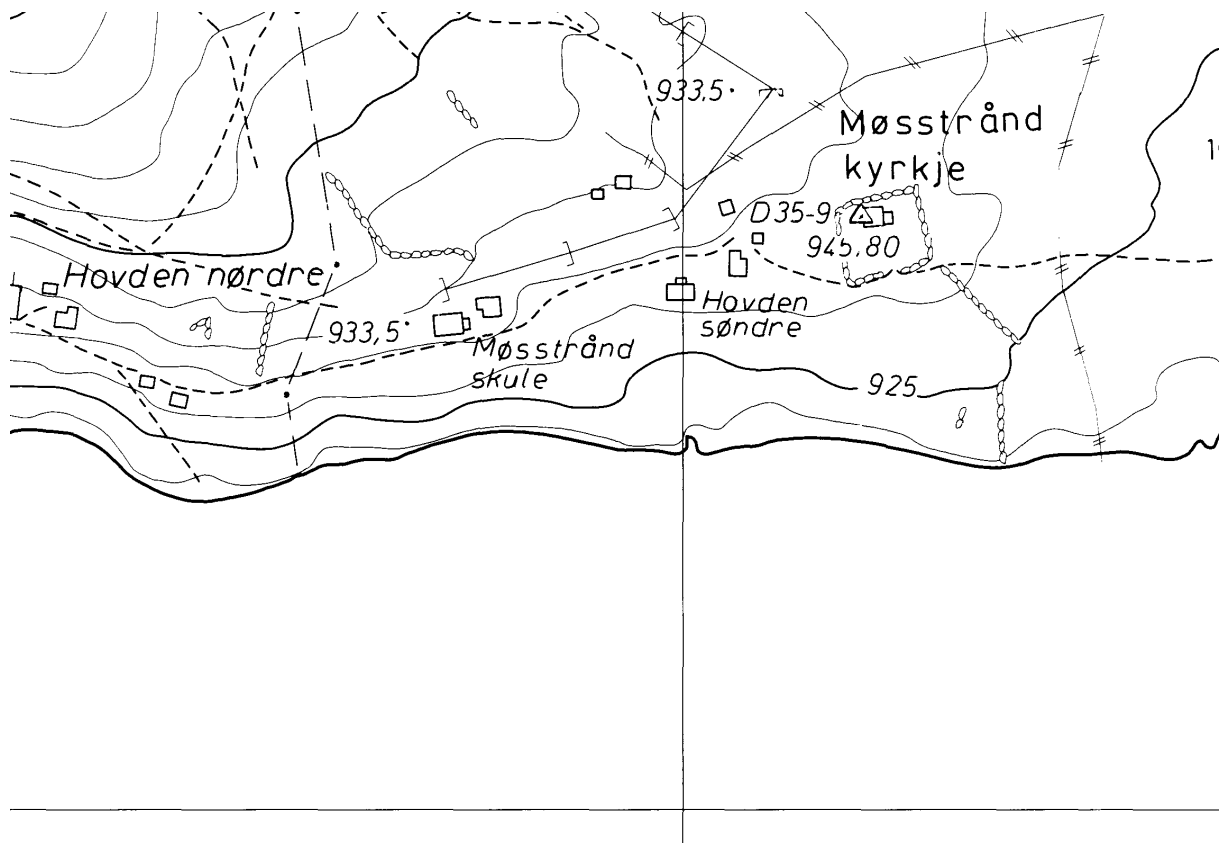
HOVDEN, gnr. 58 (=161) Hovden (Killinghovden) (Møsstrand sogn). Vinje kommune.

ID 85086

Hos Jens Nilssøn er det føyd til i registeret, under Vinje hovedkirke, med en tilsvarende gammel hånd (JN 16): ”*Noch, Hoff er en annex*”. Fram til 1859 hørte en del av nåværende Møsstrand sogn under Seljord hovedkirke og Åmotsdal annexsogn (NG 461). Siden det ikke finnes noen gård ved navn Hoff eller Hov i Vinje sogn, er en sannsynlig tolkning at det dreier seg om gården Hovden på Hovdeøyi i Møsvatn. ”Man paaviser yvende Steder hvor man temmelig sikkert antager, at der har staaet Kirke, nemlig der, hvor den nuværende Mjøsstrands Kirke staaer og det andet Sted nærmere Vestfjorddalen paa Sæteret Frøistøl” (Berge 1940:152). I 1849 ble det reist ny kirke på Hovden. Denne brant i 1919 og nok en kirke ble bygd samme sted, på branntufta. Det er ikke usannsynlig at disse kirkene kan ha blitt reist på samme sted som der middelalderkirken stod. Brevet av 1520 må etter Rygh referere til (dagens gnr. 58) Killingshovden, til daglig kalt Hovden (NG 463). (kartreferanse: BL 043-5-1).

Gården: [1520 (brev om salg av *ii ødhe gardher ok Kollungs hofdhæ heter oc thet fiskye som ther til lyger*, skrevet av to lagrettsmenn, DN XV:150)?]

Kirken: 1591-98 (*Hoff er en annex*, JN 16)

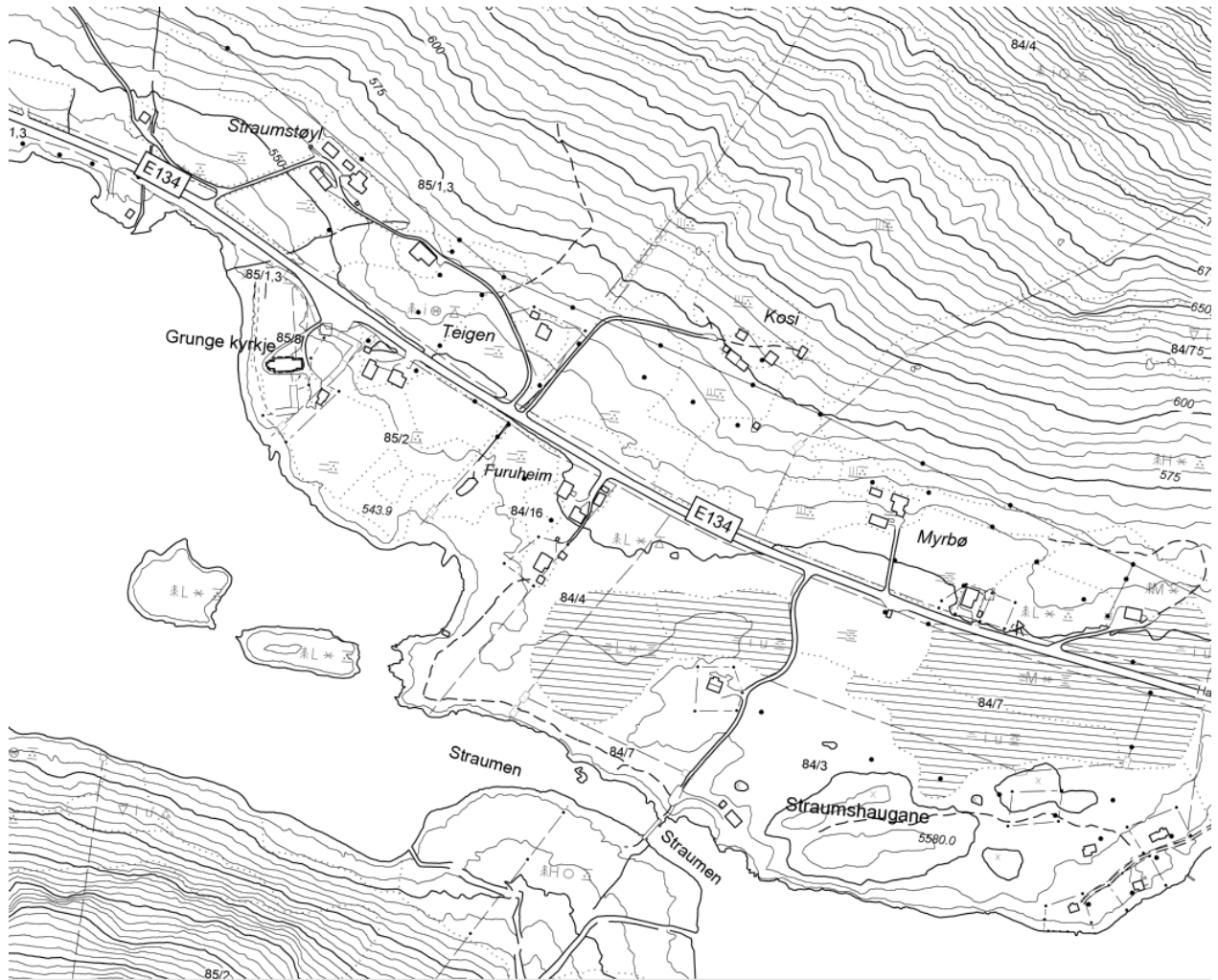
EDLAND (GRUNGEDAL), gnr. 88. 89 Edland (Grungedal sogn). Vinje kommune.

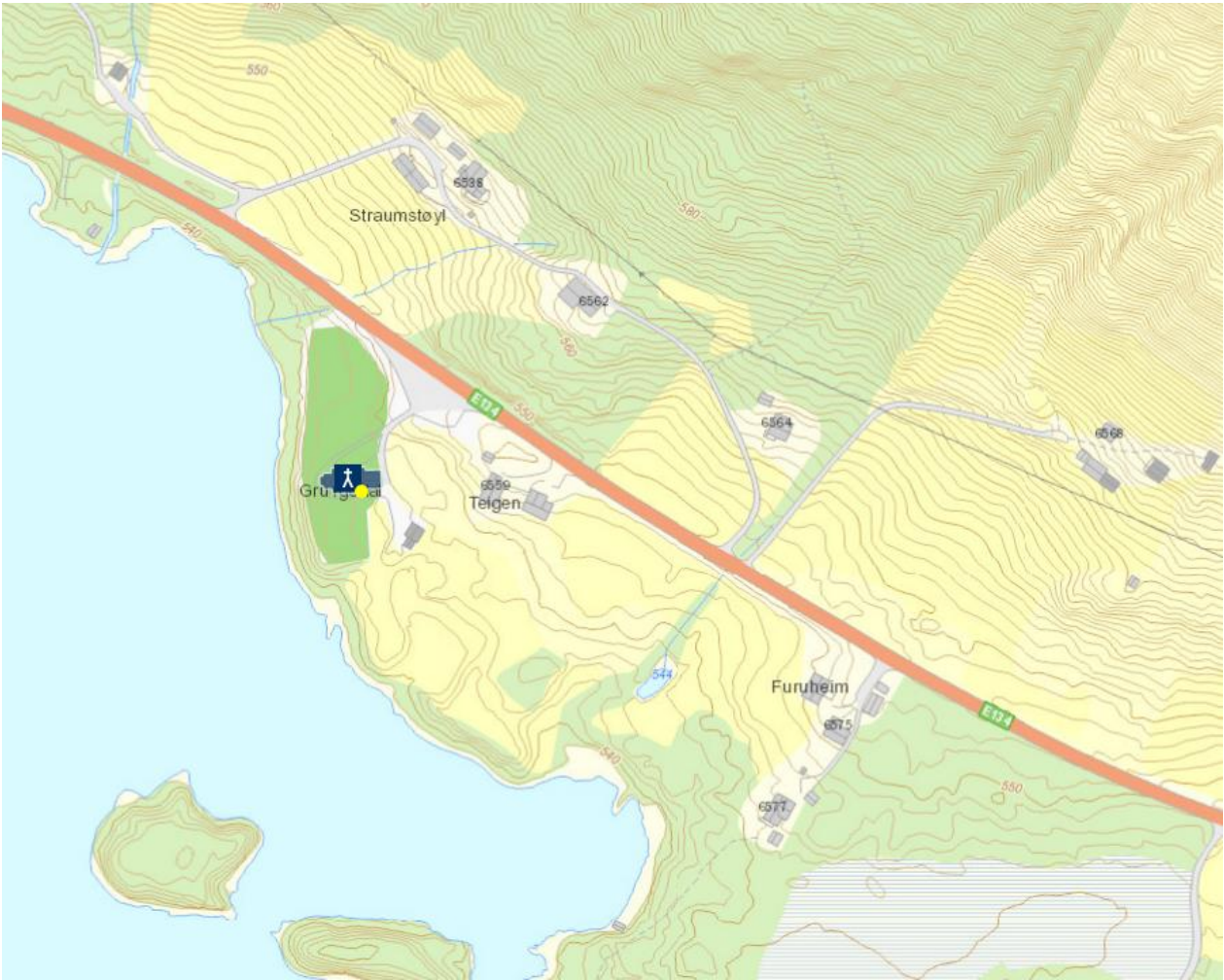
Ikke registrert i Askeladden – jf. ID 84436 (dagens kirkested)

Nåværende Grunge kirke står på (gnr. 85) Straumstøyl. Fram til 1813 da Grungedal sogn ble opprettet på ny, lå bygda som del av Vinje hovedsogn. Ifølge Rygh kaltes kirken også rundt 1900 Straumstøl kirke, etter gården der kirken står (NG 445). Wille noterte på slutten av 1700-tallet: ”Om Grungedal har man den Efterretning af et gammelt Pergament fra 1567, at det var et eget Sogn under Vinje og havde sin egen Kirke liggende 3 Fjerdinger derfra under Gaarden Oddan, og da Kirken forfaldt og Sognet ikke saa sig istand til at opkoste en ny Kirke, blev det dem tilladt at søge Vinje Hovedkirke” (Daae 1882:180f). Ifølge lokalhistorikere refererer det middelalderske Grungedals sogn i 1567 (DN XI:726) seg mest trolig til en kirke på området Finnland under gnr. 88. 89 Edland lenger opp/vest i bygda (Straumstøyl 2000). Det første avsnittet i setningen refererer til DN XI:726 (1567), mens når det gjelder kirken på ”Oddan” har Wille trolig fått del i lokal tradisjon i bygda. Et gårdsnavn Oddan finnes ikke på ØK eller hos Rygh. Ifølge Straumstøyl er lokal uttale for Edland, Æddan. Hvorvidt dette er synonymt med Willes Oddan ”er ikkje godt å seia, men umogeleg er det ikkje” (op.cit. s. 10). Samtidig finnes det lokal tradisjon om at ei loftsdør i Gugarden – et bruk av Edland – skal ha vært kirkedør på Finnland, og på Moen (Finnlandsmoen) der en kirke skal ha stått heter det Kyrkjebakken og Kyrkjeflòti. Edland ligger ved vestenden av Tveitevatn, ei drøy mil vest for det mulige kirkestedet på (79) Rismyr ved Grungevatn. For drøye 100 år tilbake kunne eldre mennesker fortsatt peke ut tufta der kirken skulle ha stått. I 1813 ble det sendt søknad fra bønder i Vågslid, Haukeli og Grungedal om at de 37 gårdene i dette området ”maate afsondres fra Hovdsognet [Vinje] og udgjøre et eget annex, samt at opføre en lille Kirke eller Capel paa Findland”. Søknaden ble innvilget, men pga. de økonomiske vilkår lot det seg ikke gjøre å få reist kirke før mot slutten av 1840-tallet. Men i stedet for å bli bygd på Finnland under Edland, ble kirken reist på en odde under gnr. 85 Straumstøyl noen kilometer lenger øst langs Tveitevatn. I samtale med forfatteren A. H. Straumstøyl den 29.08.07 ble det presisert at det ikke finnes tradisjon om en tidligere kirke på nåværende kirkested under gården Straumstøyl, og at det heller ikke var rapportert om funn av eldre graver på nåværende kirkegården der. I tillegg kan det føyes til at lokaliteten ikke kan sies å representere en vanlig plassering for et middelaldersk kirkested, da kirken står på en noe ujevn grusbanke rett opp for og kun om lag 50 m inn fra et vann. Årsaken til at denne odden ble valgt, og ikke Finnland slik vedtaket fra prosten i Kristiansand var i 1813, kan ha vært at odden under Straumstøyl lå mer høvelig til for presten Anton Elias Smitt. Denne var kommet til Vinje i 1840, og det var han som fikk satt fart i prosessen igjen med bygging av egen kirke for Grungedal sogn. Av Smitts korrespondanse med prosten framgår det at det er i tiden 1845-46 at Finnland ble skiftet ut med Straumstøyl som lokalitet for bygdas kirke (op.cit. s 14f). I fjellet noen kilometer nord for Finland, under (88) Edland ligger Kyrkjestøylane og Kyrkjestøylhaugen, og et stykke rett øst for stølsområdet ligger Kyrkjestøyltjønne. En drøy kilometer nord for kirkestedet heter det Krossli, en antydning om et tidligere kors i friluft. (kartreferanse: BG 041-5-3).

Gården: Ut fra lokaltopografi, gårdsgrenseløp og navnetyper bør i tillegg til Edland også (dagens gnr. 90) Vetrhus kunne regnes til opphavsgården i tiden da en kirke ble reist; 1567 (vitnesbrev om at skyldpart af en ødegaard ved navn Øuerland ligiendis j Grungedal j Venie prestegield tidligere var blitt gitt i gave tiil Venies prestebol, bevitnet paa Lislestoffue av bl.a. Jon j Sualle stoffue, DN XI:726)

Sognet: 1567 (Grungedals sogn, DN XI:726) (ny tekst 2015, Jan Brendalsmo)

FORKORTELSER

Kildegjennomgang til registrering av middelalderkirkesteder – forkortelser

For enkelte verker er det ikke oppgitt bind i henvisningene, men aktuelt fylke viser i seg til riktig bind. Dette gjelder for eksempel Norske Gaardnavne og Norges kirker.

DN	Diplomatarium Norvegicum : Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. 1847-2011. Flere utgivere
JN	Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574-1597 / udgivne efter offentlig foranstaltning ved Yngvar Nielsen. 1885
NG	Norske Gaardnavne : Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision / efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføjede Forklaringer af O. Rygh. 1897-1936
RB	Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog) : Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400 / efter offentlig Foranstaltning udgivet ved H.J. Huitfeldt. 1879
St.	Stiftsbog eller Fortegnelse over Kirkernes Gods i Oslo og Hamar Stifter, optaget efter Statholderen Povel Huitfeldts Foranstaltning i aarene 1574-1577. Utrykt, i Riksarkivet